

”Onks siin pakko oikeesti kysyy huoltajan lupaa?”
Nuorten uskonnollinen asema ja
itsestään määräämisoikeus Suomessa

Suvi Laine

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, uskontotiede

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Lokakuu 2022

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, uskontotiede

Suvi Laine

Nuorten uskonnollinen asema ja itsemääräämisoikeus Suomessa

Sivumäärät: 69 sivua, 10 liitesivua

Uskontososiologian alalle sijoittuvassa pro gradu -tutkielmassani tarkastelen alaikäisten nuorten uskonnollista asemaa ja itsemääräämisoikeutta sekä yhteiskunnan että nuorten näkökulmasta. Tutkielmassani selvitän, miten alaikäisten nuorten uskonnollinen asema ja itsemääräämisoikeus määrittyvät Suomen uskonnonvapauslaissa, ja miten nuoret suhtautuvat lain määrittämiin uskonnollisen myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajiin.

Tutkielmani aineisto koostuu sekä uskonnonvapauslain valmistelutyöhön liittyvästä tekstiaineistosta, että itse muodostamastani kysely- ja haastatteluaineistosta. Tekstiaineisto koostuu lain valmistelua varten asetetun uskonnonvapauskomitean välimietinnöstä vuodelta 1999 ja mietinnöstä vuodelta 2001, sekä niistä annetuista lausunnoista. Tekstiaineiston argumentaatioanalyysin avulla selvitän, miten ja millä perustein nykyisiin uskonnollisen itsemääräämisoikeuden ikärajiin päädyttiin, ja millaisia vaihtoehtoja nykyiselle mallille esitettiin. Nuorten suhtautumista kartoittava kysely- ja haastatteluaineisto on muodostettu lukuvuonna 2018–2019. Ensin kartoitin nuorten tietoja ja mielikuvia aiheesta kyselyllä, johon vastasivat kaikki erään yläkoulun yhdeksännen luokan evankelis-luterilaisen uskonnon oppilaat (yhteensä 139 oppilasta). Sen jälkeen lähdin hakemaan syventävää tietoa kyselyssä esiin nousseisiin jatkokysymyksiin neljällä haastattelulla.

Uskonnonvapauskomitean mietinnöissä ja niistä esitetyissä lausunnoissa keskeisiksi korkeampaa itsemääräämisoikeuden ikärajaa puoltaviksi argumenteiksi nousivat lapsen suojeleminen, uskonnollisen päätöksen vaativuus ja perheen yhtenäisyyden turvaaminen. Täyden itsemääräämisoikeuden ikärajan alentamista kannattavissa lausunnoissa korostettiin uskonnonvapautta iästä riippumattomana perusoikeutena ja yhdenmukaisuutta muun nuoria koskevan lainsäädännön kanssa.

Kysely- ja haastatteluaineistoni perusteella yhdeksäsluokkalaiset nuoret olivat tietoisia uskonnonvapauslain määrittämistä ikärajoista, ja pitivät myötämääräämisoikeuden ikärajoja jokseenkin tärkeinä. Kyselyyn ja haastatteluihin osallistuneet nuoret eivät pitäneet asian omakohtaista pohtimista kovinkaan kiinnostavana tai henkilökohtaisesti merkittävänä aiheena. Haastatellut nuoret kuvasivat ikärajoja alaikäistä suojelevina puhuessaan itsestään nuoremmista, mutta oman ikäluokkansa kohdalla haastatellut nuoret painottivat yksilöllisen kehityksen merkitystä päätöksenteossa.

Avainsanat: uskonnonvapaus, itsemäärääminen, nuoret, uskonnonvapauslaki, uskontososiologia, monimenetelmätutkimus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkielman aihe ja jäsenitys	5
1.2	Aiempi tutkimus	7
2	Teoreettinen viitekehys	10
2.1	Uskonto ja nuoret yhteiskunnassa – teoreettisia lähtökohtia	10
2.2	Keskeiset käsitteet	11
2.3	Tutkimusongelma ja -kysymykset	12
3	Suomen uskonnonvapauslaki ja nuoret	14
3.1	Kansainväliset sopimukset	14
3.2	Sata vuotta suomalaista uskonnonvapautta	16
3.3	Uuden lain valmistelu- ja säätämisprosessi 1998–2003	18
4	Aineisto ja menetelmät	21
4.1	Monimenetelmällisen tutkimusasetelman rakentuminen	21
4.2	Argumentaatioanalyysi tekstiaineiston jäsentäjänä	22
4.2.1	Lausunnot aineistona	22
4.2.2	Argumentaatioanalyysi	24
4.3	Kysely ja haastattelu toisiaan täydentävinä menetelminä	25
4.3.1	Kyselyn toteutus ja rakenne	25
4.3.2	Haastatteluiden rakenne ja toteutus	27
4.4	Tutkimuseettisiä pohdintoja	29
5	Suurta harkintaa ja kypsyyttä vaativa päätös vai rajoittamaton perusoikeus? Lain valmisteluun liittyvien tekstien analyysi	32
5.1	Alaikäisen uskonnollinen asema ja ikärajat komitean mietinnöissä	32
5.1.1	Vaihtoehtoisia malleja ja muutostarpeen arviointia välimietinnössä	32
5.1.2	Ikärajakysymys mietinnössä	33
5.2	Näkemyksen jakaantuneisuus lausunnoissa	35
5.3	Argumentaatio lausunnoissa	36
5.3.1	Yleisimmät argumentit lausunnoissa	36
5.3.2	Lapsen suojeluun liittyvät argumentit	37
5.3.3	Uskonnollisen päätöksen vaativuus argumenttina	41

5.3.4	Johdonmukaisuuteen liittyvät argumentit	43
5.3.5	Alaikäisen uskonnonvapaus – lapsen vai huoltajan oikeus?	46
6	Nuorten mielikuvia hahmottamassa	48
6.1	Tärkeää, muttei kovin kiinnostavaa? Kyselyaineiston antia	48
6.2	Mielikuvat haastatteluissa	55
6.3	Voisko ite päättää? Perustelut haastateltavien puheessa	59
7	Johtopäätökset	61
	Lähteet	63
	Liitteet	70
	Liite 1. Taulukko välimietinnöstä annetuista lausunnoista, joissa käsitellään ikärajakysymystä	70
	Liite 2. Taulukko mietinnöstä annetuista lausunnoista, joissa käsitellään ikärajakysymystä	72
	Liite 3. Kysely	74
	Liite 4. Haastattelurunko	77
	Liite 5. Haastatteluissa esillä ollut muistilappu	79

TAULUKKOLUETTELO

TAULUKKO 1. LAIN VALMISTELU- JA SÄÄDÖSTYÖN AIKAJANA.	19
TAULUKKO 2. TUTKIMUSASETELMA.	22
TAULUKKO 3. VÄLIMIETINNÖN IKÄRAJA-ARGUMENTIT.	33
TAULUKKO 4. NÄKEMYSTEN JAKAANTUNEISUUS VÄLIMIETINNÖSTÄ ANNETUISSA LAUSUNNOISSA.	35
TAULUKKO 5. NÄKEMYSTEN JAKAANTUNEISUUS MIETINNÖSTÄ ANNETUISSA LAUSUNNOISSA.	36
TAULUKKO 6. ARGUMENTTIEN ESIINTYVYYS LAUSUNNOISSA.	37
TAULUKKO 7. IKÄRAJOJEN SOPIVUUS.	49
TAULUKKO 8. TIEDONSAANTI IKÄRAJOISTA.	51
TAULUKKO 9a. IKÄRAJOJEN TARPEELLISUUS (Ilman täydennettyjä 0-vastauksia).....	53
TAULUKKO 9b. IKÄRAJOJEN TARPEELLISUUS (Täydennetty puuttuvilla 0-vastauksilla).....	53
TAULUKKO 10. IKÄRAJOJEN TARKOITUKSEN MUKAISUUS.....	54
TAULUKKO 11. IKÄRAJOJEN KIIINNOSTAVUUS.....	54
TAULUKKO 12. NUORTEN MIELIKUVAT IKÄRAJOISTA.....	55

1 Johdanto

1.1 Tutkielman aihe ja jäsenitys

Suomen perustuslaki toteaa uskonnonvapauden olevan perusihmisoikeus, joka kuuluu kaikille ikään, sukupuoleen, rotuun tai muuhun vastaavaan ominaisuuteen katsomatta (731/1999, §11). Alaikäisen henkilön uskonnollista itsemääräämisoikeutta on kuitenkin kasvatuksellisiin ja kehityksellisiin syihin vedoten rajoitettu lainsäädännössä, ja tietyiltä osin lapsen uskonnonvapautta käyttää hänen huoltajansa (Hokkanen 2011, 42–43). Suomen lainsäädäntö takaa kuitenkin alaikäiselle lapselle myötämääräämisoikeuden itseään koskevassa uskonnollisessa päätöksenteossa, mikä tarkoittaa, että päätösvalta jakaantuu lapsen ja huoltajien kesken. Lapsen myötämääräämisoikeus häntä koskevissa uskonnollisissa päätöksissä lisääntyy asteittain 12- ja 15-vuotiaana, ja täysi itsemääräämisoikeus saavutetaan täysi-ikäisenä. Alle 12-vuotiaan lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät lapsen huoltajat yhdessä. 12-vuotiaan lapsen kohdalla lapsen oma mielipide tulee ottaa huomioon päätöksenteossa, ja huoltajilla tulee olla lapsen kirjallinen suostumus liittääkseen hänet uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erottaakseen hänet siitä. 15-vuotiaana nuori voi itse liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota siitä, jos hänellä on huoltajiensa kirjallinen suostumus. 18 vuotta täytettyään nuori saa täysi-ikäisyyden myötä päättää täysin itsenäisesti omasta uskonnollisesta asemastaan. (453/2003, §3)

Tutkielman otsikkoon valitsemaani haastattelusitaattiin ”Onks siin pakko oikeest kysyä huoltajan lupaa?” tiivistyy hyvin tutkielmani ydinkysymys nuoren uskonnollisesta itsemääräämisoikeudesta. Useat tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota ikärajojen ongelmallisuuteen lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta, ja kyseenalaistaneet etenkin täyden itsemääräämisoikeuden rajan asettumisen 18 vuoteen liian korkeana (esim. Hakalehto & Helander 2021; Hokkanen 2014). Juuri tähän ongelmallisuuteen haluan pureutua tutkielmassani. Samalla koen tärkeäksi ottaa mukaan nuorten oman näkökulman aiheeseen, ja selvittää, miten nuoret suhtautuvat ikäisiään koskeviin myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajoin. Tutkielmassani tarkastelenkin nuorten uskonnollista itsemääräämisoikeutta niin yhteiskunnallisesta kuin nuorten omasta näkökulmasta. Tutkielmani tarkoituksena on kartoittaa, miten ja millä perustein alaikäisen nuoren uskonnollinen asema määrittyy Suomen uskonnonvapauslaissa, sekä sitä, mitä mieltä nuoret itse ovat myötämääräämisoikeuden ikärajoista ja itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta.

Jo graduprojektia aloittaessani minulle oli selvää, että haluan tehdä työni nuorten uskonnonvapauteen liittyvästä aiheesta. Projektin edetessä tutkielmani aihetta ja tutkimusotetta ovat rajanneet aineiston hankintamenetelmät, tutkimuseettiset kysymykset, omat kiinnostuksenkohteeni tutkielman tekijänä ja haluni haastaa itseäni oppimaan uusia menetelmiä graduprojektin ohessa. Nuorten uskonnonvapaus ja uskonnollinen itsemääräämisoikeus on mielestäni paitsi kiinnostava, myös ajankohtainen ja tärkeä aihe. Vaikka perinteinen instituutioihin sitoutunut uskonnollisuus on ollut laskussa viimeisten vuosikymmenien aikana kaikissa ikäluokissa Suomessa, yleinen kiinnostus uushenkisyyteen ja institutionaalisen uskonnon ulkopuoliseen hengellisyyteen on kasvanut (esim. Karjalainen 2018; Ketola 2011), mistä on havaittavissa viitteitä myös nuorten keskuudessa (Hannikainen 2022, 192–193; Niemelä 2011, 57). Samalla suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristuminen on vaikuttanut uskonnollisen kentän monimuotoistumiseen. Uskonnonvapauslain määrittelyssä nuoren uskonnollinen itsemääräämisoikeus sitoutuu nimenomaan oikeuteen liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota siitä, mutta Suomessa korkea evankelis-luterilaisen kirkon jäsenluku ei aiemminkaan ole korreloinut vahvan uskonnollisuuden kanssa (Ketola 2011, 23; Hovi 2018, 214–217). Jos siis uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyys ei vastaa yksilön uskonnollisuutta, onko kysymys yhdyskuntaan liittymisestä tai siitä eroamisesta edes kovin merkityksellistä tämän päivän nuorten kannalta? Vai onko perusteltavissa, että perinteisen institutionaalisen uskonnollisuuden murros on tehnyt tästä aiheesta vieläkin tärkeämmän? Nämä pohdinnat ovat ohjanneet ja innoittaneet työskentelyäni, ja palaan niiden äärelle tutkielman loppuluvussa.

Tutkielmani jäsentyy seitsemän pääluvun alle. Tässä johdantoluvussa esittelen tutkielmani aiheen lisäksi aiheesta tehtyä aiempaa tutkimusta luodakseni kuvan tutkimuskentästä, jolle tutkielmani sijoittuu, ja osoittaakseni, millaista aiemman tutkimuksen jättämää tutkimusaukkoa pyrin tutkielmani avulla täydentämään. Tutkielman toisessa luvussa esittelen työni teoreettisen taustan. Työni nojaa vahvasti uskontososiologiseen tutkimusperinteeseen ja sosiaalisen konstruktivismin teoriaan, ja toisen luvun ensimmäisessä alaluvussa avaan tarkemmin, miten tutkielmani sitoutuu näihin taustoihin. Toisessa luvussa määrittelen myös tutkielmani keskeiset käsitteet ja esittelen tutkimuskysymykseni. Tutkielman kolmas luku taustoittaa aihetta tarjoamalla katsauksen nuorten asemaan ja oikeuksiin Suomen uskonnonvapauslaissa ja sitä ohjaavissa kansainvälissä sopimuksissa, ja neljännessä luvussa esittelen tarkemmin tutkimusasetelmani, tutkielmani aineistot ja käyttämäni metodit sekä pohdin tutkielman nostattamia eettisiä kysymyksiä.

Tutkielman viides luku käsittää uskonnonvapauslain uudistukseen liittyvän tekstiaineiston analyysin. Tekstiaineisto koostuu lain valmisteluvaiheessa toimineen uskonnonvapauskomitean välimietinnöstä vuodelta 1999 ja mietinnöstä vuodelta 2001, sekä niistä annetuista lausunnoista. Luvussa käyn läpi sekä uskonnonvapauskomitean mietintöjen että niistä annettujen lausuntojen nuorten uskonnollista asemaa ja itsemääräämisoikeutta käsittelevän sisällön. Tekstiaineiston argumentaatioanalyysin perusteella selvitän, miten uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä nuorten myötä- ja itsemääräämisoikeutta ehdotettiin muutettavaksi, millaisia ikärajavaihtoehtoja keskustelussa tuotiin esiin, ja millaisin perustein eri vaihtoehtoja puollettiin tai vastustettiin. Samalla kartoitan, millaisia nuoriin ja nuorten uskonnollisuuteen liittyviä asenteita mietintöjen ja lausuntojen argumentaatio heijastaa.

Kuudennessa luvussa siirryn käsittelemään aihetta nuorten näkökulmasta muodostamani kysely- ja haastatteluaineiston pohjalta. Strukturoitu sähköinen kysely toteutettiin marraskuussa 2018, ja siihen vastasivat erään yläkoulun kaikki yhdeksännen luokan evankelisluterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvat oppilaat, yhteensä 139 oppilasta. Kyselyaineistoa täydentävät teemahaastattelut toteutettiin samassa koulussa neljälle kyselyyn osallistuneelle oppilaalle huhtikuussa 2019. Kysely- ja haastatteluaineiston analyysin perusteella kartoitan nuorten tietoutta ja mielikuvia uskonnonvapauslain määrittämistä myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajoista. Tarkastelen myös haastateltavien tapaa puhua uskonnollisesta itsemääräämisoikeudesta ja heidän perusteluitaan ikärajojen muuttamiselle, ja peilaan heidän argumentointiaan tekstiaineistossa esitettyihin argumentteihin.

Tutkielman viimeisessä luvussa esitän yhteenvedon tutkielman tuloksista, ja arvioin tutkimusasetelman, menetelmien ja valittujen näkökulmien toimivuutta. Pohdin myös tutkielman työstön yhteydessä syntyneitä ajatuksia jatkotutkimusmahdollisuuksista, ja arvioin työn yhteiskunnallista merkittävyyttä.

1.2 Aiempi tutkimus

Uskontotieteessä lapsiin ja nuoriin liittyviä aiheita on tutkittu monista eri näkökulmista. Perinteisesti lasten ja nuorten uskonnollisuuden tutkimuksessa merkittävimpiä teemoja ovat olleet uskonnollisen kasvatuksen ja uskonnollisen ajattelun kehityksen teemat. Uskonnollisen ajattelun kehitys ja identiteetin muodostuminen ovatkin innoittaneet uskonnon psykologista tutkimusta 1900-luvun alusta tähän päivään saakka, ja aiheesta on olemassa laaja kattaus sekä teoreettista kirjallisuutta että empiiristä tutkimusta. Alan suomalaisiin klassikoihin lukeutuu

vuosina 1970–1992 Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian professorina toimineen Kalevi Tammisen laaja pitkittäistutkimus suomalaisten nuorten uskonnollisuuden kehityksestä (Tamminen 1991).

Nuorten uskonnollisuutta ja uskonnonvapautta on tutkittu myös uskontososiologisesta näkökulmasta, ja monissa tutkimuksissa painotetaan aiempaa näkyvämmiin nuorten osallisuutta tutkimuksen tekemisessä (esim. Cisman, Niinivaara & työryhmä 2019). Aiheesta on tehty myös kiinnostavia suomalaisia väitöstutkimuksia, joissa nuorten uskonnollisen yhteisöllisyyden, yksilöllisen identiteetin ja arvojen rakentumista on tutkittu muun muassa suomenruotsalaisten (Klingenberg 2014) ja musliminuorten (Pauha 2018) parissa. Nuorten näkökulman lisäksi aihetta on tutkittu yhteiskunnan ja median näkökulmasta. Esimerkiksi Helsingin yliopiston kulttuurien osaston professorin Titus Hjelmin vuonna 2005 julkaistu väitöskirja *Saatananpalvonta, media ja suomalainen yhteiskunta* tarjoaa kiinnostavan ja poikkeittieteellisen katsauksen saatananpalvontaan etenkin nuoriin liitettyä ilmiötä 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun suomalaisessa mediassa. Oman tutkielmani kannalta Hjelmin väitöskirja toimii hyvänä ajallisena kurkistusaukkona uskonnonvapauslain valmisteluvaiheen aikaiseen mediakeskusteluun.

Kirkon tutkimus ja koulutus -yksikkö (ent. Kirkon tutkimuskeskus ja Kirkon koulutuskeskus) on puolestaan julkaissut useita kirkkososiologisia tutkimuksia, joissa on perehdytty perinteisen luterilaisen uskonnollisuuden laskuun ja etenkin nuorempien ikäluokkien sitoutuneisuuteen evankelis-luterilaisen kirkon toimintaan (esim. Mikkola, Niemelä & Pettersson 2006; Hannikainen 2022; Salomäki 2022; Milleniaali-hanke 2021–2022). Vaikka näissä tutkimuksissa painopiste on ollut nimenomaan luterilaisuuden muutoksessa, ne tarjoavat kiinnostavia katsauksia myös laajemmin uskonnollisuuden ja hengellisyyden muutoksiin Suomessa.

Uskonnon paikka koulussa on herättänyt paljon vilkasta keskustelua niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Ranskan huivikiista, joka sai alkunsa 1980-luvulla, on poikanut laajan kirjon uskonnon, uskonnonvapauden ja julkisen koululaitoksen suhdetta pohtivia ja kartoittavia tutkimuksia (esim. Botvar & Breskaya 2019; Hokkanen 2014; Temperman 2012). Suomessa vastaavanlaista keskustelua on syntynyt esimerkiksi Suvivirren sisällyttämisestä koulujen kevätjuhlaan kulttuurisin perustein (Kuusisto, Poulter & Kallioniemi 2017, 111–112). Monikulttuuristuminen ja uskonnollisen kentän monipuolistuminen ovat myös herättäneet keskustelua uskontolukutaidon merkityksestä aiempaa heterogeenisemmässä

kouluympäristössä (Rissanen, Ubani ja Sakaranaho 2020). Katsomusaineiden opetus on vastaavasti ollut pitkään suosittu aihe uskontotieteen, kasvatustieteen ja teologian alan opinnäytteen tekijöiden parissa. Aiheesta on tehty muun muassa lukuisia pro gradu -tutkielmia, joissa aihetta on lähestytty niin opettajien (esim. Charlesworth 2021; Kupiainen 2020; Ruti 2022), oppilaiden (Naakka 2012; Remsu 2014; Tiihonen 2016) kuin vanhempienkin (Ahonen 2014) näkökulmasta. Suurimmassa osassa opinnäytteitä on kuitenkin keskitytty katsomusaineiden sisältöön tai tulevaisuuden pohdintaan, ja uskonnonvapaudelliset teemat ovat jääneet sivurooliin.

Oikeustieteen alalla uskonnonvapaudesta on kirjoitettu usein muiden perusoikeuksien yhteydessä, mutta aihetta nimenomaan nuorten näkökulmasta käsittelevää kirjallisuutta on toistaiseksi vähän. Viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana perheoikeuden rinnalle on kehittynyt lapsioikeudesta kiinnostunut tutkimushaara, jossa lapsen asema itsenäisenä oikeuksien haltijana on korostunut (esim. Pajulammi 2014). Oikeustieteessä lapsen tai nuoren asemaa ja oikeuksia on useimmiten tutkittu joko koulun tai perheen kontekstissa, ja sama näkyy myös lapsen uskonnonvapautta käsittelevässä tutkimuksessa.

Näiden esimerkkien valossa on selvää, että nuorten uskonnollisuus ja siihen liittyvät teemat ovat kiinnostaneet ja kiinnostavat edelleen tutkijoita niin kulttuurien tutkimuksen kuin kasvatus-, yhteiskunta- ja oikeustieteiden aloilla. Näiden alojen välimaastoon sijoittuvaa nuorten uskonnonvapauteen keskittyvää uskontososiologista tutkimusta on kuitenkin toistaiseksi todella vähän. Tutkielmassani haluankin yhdistää uskontotieteellisen nuorisotutkimuksen uskontososiologiseen viitekehykseen.

2 Teoreettinen viitekehys

2.1 Uskonto ja nuoret yhteiskunnassa – teoreettisia lähtökohtia

Monet tutkijat ovat kyseenalaistaneet ja kritisoineet aiemmin valtavirtaista sekularisaatioteoriaa ja sen ennustamaa vääjäämätöntä maallistumista ja uskonnon merkityksen vähenemistä liian yksipuolisena ja eurooppalaisena mallina.

Sekularisaatioteorian rinnalle on noussut monia muita selitysmalleja, joilla tutkijat ovat pyrkineet kuvaamaan aikamme muuttuvaa maailmaa ja uskonnon sijaa siinä. Esimerkiksi sosiologi Zygmunt Baumanin notkean modernin (*liquid modern*) käsitettä on hyödynnetty myös uskontososiologian puolella kuvaamaan uskonnon monimuotoista ja muuttuvaa luonnetta nykymaailmassa (Taira 2006). Tutkielmani keskeinen lähtökohta on johdettavissa tästä teoriakeskustelusta: sekularisaatio ei tarkoita, etteikö uskonnolla olisi merkitystä maallistuneen yhteiskunnan lainsäädännössä ja toiminnassa. On siis tärkeää tutkia yhteiskunnan ja uskonnon välisiä suhteita.

Tämän suhteen tutkimisessa työni sitoutuu vahvasti (uskonto)sosiologiseen sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen. Se, miten laissa uskonto, uskonnollisuus ja uskonnon harjoittaminen määritellään, vaikuttaa yhteiskunnan ja sen jäsenten elämään (Furseth & Repstad 2006, 15–16). Sosiaalinen konstruktionismi tarjoaa hyvän kehyksen tutkielmalleni myös siksi, että se on ensisijaisesti kiinnostunut prosesseista muuttumattomien rakenteiden sijaan (Pauha 2018, 37). Myös laki voidaan nähdä prosessina lopputuloksen sijaan, ja tässä tutkielmassa olenkin kiinnostunut uskonnonvapauslain säätämisen prosessista ja sen aikana esitetyistä argumenteista.

Uskonnon ja yhteiskunnan suhteen lisäksi tutkielmani keskiössä on nuorten asema yhteiskunnassa, ja heidän toimijuutensa. Nuorten toimijuutta on teoriakirjallisuudessa käsitelty muun muassa ”human being” ja ”human becoming” käsitteiden avulla (Nylund 2021, 329–331). Näillä käsitteillä on pyritty tekemään näkyväksi sitä, että nuori voidaan ymmärtää joko itsenäisenä toimijana, tai vasta kehittymässä ja kasvamassa olevana ihmisenä. Nuorten näkökulmaa korostava tutkimus näkee nuoret itsenäisinä toimijoina, jotka voivat olla alttiita vaikutteille tai ohjauksen kohteita, mutta joiden toimijuus on itsessään merkittävää. Tässä tutkielmassa olen halunnut korostaa nuorten toimijuutta yhdistämällä lakiin keskittyvän aineiston nuorten itsensä ajatuksiin.

2.2 Keskeiset käsitteet

Uskonnonvapaus määrittänyt tutkielmassani ensisijaisesti yksilöä koskevaksi lain suojaamaksi perusoikeudeksi, johon sisältyy niin positiivinen oikeus harjoittaa ja tunnustaa omaa vakaumustaan kuin negatiivinen oikeus olla osallistumatta uskonnolliseen harjoitukseen vastoin omaa vakaumustaan tai tahtoaan. Oikeustieteessä erotellaan toisistaan myös perusoikeuksien ulkoinen ja sisäinen ulottuvuus, *forum externum* ja *forum internum*. Uskonnonvapauden ulkoinen ulottuvuus käsittää yksilön oikeuden julkisen puolen, kuten osallistumisen uskonnollisen yhteisön toimintaan tai uskonnollisten ajatusten ilmaisun vapaasti. Vastaavasti sisäinen ulottuvuus tarkoittaa uskonnonvapauden kohdalla yksilön oikeutta muodostaa vapaasti oma maailmankatsomuksensa. (Cumper 2011, 477–478; Ojanen & Scheinin 2010) Tutkielmassani korostuu alaikäisten nuorten uskonnonvapauden ulkoinen ulottuvuus (uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyys tai yhdyskuntaan kuulumattomuus), mutta myös sisäisen ulottuvuuden huomioiminen analyysissä on tärkeää. Nuoren oikeus muodostaa oma maailmankatsomuksellinen vakaumuksensa kuuluu sisäisen ulottuvuuden piiriin, ja se on keskeisessä roolissa nuoren uskonnollisesta itsemääräämisoikeudesta puhuttaessa.

Tutkielmani keskiössä on nuorten uskonnollinen *itsemääräämisoikeus*. Tutkielmassani itsemääräämisoikeus määrittänyt kuitenkin vahvemmin yksilön näkökulmasta käsin. Oikeustieteen tohtori Henna Pajulampi määrittelee lapsen itsemääräämisoikeuden lapsen oikeuksia ja osallisuutta käsittelevässä väitöskirjassaan varsin selkeästi (2014, 843, lihavointi SL):

Lapsioikeudessa itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan tilannetta, jossa lapsen oikeudellista asemaa muuttava tai lapsen henkilöön muutoin kohdistuva toimenpide ei vaadi huoltajan suostumusta ollakseen pätevä tai laillinen. (--) Alaikäisen itsemääräämisoikeutta koskevissa lainvalmisteluasiakirjoissa itsemääräämisoikeutta on kuvailtu **omasta elämästä määräämiseksi ja omaa elämää koskevien päätösten toteuttamiseksi**.

Tutkielmassani itsemääräämisoikeus liittyy vahvasti ajatukseen alaikäisten nuorten toimijuudesta itsenäisinä, vanhemmistaan erillisinä yksilöinä. Tähän erillisyyteen sisältyy myös käsitys nuorten omasta uskonnollisesta identiteetistä ja toimijuudesta.

Henkilön itsemääräämisoikeutta voidaan tietyillä perusteilla rajoittaa. Esimerkiksi alaikäinen määrittellään ikänsä perusteella *vajaavaltaiseksi*, ja hänen oikeuksiensa tosiasiallisena käyttäjänä ovat hänen huoltajansa (Hokkanen 2011, 38). Näissä tilanteissa täyden itsemääräämisoikeuden sijaan henkilölle taataan lähtökohtaisesti oikeus tulla kuulluksi tai

laajempi *myötämääräämisoikeus* häntä koskevissa asioissa. Pajulammen mukaan ”[m]yötämääräämisoikeudella tarkoitetaan tilannetta, jossa oikeudellinen toimenpide vaatii sekä lapsen että huoltajan suostumuksen ollakseen pätevä tai laillinen” (2014, 843). Suomen uskonnonvapauslaissa alaikäisten uskonnollista itsemääräämisoikeutta on rajoitettu, mutta myötämääräämisoikeus on pyritty takaamaan lisäämällä lapsen ja nuoren puhevaltaa häntä koskevassa päätöksenteossa 12 ja 15 vuoden iässä.

Nuoruuden ja *nuoren* määritelmät vaihtelevat suuresti jopa nuorisotutkimuksen kentällä, eikä tieteelliseen käyttöön ole toistaiseksi vakiintunut tiettyä iällistä määritelmää. Tässä tutkielmassa käytän termiä ”nuori” viittaamaan tutkielman keskiössä olevaan 14–17-vuotiaiden ikäryhmään, 18 vuotta täyttäneisiin viittaan täysi-ikäisinä, ja alle 14-vuotiaisiin lapsina. Täysi-ikäinen ja nuori voivat hyvin esiintyä päällekkäisinä termeinä, ja toisinaan nuoren käsite kattaa myös nuorten aikuisten ryhmän. Esimerkiksi Suomen nuorisolaissa nuorella tarkoitetaan alle 29-vuotiaita (1285/2016, §3), ja Valtion nuorisoneuvoston ja Nuorisotutkimusverkoston yhteistyössä vuosittain toteuttaman nuorisobarometrin osallistujien ikähaarukka on 15–29 vuotta (Tietoa nuorista 2016). Oman tutkielmani kannalta täysi-ikäisyydellä on kuitenkin hyvin merkittävä vaikutus nuoren itsemääräämisoikeuteen, minkä takia tutkielmani puitteissa rajaan täysi-ikäiset nuoren käsitteen ulkopuolelle. Suomen perustus- ja uskonnonvapauslain tekstissä ei erotella lapsia ja nuoria, vaan kaikenikäisistä alaikäisistä käytetään nimitystä ”lapsi”. Tutkielmassani haluan kuitenkin korostaa tutkielman kohteena olevan ikäryhmän kehityksellistä eroa lapsesta. Edellisessä alaluvussa toin esiin nuoren toimijuudesta käytyä keskustelua, joten tutkielmassani haluan myös kunnioittaa nuorten identiteettiä ja tutkielmani kannalta olennaista ajatusta nuoruudesta omana, selkeästi lapsuudesta tai aikuisuudesta erottuvana, elämänvaiheenaan.

2.3 Tutkimusongelma ja -kysymykset

Tutkielmani tarkoituksena on kartoittaa nuorten uskonnollista asemaa ja itsemääräämisoikeutta koskevia argumentteja ja mielipiteitä niin nuorten kuin yhteiskunnan näkökulmasta. Keskeiset tutkielmaani ohjaavat kysymykset ovat:

1. Miten nuorten uskonnollinen asema ja itsemääräämisoikeus määrittyy Suomen uskonnonvapauslaissa?

1a. Millaisin argumentein alaikäisen itsemääräämisoikeuteen liittyviä näkökantoja puollettiin tai vastustettiin lain uudistusvaiheessa?

1b. Millaisia nuoriin ja nuorten uskonnollisuuteen liittyviä asenteita ikärajoista käyty keskustelu heijastaa?

2. Miten nuoret suhtautuvat myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajoihin?

2a. Ovatko lain määrittämät myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajat nuorten mielestä sopivat? Millä perustein?

2b. Ovatko nuoret tietoisia alaikäisen uskonnollista asemaa koskevista ikärajoista? Mistä tieto on peräisin?

2c. Millaisia mielikuvia nuoret liittävät uskonnonvapauslain määrittämiin ikärajoihin?

Tutkielman taustalla vaikuttaa kiinnostus sekä uskonnonvapauden historialliseen että nykypäivän ulottuvuuteen. Edellisessä alaluvussa totesin, että se, miten uskonto laissa määritellään, vaikuttaa yhteiskunnan jäsenten elämään. Tutkielmassani haluan kuitenkin tuoda esiin lain luonteen vuorovaikutteisena sosiaalisena konstruktiona: laki ei ole jotain, joka on olemassa annettuna, vaan se on jotain, mitä luodaan. Siksi koen tärkeäksi perehtyä siihen prosessiin, miten laki syntyy, ja millaisten prosessien ja keskusteluiden kautta nykyiseen malliin on päädytty. Lainsäädännössä kyse on yksinkertaistettuna yhteiskuntamme yhdessä sovituista säännöistä, joita muokataan ja päivitetään jatkuvasti yhteiskunnan muutosten myötä. Haluan perehtyä uskonnolliseen asemaan niin yhteiskunnan säädösten kuin yksilötasolla nuorten näkökulmasta käsin.

3 Suomen uskonnonvapauslaki ja nuoret

3.1 Kansainväliset sopimukset

Uskonnonvapautta on luonnehdittu yhdeksi vanhimmistakin ihmisoikeuksista, ja se luetaan usein ns. klassisten vapausoikeuksien joukkoon kokoontumis- ja sananvapauden ohella (Ojanen & Scheinin 2010). Yksilön ja yhteisöjen oikeus uskonnolliseen vakaumukseen ja uskonnonharjoittamiseen tai vastaavasti oikeus olla harjoittamatta uskontoa ovat olennainen osa kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia. Useissa länsimaaisissa valtioissa uskonto määrittyy yhteiskunnallisesta näkökulmasta kansalaisten yksityiselämän piiriin kuuluvaksi henkilökohtaiseksi valinnaksi, mutta se ei poista valtion velvollisuutta tarvittaessa taata kansalaistensa uskonnonvapautta. Ennen kuin siirryn tarkastelemaan uskonnonvapauslain muotoutumista Suomessa, käyn lyhyesti läpi uskonnonvapautta suojaavien kansainvälisten sopimusten aiheeni kannalta keskeisen sisällön. Keskityn tässä alaluvussa siihen, miten kansainväliset sopimukset osaltaan ottavat huomioon alaikäisen lapsen oikeudet ja lapsen oikeuksien suhteen vanhemman oikeuksiin. Samalla kartoitan, millaisen pohjan kansainväliset sopimukset luovat sopimusvaltioiden, tämän tutkielman puitteissa Suomen, lainsäädännölle.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista on ensimmäinen lapsen oikeuksiin keskittyvä laillisesti sitova kansainvälinen sopimus. Sitä edeltänyt vuoden 1959 YK:n lasten oikeuksien julistus oli jo nostanut lasten oikeudet kansainvälisen huomion kohteeksi, ja sopimus jatkoi kehitystä, jossa lapsi nähtiin yhä enenevässä määrin itsenäisenä oikeuksien haltijana, eikä ainoastaan perheen jäsenenä ja aikuisen holhouksen alaisena (Nieminen 2013, 305–308). Sopimus astui voimaan vuonna 1989, ja Yhdysvaltoja lukuun ottamatta kaikki maailman valtiot ovat ratifioineet sopimuksen. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1991.

Lapsen ja nuoren uskonnonvapauden kannalta tärkein osuus lapsen oikeuksien sopimuksessa on sen neljästoista artikla, jossa säädetään lapsen ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaudesta seuraavasti (Sops 60/1991, §14):

1. Sopimusvaltiot kunnioittavat lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen.
2. Sopimusvaltiot kunnioittavat vanhempien ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeutensa käyttämisessä tavalla, joka on sopusoinnussa lapsen kehitystason kanssa.
3. Henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai vakaumustaan voidaan asettaa vain sellaisia rajoituksia, joista säädetään laissa ja jotka ovat välttämättömiä

yleisen turvallisuuden, järjestyksen, terveyden ja moraalin tai muiden ihmisten perusoikeuksien ja vapauksien suojelemiseksi.

Yleismaailmallisesta luonteestaan johtuen sopimus on kokonaisuudessaan hyvin lakea ja monitulkintainen teksti, ja sen soveltaminen käytännössä riippuu paljon kunkin sopimusvaltion tulkinnasta. Lisäksi useat valtiot ovat asettaneet kulttuurisin perustein ehtoja sopimuksen ratifioimiselle¹. Suomi on hyväksynyt sopimuksen kokonaisuudessaan ilman erillisiä ehtoja.

Euroopan ihmisoikeussopimus on Euroopan neuvoston vuonna 1950 laatima laillisesti sitova alueellinen ihmisoikeussopimus. Suomi allekirjoitti sopimuksen 1989, ja se astui voimaan 5.10.1990. Uskonnonvapautta käsitellään ihmisoikeussopimuksen yhdeksännessä artiklassa, jonka ensimmäisessä pykälässä todetaan seuraavasti (SopS 63/1999, §9):

Jokaisella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Tämä oikeus sisältää vapauden vaihtaa uskontoa tai uskoa ja vapauden tunnustaa uskontoaan tai uskoaan joko yksin tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti jumalanpalveluksissa, opettamalla, hartaudenharjoituksissa ja uskonnollisin menoin.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen noudattamista valvoo Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, ja toisin kuin lapsen oikeuksien sopimukseen, Euroopan ihmisoikeussopimukseen sisältyy myös yksilövalitusmahdollisuus. Lapsen oikeuksien sopimuksen noudattamisen valvominen on haastavaa, sillä valvonta perustuu määräaika-raportteihin, joiden vaikutus ei välttämättä ole kovin suuri. Siksi sen merkitys perustuu lähinnä moraaliseen sitoumukseen lapsen oikeuksien noudattamiseksi.

Nostamalla lasten ja alaikäisten oikeudet samalle tasolle muiden ihmisoikeuksien kanssa nämä kansainväliset sopimukset ovat tuoneet mukanaan myös merkittävän asennemuutoksen lapsen asemaan yhteiskunnassa, ja niiden suurimpana saavutuksena voidaankin pitää yhtenäisempää ymmärrystä lapsista yhteiskuntamme yksilöllisinä, omia oikeuksiaan hallitsevina jäseninä (Cantwell 2011).

¹ Esimerkiksi monet islamilaiset valtiot, kuten Iran, Irak ja Saudi Arabia, rajoittavat lasten uskonnonvapautta kulttuurisilla perusteilla vedoten siihen, ettei lapsen oikeus valita uskontonsa ole yhteensopiva sharian kanssa..(UNICEF 20

3.2 Sata vuotta suomalaista uskonnonvapautta

Marraskuussa 1922 presidentti K. J. Ståhlberg ja opetusministeri Yrjö Loimaranta allekirjoittivat säädöksen Suomen uskonnonvapauslaiksi. Laki astui voimaan 1.1.1923. Lailla taattiin muun muassa yksilön oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhteisöön, todettiin yksilön oikeus harjoittaa uskontoaan, ja säädettiin alaikäisen lapsen kuulumisesta uskonnolliseen yhteisöön. Vuoden 1923 uskonnonvapauslain mukaan lapsi seurasi vanhempiaan uskonnollisen aseman suhteen. Vanhempien kuoluessa eri uskontokuntiin lapsi seurasi isäänsä, ja jos kyseessä oli avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi tai ottolapsi, niin lapsi seurasi kasvattajaansa. 15-vuotias lapsi ei seurannut kasvattajaansa tämän vaihtaessa uskontokuntaa tai erotessa sellaisesta, ellei hän itse niin halunnut. 15-vuotias sai lain mukaan erota tai vaihtaa uskontokuntaa vanhempiensa tai huoltajiensa suostumuksella. (267/1922, §6, §7)

Uskonnonvapauslaki pysyi lähes muuttumattomana 1920-luvulta aina 1990-luvulle asti, jolloin vuonna 1999, presidentti Martti Ahtisaaren kaudella, aloitettiin Suomen perustuslain uudistus. Samassa uutta perustuslakia muokattiin niin, että se olisi paremmin linjassa kansainvälisten sopimusten, kuten edellisessä alaluvussa käsiteltyjen Lapsen oikeuksien sopimuksen ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen, kanssa. Uuden perustuslain toisen luvun yhdennessätoista pykälässä säädetään uskonnon ja omantunnon vapaudesta seuraavasti (1999/731, §11):

Jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus.

Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Perustuslakiuudistuksen myötä myös muita vanhentuneita lakeja haluttiin päivittää alkavalle vuosituhanneelle niin, että ne vastaisivat paremmin sekä uutta perustuslakia että sitä ohjaavia kansainvälisiä sopimuksia. Uskonnonvapauslain kohdalla tämä tarkoitti sitä, että lain painotus muuttui negatiivisesta uskonnonvapaudesta positiivisen uskonnonvapauden korostamiseen. Vuoden 1923 uskonnonvapauslaissa oli koettu tärkeäksi taata yksilön oikeus erota uskonnollisesta yhdyskunnasta ja olla kuulumatta siihen. Uuden lain puitteissa haluttiin kansainvälisten sopimusten mukaisesti korostaa sekä yksilön että yhteisön positiivista oikeutta harjoittaa ja tunnustaa uskontoaan. (Seppo 2003, 80) Kokonaisuudessaan uuden uskonnonvapauslain asettaminen kesti neljä vuotta. Prosessi aloitettiin vuonna 1998

uskonnonvapauskomitean asettamisella, ja useamman lausunto- ja mietintäkierroksen jälkeen eduskunta hyväksyi hallituksen ehdotuksen uudeksi uskonnonvapauslaiksi istunnossaan 11.2.2003.

Kiistellyimmäksi nuorten uskonnonvapautta koskevaksi kysymykseksi uuden uskonnonvapauslain kohdalla nousi sen uskonnonopetusta käsittelevä osuus. Tässäkin kiistassa osapuolien näkemykset erottuivat tavassa painottaa uskonnonvapautta negatiivisena tai positiivisena oikeutena. Negatiivisen kannan edustajat nostivat esiin ongelmallisuuden uskonnonopetuksen suhteessa uskonnon harjoittamiseen. Positiivisen kannan edustajat taas näkivät uskonnonvapauden takaavan oppilaalle oikeuden saada oman uskontonsa opetusta. (Seppo 2003, 65, 107–109)

Alaikäisen lapsen ja nuoren itsemääräämisoikeuden kannalta tärkein osa uutta uskonnonvapauslakia on sen uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyttä koskeva kolmas pykälä. Kyseisessä pykälässä on säädetty uskonnollisesta asemasta seuraavasti (453/2003, §3):

Jokaisella on oikeus päättää uskonnollisesta asemastaan liittymällä sellaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan, joka hyväksyy hänet jäsenekseen, tai eroamalla siitä.

Lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät hänen huoltajansa yhdessä. Jos tehtävien jaosta lapsen huoltajien kesken on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) nojalla sovittu sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella tai päätetty tuomioistuimen päätöksellä toisin, noudatetaan kuitenkin sosiaalilautakunnan vahvistamaa sopimusta tai tuomioistuimen päätöstä. (8.2.2019/199)

Viisitoista vuotta täyttänyt lapsi voi kuitenkin huoltajien kirjallisella suostumuksella itse liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota siitä. Kaksitoista vuotta täyttänyt voidaan liittää uskonnolliseen yhdyskuntaan tai ilmoittaa eronneeksi siitä vain omalla kirjallisella suostumuksellaan.

Alaikäisen lapsen ja nuoren suhteen uudistettu laki poikkeaa siis jonkin verran vuoden 1922 laista. Ensinnäkin lapsi ei automaattisesti seuraa vanhempiaan tai huoltajiaan uskonnollisen aseman suhteen, vaan huoltajien tulee yhdessä ilmoittaa lapsen uskonnolliseen yhdyskuntaan liittamisestä tämän syntyessä. Toisin kuin aiempi laki, nykyinen uskonnonvapauslaki ei itsessään estä yksilöä, oli tämä ala- tai täysi-ikäinen, kuulumasta useampaan kuin yhteen uskontokuntaan. Huoltajat voivat myös liittää lapsensa jäseneksi sellaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan, johon kumpikaan huoltajista ei kuulu. Laki jättää tarkemmat jäsenyyteen liittyvät säännöt ja rajoitukset kunkin uskonnollisen yhdyskunnan itsensä päätettäväksi.

Esimerkiksi kirkkolaissa todetaan, ettei evankelis-luterilaisen kirkon jäsen voi olla samanaikaisesti muun uskonnollisen yhdyskunnan jäsen (1054/1993, §3).

Uudessa uskonnonvapauslaissa haluttiin huomioida sekä perheen katsomuksellisen yhtenäisyyden tukeminen että lapsen suojelu esimerkiksi uskonnollista manipulointia vastaan (Seppo 2003, 86, 163). Tähän liittyen uuteen lakiin lisättiin kaksitoistavuotiaan lapsen myötämääräämisoikeutta niin, etteivät huoltajat voi liittää kaksitoistavuotiasta lastaan uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi tai erottaa tätä sellaisesta ilman lapsen kirjallista suostumusta. Muuten ikärajat säilyivät ennallaan, ja lakiuudistuksen vaikutus alaikäisen uskonnolliseen itsemääräämisoikeuteen jäi varsin vähäiseksi.

Alaikäisen myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajoista käytiin kuitenkin lakia valmisteltaessa vilkasta keskustelua. Enimmäkseen keskustelu liittyi täyden itsemääräämisoikeuden ikärajaan, ja siihen, tulisiko ikärajaa laskea esimerkiksi viiteentoista vuoteen, vai pitäisikö se säilyttää entisellään. Jonkin verran keskustelua käytiin myös siitä, olisiko viidentoista vuoden ikärajaa syytä laskea niin, että myötämääräämisoikeus astuisi voimaan sen vuoden alusta, jolloin nuori täyttää viisitoista vuotta. Tämän ehdotuksen takana olivat muun muassa evankelis-luterilaisen kirkon edustajat, jotka perustelivat ajatusta sillä, että näin kirkkoon kuulumattomat neljätoistavuotiaat voisivat liittyä kirkon jäseniksi rippikoulun yhteydessä huoltajiensa suostumuksella jo ennen syntymäpäiväänsä (Seppo 2003, 75, 114–115). Perustuslakivaliokunta hyväksyi lakiehdotuksessa esitetyt ikärajat, mutta totesi lausunnossaan samalla, ettei itsemääräämisoikeuden alentaminen viiteentoista tai kuuteentoista vuoteen olisi perustuslain vastainen (Seppo 2003, 129).

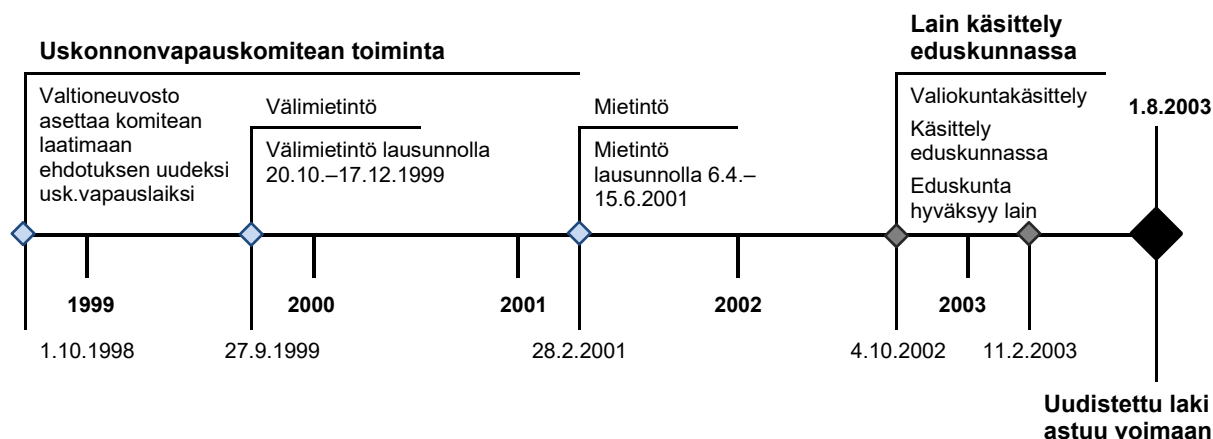
Uudistetun lain sisältö ei siis tuonut muutosta alaikäisten uskonnolliseen itsemääräämisoikeuteen, vaikka laajensikin alle 15-vuotiaan myötämääräämisoikeutta. Lain valmisteluvaiheessa käyty keskustelu ja perustuslakivaliokunnan lausunto kuitenkin osoittavat, että lasten ja nuorten mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon koettiin monilta osin tärkeäksi, ja että korkeampi itsemääräämisoikeuden ikäraja ei ollut itsestäänselvyys.

3.3 Uuden lain valmistelu- ja säätämisprosessi 1998–2003

Lain sisällöllisten muutosten lisäksi tutkielmani kannalta on aiheellista käydä läpi lakiuudistuksen prosessi pääpiirteissään. Tässä alaluvussa osoitan, miten suuri merkitys uskonnonvapauskomitean työskentelyllä ja mietinnöillä oli lain uudistamisprosessissa.

Samalla luku helpottaa uskonnonvapauslain ajallisen viitekehyksen hahmottamista ja tarjoaa kronologisen katsauksen lakiuudistuksen etenemiseen valmistelusta sen hyväksymiseen ja voimaantulukseen saakka. Taulukossa 1 on kuvattu prosessin eteneminen aikajanan muodossa.

Taulukko 1. Lain valmistelu- ja säädöstyön aikajana.

Valtioneuvosto asetti 1.10.1998 erillisen uskonnonvapauskomitean, jonka tehtävänä oli ”laatia ehdotus uudeksi uskonnonvapauslainsäädännöksi” (KM 2001:1, 1). Komitean puheenjohtajana toimi koko hankkeen ajan Opetusministeriön kansliapäällikkö Vilho Hirvi ja sihteereinä Joni Hiitola, Tuula Lybeck ja Arto Sulonen. Komitean muu jäsenistö, yhteensä 11 henkilöä, koostui eri alojen asiantuntijoista. Heidän joukossaan oli mm. tuolloin Åbo Akademin valtio-oikeuden ja kansainvälisen oikeuden professorina toiminut Martin Scheinin, suomalaisen naistutkimuksen uranuurtaja, filosofian tohtori Päivi Setälä, Helsingin yliopiston kirkkososiologian emeritaprofessori Eila Helander, sekä Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian professorina toiminut Juha Seppo. Varsinaisten komitean jäsenten lisäksi komiteatyöskentelyssä oli mukana asiantuntijaraati, joka koostui eri uskonnollisten ja vakaumusellisten yhteisöjen edustajista. Komitean kokousten lisäksi komitea järjesti toimikautensa aikana viisi asiantuntijaseminaaria, joissa keskusteltiin lakiuudistukseen liittyvistä seikoista asiantuntijaraadin kanssa.

Uskonnonvapauslain uudistaminen oli vaativa ja monitahoinen tehtävä. Lisäksi komitean työskentelyyn sisältyi hautausoimilain uudistamishdotuksen ja perusopetus- ja lukiolain muutosehdotusten työstäminen niin, että ne olisivat linjassa uuden uskonnonvapauslain kanssa. Komitean toimikausi oli lopulta yli kaksi vuotta, 1.10.1998–28.2.2001.

Komitea luovutti välimietintönsä opetusministeriölle syyskuussa 1999, ja julkaistu välimietintö ilmestyi 14.10.1999. Välimietintö koostui voimassa olevan uskonnonvapauslain esittelystä ja arvioinnista, eurooppalaisten käytäntöjen suppeasta esittelystä ja lakiuudistusta koskevista rakenteellisista ja sisällöllisistä ehdotuksista. Välimietintöön ei sisältynyt vielä varsinaista lakiehdotusta. Välimietinnön tarkoituksena olikin ennemmin raportoida komiteatyöskentelyn etenemistä, ja asettaa komitean siihenastiset pohdinnat ja uudistusehdotukset julkisen keskustelun alaisiksi. Välimietintö oli lausunnolla 20.10.–17.12.1999, ja siihen pyydettiin lausuntoa yhteensä 130 taholta. Lausuntoja saapui määräajan puitteissa 78, ja niiden keskeiset teemat koottiin lausuntokoonnokseen (Lausuntokoonnos 2000), jonka pohjalta komitea jatkoi työskentelyään lakiehdotuksen muotoilemiseksi.

Varsinaisen mietintönsä komitea antoi opetusministeriölle helmikuussa 2001. Mietintöön sisältyi lakiehdotukset uudeksi uskonnonvapauslaiksi ja hautaustoimilaiksi perusteluineen, sekä professori Martin Scheininin esittämä eriävä mielipide, jonka sisältöön palaan tarkemmin alaluvussa 5.1. Komitean työskentely päättyi varsinaisesti mietinnön luovuttamiseen opetusministeriölle, mutta lainvalmisteluprosessi jatkui mietinnön lausuntokierroksella aikavälillä 6.4.–15.6.2001. Mietintöön pyydettiin lausunnot 147 taholta, ja lausuntoja saapui 93. Mietinnöstä annetuista lausunnoista koottu yhteenvedo ilmestyi syyskuussa 2001 (Lausuntokoonnos 2001).

Komitean toimikauden ja mietinnön lausuntokierroksen päätyttyä lakiehdotus siirtyi eduskunnan käsiteltäväksi. Tasavallan presidentti Tarja Halonen antoi hallituksen esityksen uudeksi uskonnonvapauslaiksi eduskunnalle täysistunnossa 4.10.2002. Eduskunnan lähetekeskustelun jälkeen lakiehdotus siirtyi valiokuntakäsittelyyn perustuslakivaliokuntaan. Hallinto- ja sivistysvaliokunta toimittivat lakiehdotusta koskevat lausuntonsa perustuslakivaliokunnalle, joka julkaisi lakiehdotusta käsittelevän mietintönsä 5.2.2003.

Mietinnössään perustuslakivaliokunta totesi uskonnollisen itsemääräämisoikeuden ikärajoista, että se ”hyväksyy säännöt ikärajoista, vaikkakin perustuslain 6 §:n 3 momentin näkökulmasta olisi perusteita puoltaa esimerkiksi 12 ja 15 tai 16 vuoden ikärajoja esityksessä omaksuttujen 15 ja 18 vuoden ikärajojen asemesta” (PeVM 10/2002 vp, 5). Perustuslakivaliokunta ei siis ehdottanut muutosta komitean lakiehdotuksessa esittämiin ikärajoin. Hallitus hyväksyi ehdotuksen uudeksi uskonnonvapauslaiksi istunnossaan 11.2. 2003, ja uudistettu laki astui voimaan saman vuoden elokuussa.

4 Aineisto ja menetelmät

4.1 Monimenetelmällisen tutkimusasetelman rakentuminen

Harva tutkimus etenee juuri sillä tavalla kuin tutkimussuunnitelmaa laadittaessa on ajateltu, ja moni tutkija korostaakin tutkimusprosessin refleksiivisyyden tärkeyttä ja tutkijan valmiutta tarvittaessa muuttaa tutkimusasetelmaansa (esim. Aaltonen & Högbäck 2019, 19–21). Myös erilaisissa graduoppaissa tutkielmaa kuvataan prosessina, jonka aikana opiskelija väistämättä kohtaa haasteita ja ongelmia, joiden ratkaisut ohjaavat tutkielmantekoa uuteen suuntaan (esim. Hakala 2017, 23–28, 119–122; Svinhufvud 2015, 95–97). Oma tutkielmani ei ole tässä suhteessa poikkeus, vaan matkan varrelle on mahtunut montakin suunnanvaihdosta ja ankaraa tutkimuksellista uudelleenarviointia. Ensimmäisessä suunnitelmavaiheessa tutkielmani käsitteli ainoastaan nuorten näkemyksiä uskonnonvapauslain määrittämisestä myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajoista, ja aineistona olin suunnitellut käyttäväni muodostamaani kysely- ja haastatteluaineistoa. Aineiston kokoamisen jälkeen kuitenkin totesin, ettei aineistoni pystynyt sellaisenaan vastaamaan tutkimuskysymyksiini, ja että työni kaipasi lisää syvyyttä. Monien vaihtoehtojen pohdintojen jälkeen päädyin laajentamaan tutkielmani asetelmaa uuden näkökulman ja lisäaineiston avulla. Olin jo aiemmassa vaiheessa kirjoittanut suhteellisen laajasti uskonnonvapauslain uudistamisesta, joten lain valmisteluun liittyvän tutkimuskysymyksen nostaminen nuorten näkemysten rinnalle tuntui loogiselta vaihtoehdolta.

Jo tutkielman tekemisen alkuvaiheessa olin kiinnostunut monimenetelmällisen tutkimusotteen hyödyntämisestä tutkielmassani. Monimenetelmä- eli mixed methods -tutkimus on yleistynyt nopeasti etenkin yhteiskuntatieteen, sosiologian ja kasvatustieteen kentällä viimeisten vuosikymmenien aikana. Nuorisotutkimuksessa monimenetelmätutkimus on kasvattanut suosiotaan tasaisesti (Helve 2005), ja myös uskonnotutkimuksen alalla on tehty ansiokkaita monimenetelmätutkimuksia (esim. Lassander 2014; Kuusisto, Poulter & Kallioniemi 2017). Monimenetelmätutkimuksen ydinajatus on laadullisen ja määrällisen tutkimusotteen yhdistäminen syvällisemmän ja laaja-alaisemman tutkimustiedon tuottamiseksi. Useimpien tutkijoiden mukaan tämä ei tarkoita pelkästään laadullisten ja määrällisten aineistojen yhdistämistä, vaan monimenetelmällisyyden tulisi ohjata koko tutkimusprosessia. (Creswell 2006; McKim 2017)

Monimenetelmällisyyttä on luonnehdittu niin tutkimusotteeksi, laajemmaksi metodologiseksi viitekehykseksi kuin lähestymistavaksikin. (Creswell 2006) Tutkielmassani ymmärrän

monimenetelmällisyyden lähestymistapana, jonka avulla pyrin laajemmin alaikäisten nuorten uskonnollista asemaa ja itsemääräämisoikeutta Suomessa.

Taulukko 2. Tutkimusasetelma.

Päämäärä	Kartoittaa uskonnonvapauslain määrittämien ikärajojen perusteluja ja niille annettuja merkityksiä	Selvittää nuorten suhtautumista uskonnollisen myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajoihin	
Aineisto	Tekstiaineisto	Kyselyaineisto	Haastatteluaineisto
Analyysimenetelmä	Argumentaatioanalyysi	Määrällinen analyysi	Sisällönanalyysi
Tavoite	Muodostaa monipuolinen kuva alaikäisen nuoren uskonnollisesta asemasta ja itsemääräämisoikeudesta Suomessa		

Tutkielmassani monimenetelmäisyys näkyy sekä konkreettisesti menetelmien tasolla (olen käyttänyt aineistojen muodostamiseen ja analysointiin montaa menetelmää) että laajemmin tutkimusasetelman ja -otteen monipuolisuudessa ja -alaisuudessa.

4.2 Argumentaatioanalyysi tekstiaineiston jäsentäjänä

4.2.1 Lausunnot aineistona

Kuten edellisessä alaluvussa toin esiin, tutkielman kirjoitusvaiheessa totesin, ettei tuottamani kysely- ja haastatteluaineisto tarjonnut tyydyttäviä vastauksia tutkimuskysymyksiini, vaan kaipasi rinnalleen lisääaineistoa valottamaan nuorten uskonnollista asemaa lainsäädännön ja yhteiskunnan näkökulmasta. Olin jo aiemmin työn tekemisen ohessa tutustunut uskonnonvapauskomitean mietintöihin, ja aloitin lisääaineiston etsinnän perehtymällä komitean muuhun työskentelyyn. Opetus- ja kulttuuriministeriön uskonnonvapauskomitean toimintaa esittelevältä hankesivulta löytyi listaus komitean työskentelyyn liittyvistä julkaisuista ja mietinnöistä annetuista lausunnoista. Mielenkiintoni heräsi heti.

Lausunnonantajat ovat viranomaisia ja julkishallinnon edustajia, poliittisia puolueita, uskonnollisia ja katsomuksellisia yhdistyksiä, yhdyskuntia ja yhteisöjä, sekä useita muita yhdistyksiä ja järjestöjä, kuten esimerkiksi opetusalan ammattijärjestöjä tai lasten oikeuksiin

erikoistuneita järjestöjä. Lausunnot on tarkoitettu kannanotoiksi mietintöihin, ja niillä on pyritty yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen.

Kirjalliset lausunnot ovat oleellinen osa julkishallinnollisten viranomaisten tekemien säädösehdotusten ja -muutosten työstämistä. Lausuntopyyntö lähetetään yleensä kaikille sellaisille yhteisöille ja tahoille, joiden toimintaan tai toiminta-alaan käsiteltävän uudistuksen tai säädöksen katsotaan oleellisesti liittyvän. Erikseen pyydettyjen lausuntojen lisäksi kuka tahansa oikeustoimikelpoinen henkilö tai yhteisö saa lähettää lausunnon lausunnot.fi -palvelun kautta. Vuodesta 2014 lausunnot on voinut tehdä sähköisesti Oikeusministeriön ylläpitämän lausunnot.fi -palvelun kautta. Tätä ennen lausunnot tuli lähettää paperisena asiaa valmistelevaan ministeriöön, missä ne olivat myös nähtävillä asian käsittelyn ajan.

Saatuani arkistoaineistot käyttööni², aloitin niiden systemaattisen läpikäynnin, ja aiheeni kannalta relevantin sisällön, eli alaikäisen uskonnolliseen asemaan ja myötä- ja itsemääräämisoikeuteen liittyvien kannanottojen argumentaation, analysoinnin. Sekä välimietinnöstä että mietinnöstä annettujen lausuntojen läpikäynnin apuna käytin Excel- taulukkoa, joihin kokosin kustakin lausunnosta keskeiset tiedot: lausunnonantaja, kannanotto komitean esitykseen 12 vuoden ikärajasta, kannanotto täyden itsemääräämisoikeuden ikärajasta, muu mahdollinen ehdotus ikärajoihin, sekä keskeiset perustelut. Näiden lisäksi kokosin molempiin taulukoihin yhteen sarakkeeseen suoria sitaatteja lausuntojen ikärajoja käsittelevistä osuuksista. Yksinkertaistetut taulukot ilman sitaatteja löytyy tutkielmani liitteistä (Liite 1 & 2).

Lausunnot ovat aineistona todella monipuolinen ja kiinnostava kokoelma erilaisia kirjoituksia, joiden tyyli ja pituus vaihtelevat paljon tekstistä toiseen. Lyhimmat lausunnot käsittävät vain muutaman lauseen, kun taas laajimmat lausunnot ovat jopa 20–30 liuskan pituisia, hyvinkin yksityiskohtaisia kommentaareja mietintöjen teksteihin. Vapaammissa teksteissä kannanotot eivät välttämättä kiinnity niinkään mietintöjen teksteihin, kun taas suuri osa lausunnoista on kirjoitettu nimenomaan vastauksena mietintöihin.

² Kuten arkistoaineiston kanssa usein käy, lausuntojen löytäminen ei ollut aivan yksinkertaista. Aineiston jäljitystyöhön kului muutama viikko, jonka aikana vierailin useaan otteeseen Kansallisarkistossa selaamassa minulle toimitettuja erilaisia aineistoja vain todetakseni, etteivät lausunnot sisältyneetkään juuri siihen kokoelmaan, johon olin niiden ajatellut kuuluvan. Loppujen lopuksi aineiston löytämiseen johtanut johtolanka, tässä tapauksessa oikea opetusministeriön diaarinumero, löytyi aivan sattumalta erään googlehaun hakutulosten joukosta.

4.2.2 Argumentaatioanalyysi

Argumentaatio on diskursiivisen toiminnan muoto, ja sellaisena lähtökohtaisesti kielellistä ja sosiaalista toimintaa. Argumentaatio on aina sidoksissa johonkin mielipiteeseen tai näkökantaan tietyistä aiheista, ja sen tarkoituksena diskursiivisena toimintana on vakuuttaa vastaanottaja tukemaan argumenttoijan kantaa. Argumentaatiolla pyritään joko osoittamaan oma näkökanta oikeaksi sitä puoltavilla argumenteilla tai kiistämään tai kumoamaan vastakkainen näkökanta vasta-argumenteilla. (van Eemeren & muut 1996, 2–4) Pietikäinen & Mäntynen kuvaavat argumentaatiota seuraavasti (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 91):

”Yksittäinen argumentti koostuu paljaimmillaan aina väitteestä, perustelusta ja taustaoletuksista. Hyväksyttävä argumentaatio on luonteeltaan sellaista, jossa esitetyn väitteen perustelut pätevät ja jossa perustelun ja väitteen suhteet ovat johdonmukaiset.”

Argumentaatiota voidaan lähestyä myös loogisen päättelyn keinoin, jolloin huomio kiinnittyy argumenttien sisältämien väitteiden, perusteluiden ja taustaoletusten suhteiden tarkasteluun. Argumentin sisäisen johdonmukaisuuden ja osien suhteiden analysoinnilla voidaan esimerkiksi osoittaa argumentti epäpäteväksi paljastamalla siihen sisältyvät päättelyvirheet. Myös retoriikan tutkimuksessa keskitytään usein argumentaatiovirheiden ja retoristen tehotuskeinojen tutkimukseen. (Kakkuri-Knuuttila 1998)

Omassa tutkielmassani käytän argumentaatioanalyysia selvittääkseni, mitkä olivat ne keskeiset perustelut, joilla nykyisen uskonnonvapauslain määrittämiä ikärajoja puollettiin ja vastustettiin lain uudistustyöhön liittyvissä komiteamietinnöissä ja niistä annetuissa lausunnoissa. Argumentaatioanalyysin tulosten perusteella pyrin myös vastaamaan tutkimuskysymykseeni siitä, millaisia nuoriin ja nuorten uskonnollisuuteen liittyviä asenteita tekstiaineiston argumentit heijastavat. Argumentaatioanalyysissa olen erityisen kiinnostunut komiteamietinnöissä ja lausunnoissa esitettyjen argumenttien sisältämistä perusteluista ja taustaoletuksista, enkä varsinaisesti väitteiden tai argumentaation loogisesta johdonmukaisuudesta tai pätevyydestä. Tuon analyysin ohessa esiin joitakin argumenttien pätevyyteen tai relevanssiin liittyviä huomioita, joiden koen olevan oleellisia aiheen kannalta, mutten lähde erittelemään yksittäisten lausuntojen argumentaatiovirheitä.

4.3 Kysely ja haastattelu toisiaan täydentävinä menetelminä

4.3.1 Kyselyn toteutus ja rakenne

Kyselyaineistolla lähdin keräämään rajattua määrällistä aineistoa, jonka perusteella kartoittaa vastauksia nuoria koskeviin tutkimuskysymyksiini: ovatko myötämääräämisoikeuden ikärajat nuorten mielestä sopivia, ovatko he tietoisia myötämääräämisoikeudesta, mistä heidän tietonsa on peräisin, ja millaisia mielikuvia he liittävät myötämääräämisoikeuden ikärajiin. Kysely toteutettiin eteläsuomalaisessa yläkoulussa aikavälillä 26.–30.11.2018. Kyselyyn osallistuivat kaikki kyseisen koulun yhdeksännen luokan evankelis-luterilaisen uskonnon opetusryhmät. Kyselyyn tuli vastauksia yhteensä 139 kappaletta. Vastaaminen kyselyyn oli vapaaehtoista. Oppilaat pääsivät täyttämään sähköisen kyselylomakkeen omilla puhelimillaan opettajalta saamansa avoimen nettilinkin kautta. Nettilinkit oli ajastettu aukeamaan opettajan antamien tuntiaikataulujen mukaan, jotta kyselyyn ei tulisi turhia vastauksia tuntien ulkopuolella. Olin arvioinut kyselyn kestoksi noin 5–10 minuuttia. Toteutunut keskimääräinen vastausaika oli noin 3 minuuttia.

Kyselyn tekemistä ohjeisti ja valvoi ryhmien opettaja. Kävimme opettajan kanssa kyselyn läpi ennen sen toteuttamista tunneilla, ja opettajalla oli lisäksi kyselyn alustamisen tukena kaksi kyselyyn liittyvää PowerPoint-diaa. Alustuksessa käytiin läpi kyselyn teettämiseen liittyvät eettiset seikat, kuten se, mihin vastauksia käytetään, mihin ne tallennetaan ja mistä oppilaat voivat halutessaan saada lisätietoa tutkimuksesta. Kyselyssä ei kysytty oppilaiden nimeä tai muita henkilötietoja, vaan se toteutettiin anonyymisti.

Kyselyn tai haastattelun toteuttamisessa on tärkeää pohtia sitä, miten aineiston kerääjä vaikuttaa keräämäänsä aineistoon. Esimerkiksi suomalaisen nuorisotutkimuksen pioneeri, yhteiskuntatieteen emeritaprofessori Helena Helve painottaa luottamuksellisuuden vaikutusta vastaajien halukkuuteen ja motivaatioon osallistua tutkimukseen (Helve 2005, 62–63). Oman tutkimukseni kohdalla olimme yhtä mieltä opettajan kanssa siitä, että oppilaat keskittyisivät paremmin kyselyn täyttämiseen, jos sen ohjeistaisi tuttu opettaja, eikä vieras aikuinen. Läsnaoloni tunnilla olisi hyvin todennäköisesti vienyt aikaa ja huomiota kyselyltä. Nyt kyselyyn vastaaminen oli opettajan mukaan sujunut hyvin osana tavallista tuntiopetusta. Kyselyn vastaajamäärien perusteella suuri osa tunneilla läsnä olleista oppilaista oli osallistunut kyselyyn.

Kysely on toteutettu Webropol-ohjelmistolla. Toive kyselyn sähköisestä toteuttamisesta tuli koulun yhteyshenkilönä toimineelta opettajalta. Hänen mukaansa oppilaat vastaisivat varmemmin puhelimella täytettävään sähköiseen kyselyyn kuin paperiseen versioon. Nuorisotutkimuksen puolella on jo jonkin aikaa suosittu sähköisiä alustoja tutkimuksen toteutuksessa, sillä se on etenkin 2000-luvulla syntyneille luonnollisempi tapa ilmaista itseään kuin perinteinen paperilomakkeen täyttö (Helve 2006). Samalla sähköinen alusta helpottaa tutkijan työtä huomattavasti. Webropol raportoi kyselyn tulokset lähes reaaliaikaisesti, ja ohjelmiston avulla on mahdollista suorittaa perustason analyyseja valmiille aineistolle. Tällöin minun ei itse tarvinnut taulukoida vastauksia manuaalisesti, vaan pystyin siirtymään suoraan aineiston tarkasteluvaiheeseen.

Kysely koostuu seitsemästä pääkysymyksestä (kysymykset 1–7, ja seitsemättä kysymystä tarkentava lisäkysymys 8), yhdestä taustoittavasta kysymyksestä (kysymys 9 ja sitä tarkentavat lisäkysymykset 10–13) sekä avoimesta palaute- ja kommenttikentästä. Kysymystyyppien valikoinnissa ja kysymysten asettelussa pyrin kiinnittämään huomiota siihen, että kysymykset olisivat helposti ymmärrettäviä, selkeitä ja mahdollisimman yksiselitteisiä. Kyselyn onnistumisen kannalta pidin myös tärkeänä sitä, että kysely soveltuisi mahdollisimman hyvin puhelimella täytettäväksi. Tästä syystä kyselyssä ei ollut avoimia kysymyksiä lopun palautekenttää lukuun ottamatta. Joissakin monivalintakysymyksissä omaa vastausta oli mahdollista tarkentaa ”muu, mikä?” -tyyppisten vaihtoehtojen kautta.

Kysymykset 1–3 kartoittavat nuorten mielipiteitä uskonnonvapauslain määrittämien ikärajojen sopivuudesta. Jokaisessa kysymyksessä alustetaan lyhyesti kuhunkin ikävaiheeseen liittyvät myötämääräämisoikeuden muutokset, jonka jälkeen vastaajalta kysytään, onko hänen mielestään tämä ikäraja sopiva, voisiko se olla alhaisempi tai voisiko se olla korkeampi. Suunnitelmavaiheessa näihin kysymyksiin sisältyi lisäksi avoin vastauskenttä, johon vastaaja olisi voinut arvioida mielestään sopivan iän, mikäli lain määrittämä ikäraja ei hänen mielestään ollut toimiva. Lopullisen kyselyn kohdalla luovuin avoimesta vaihtoehdosta, sillä se olisi vienyt suhteettoman paljon tilaa, ja tehnyt kyselyn täyttämistä puhelimella hankalaa. Samalla arvioin, että tarkkojen ikärajojen määrittäminen olisi ollut vastaajille liian hankalaa, ja altistanut kyselyn epäinformatiivisille tai tyhjille vastauksille.

Kysymykset 4–6 mittaavat nuorten mielikuvia uskonnonvapauslain määrittämisestä ikärajoista. Valitsin kysymystyyppiksi Osgoodin asteikkoon perustuvan vastakohtapari-asettelun. Valintani perustui siihen, että liukukytkimellä säädettävä asteikko soveltui paremmin puhelimella

täytettävään kyselyyn kuin esimerkiksi monivalintakysymys tai likert-asteikon mukainen kysymys. Toinen valintaperuste oli se, että vastakohtaparien kautta kysymys on todennäköisesti nuorille helpommin hahmotettavissa, kuin esimerkiksi likert-asteikon mukaisilla ”täysin samaa mieltä” ja ”täysin eri mieltä” -vaihtoehtoilla. Näin myös vaihtoehto ”en osaa sanoa” maastoutuu osaksi vastausasteikkoa, ja kannustaa vastaajia pohtimaan omaa vastaustaan enemmän (Vehkalahti 2014, 35–36).

Osgoodin asteikkoa käytettäessä on tärkeää valita vastakkain asetettavat sanaparit huolella. Kyselyssäni oli käytössä kolme sanaparia: ”Mielestäni uskonnonvapauslain määrittämät ikärajat ovat tarpeellisia/turhia”, ”Mielestäni lain määrittämät ikärajat ovat holhoavia (ylihuolehtivia)/ nuoren itsenäisyyttä tukevia” ja ”Minusta uskonnonvapauslain määrittämien ikärajojen pohtiminen on kiinnostavaa/yhdentekevää”. Pohtiessani näitä nuorten mielikuvien mittareita kävin läpi useita vaihtoehtoja. Halusin näillä kysymyksillä mitata nuorten mielikuvia uskonnonvapauslain määrittämien ikärajojen tarpeellisuudesta sekä heidän omalta kannaltaan että yleisemmin yhteiskunnallisella tasolla. Vastausten analysoinnin valossa näyttää kuitenkin siltä, että kysymyksenasettelu on ollut liian väljä. Palaan kysymyksenasettelun ongelmakohtiin kyselyn tulosten analyysiosiossa alaluvussa 6.1.

Kyselyn viimeinen kysymys oli taustakysymys, jossa kysyttiin oppilaiden osallistumisesta rippikouluun tai Prometheus-leirille. Prometheus-leiri on uskonnollisesti riippumattoman yhdistyksen järjestämä nuorisoleiri, jonka moni nuori mieltää vaihtoehdoksi rippileirille. Mikäli oppilas vastasi osallistuneensa tai haluavansa osallistua rippikouluun, aukesivat hänelle lisäkysymykset 10 ja 11, joissa kysyttiin rippikouluun osallistumisen syytä ja sitä, vastasiko rippikoulu nuoren odotuksia. Prometheus-leirille osallistuneille tai siitä kiinnostuneille aukesivat vastaavat lisäkysymykset 12 ja 13. Taustakysymysten tarkoituksena oli tarjota näkökulmaa siihen, miten kiinnostuneita kyselyyn osallistuneet nuoret ovat ylipäätään heidän ikäluokalleen suunnatusta uskonnollisesta toiminnasta.

4.3.2 Haastatteluiden rakenne ja toteutus

Omassa tutkielmassani kysely ja haastattelu oli suunniteltu täydentämään toisiaan. Kyselyn tarkoitus oli toimia ”laajana haavina”, jonka avulla kartoitan valitun koulun ysiluokkalaisten uskonnonoppilaiden tietoja ja mielikuvia itsemääräämisoikeudesta, ja haastatteluilla syvennän kyselyn tuottamaa tietoa mielikuvista.

Haastattelut toteutettiin 1.4.2019 samassa koulussa, missä kyselytutkimus teetettiin. Haastatteluihin osallistui neljä yhdeksännen luokan oppilasta, jotka olivat ilmoittaneet kiinnostuksensa osallistua haastatteluun. Haastattelut kestivät 13–16 minuuttia, ja ne toteutettiin koulun tiloissa välituntien aikana. Äänitin haastattelut puhelimellani. Kaikki haastatellut oppilaat olivat osallistuneet myös marraskuussa teetettyyn kyselyyn.

Haastatteluita järjestäessä ensimmäinen suunnitelmani oli toteuttaa haastattelut osallistuvien vastaajien vapaa-ajalla jossakin julkisessa tilassa, kuten kahvilassa. Haastatteluiden järjestäminen koulussa oli kuitenkin tässä tapauksessa käytännöllisin vaihtoehto. Kun haastattelut toteutettiin kouluajalla, haastateltavien tavoittaminen oli helpompaa, eikä haastateltavien huoltajilta vaadittu kirjallista suostumusta, sillä tutkimuksen tekeminen voitiin rinnastaa kouluopetukseen (Mäkelä 2011, 78). Tutkimuslupa tutkimuksen toteuttamiseen koulussa oli pyydetty kunnan koulutusjohtajalta. Haastatteluympäristön valinnalla on todetusti merkitystä haastateltavien vastauksiin ja aineiston laatuun. Kuten kyselyn kohdalla, myös haastatteluissa kouluympäristö on saattanut vaikuttaa haastateltavien vastauksiin luomalla tietyt raamit haastattelulle. Koulussa haastateltavat ovat oppilaita ja haastattelija saattaa näyttäytyä heille ikään kuin opettajana, jonka kysymyksiin tulee vastata oikein. Otin asian esille jokaisen haastattelun alkupuolella toteamalla, että kyseessä ei ole koe, enkä kerro haastateltavien vastauksia heidän opettajalleen. Näin ollen ajattelin, että haastateltavien olisi helpompi suhtautua tilanteeseen neutraalisti. Haastatteluiden aihe ei ollut lähtökohtaisesti henkilökohtainen tai arka, joten arvioin, ettei kouluympäristö vaikuttaisi huomattavasti vastausten rehellisyyteen.

Haastateltavat ilmoittautuivat haastatteluun vapaaehtoisesti omalle opettajalleen, joka välitti ilmoittautumiset minulle. Oppilaat ovat voineet tulkita haastatteluun osallistumisen aktiivisuuden sekä hyvän suoriutumisen osoituksena. Siksi haastatteluun valikoituneet oppilaat ovat todennäköisesti muutenkin koulussa aktiivisia ja sanavalmiita. Esimerkiksi haastateltava 1 kuvaa syytään tutkimukseen osallistumiseen seuraavasti:

”Mullon ylipäänsäki tosi paljon mielipiteitä kaikesta (-) mistä mä en välttämättä ees oo hirveen kouluttautunut, et jos joku kysyy mun mielipiteitä niin totta kai mä mielelläni aina jaan (--) et jos tarttit mielipiteitä, niin täältä niitä tulee (naurahtaa).”

Toisaalta myös voi olettaa, että mikäli oppilaalla olisi kyselyn aiheesta vahvoja mielipiteitä, hän olisi halunnut ottaa osaa haastatteluun. Haastatteluihin valikoituneet neljä oppilasta eivät

edusta ”keskivertoa” yhdeksäsluokkalaista, vaan heidän kiinnostuksensa aiheeseen tai ainakin haastatteluun osallistumiseen on lähtökohtaisesti ollut korkeampi.

Tyypiltään haastattelut olivat puolistrukturoituja haastatteluita. Etukäteen suunniteltuja haastattelukysymyksiä oli yhteensä kuusi, ja niille kullekin muutamia mahdollisia jatkokysymyksiä. Haastattelukysymykset perustuivat kyselyn mielikuvia mittaaviin liukukytkin-kysymyksiin. Haastattelutilanteessa esittelin tulostetut liukukytinkysymykset, ja pyysin haastateltavia merkitsemään mielipiteensä paperiin, ja perustelemaan hieman vastaustaan. Perusteluiden jälkeen pyysin haastateltavia kuvittelemaan ja kuvailemaan tilanteita, joissa ikärajoihin voisi liittää päinvastaisia ajatuksia kuin heidän omansa.

Haastattelun lopussa kysyin haastateltavilta erosiko heidän mielestään haastatteluun vastaaminen kyselyyn vastaamisesta, ja jos erosi, niin miten. Kolmessa haastattelussa kysyin myös haastateltavien mielipidettä siitä, pitäisikö myötämääräämisoikeutta tai siihen liittyviä ikärajoja käsitellä koulun uskonnonopetuksessa enemmän tai jo alemmilla luokka-asteilla. Haastattelussa pidin esillä muistipaperia, johon olin koonnut myötämääräämisoikeuden ikärajat ja niihin liittyvät keskeiset muutokset (Liite 5). Haastattelut olivat kestoltaan lähes samanpituisia, ja kukin haastattelu eteni hyvin samalla tavalla. Kaikki haastattelut olivat haastattelijavetoisia, eivätkä haastateltavat lähteneet pohtimaan aiheita itsenäisesti pidemmälle.

4.4 Tutkimuseettisiä pohdintoja

Kuten mihin tahansa akateemiseen tutkimukseen, tutkielmani tekemiseen on sisältynyt hyvin paljon erilaisia ja eritasoisia eettisiä valintoja ja pohdintoja. Valtiotieteiden tohtori Harriet Strandell toteaa artikkelissaan, että lapsitutkimuksessa eettisten kysymysten pohtiminen keskittyy usein aineistonkeruuvaiheeseen. Hän kirjoittaa: ”Se on vaihe, jossa tutkija konkreettisesti kohtaa tutkittavansa ja on tekemisissä heidän kanssaan. Kysymykset koskevat silloin ensisijaisesti tutkimuskentälle pääsyä ja kentällä olemista, tutkittavien suostumusta ja heidän luottamuksensa saavuttamista.” (Strandell 2010, 94) Vaikka Strandellin artikkeli keskittyy lapsitutkimukseen, on mielestäni hänen havaintonsa yleistettävissä koskemaan käytännössä kaikkea etnografista tutkimusta, oli kyseessä sitten nuoriso- tai aikuistutkimus. Strandellia mukailleen eettiset kysymyksetkin muuttuvat konkreettisemmiksi kentällä tutkijan ja tutkittavan *kohdatessa*. Huomasin tämän myös oman tutkielmani työstämisen yhteydessä. Kyselyn koostamista ohjasi lähinnä käytännölliset ja menetelmälliset valinnat: miten tehdä ymmärrettäviä ja selkeitä kysymyksenasetteluita, mikä kysymystyyppi parhaiten soveltuisi

mittaamaan tiettyä ulottuvuutta, kuinka hyvin kysely toimisi älypuhelimien näytöllä. Haastatteluihin valmistautuessani käytin paljon aikaa taas eettisten kysymysten pohtimiseen: miten luoda haastattelusta asiallinen mutta rento tilanne, jossa haastateltavien olisi helppo kertoa aidoista mielipiteistään, miten olla johdattelematta tai painostamatta haastateltavia? Haastatteluiden kohdalla pohdin myös enemmän omaa positiotani tutkielman tekijänä. Haastattelut toteutettiin koulussa, joten halusin tuoda selvästi esiin sen, etten ole opettaja. Opettajan ja oppilaan välinen valta-asema on selkeästi painottunut, kun taas itse tutkielman tekijänä toivoin luovani mahdollisimman neutraalin tilanteen, jossa minä tutkielman tekijänä en näyttäytyisi auktoriteettina. Pukeuduin tietoisesti haastattelupäivänä rennosti, ja mietin etukäteen, kuinka tervehtisin ja puhuisin oppilaiden kanssa.

Aineiston arkistointivaiheeseen liittyy paljon eettisiä kysymyksiä, ja viimeisten vuosikymmenien aikana muuttuneet henkilötietosuoja-asetukset ovat nostaneet tutkimukseen osallistuvien henkilöiden tietosuojan huomioimisen vaatimustasoa niin nuoria kuin täysi-ikäisiä koskevassa tutkimuksessa (Rutanen & Vehkalahti 2019, 7–8). Yksi tutkielmani harmittavimmista eettisistä kompastuksista selvisikin koostamani aineiston arkistointivaiheessa. Kyselyaineiston suhteen en arvioinut arkistoinnin olevan tarpeen, mutta tarkoitukseni oli arkistoida haastattelulitteraatit. Arkistoinnin tullessa ajankohtaiseksi kuitenkin selvisi, että minulla oli vain haastateltavieni suullinen suostumus, ja olisin tarvinnut heiltä kirjallisen lupalomakkeen litteroitujen haastatteluiden arkistointiin. Tämän takia haastatteluaineistoa ei ole arkistoitu vaan litteroidut haastattelut ovat minun, eli tutkimusentekijän hallussa. Olen kuitenkin saanut haastateltaviltani suostumuksen haastatteluiden käyttöön, ja haastattelut perustuivat vapaaehtoisuuteen, joten en koe, että aineiston arkistoinnin estymisellä on vaikutusta haastatteluaineiston käyttöön oman tutkielmani puitteissa.

Aineiston arkistoinnin lisäksi myös aiemmin arkistoidun aineiston käyttöön liittyy eettisiä kysymyksiä. Kahdenkymmenen vuoden takaisia lausuntoja käsiteltäessä on tärkeää ottaa huomioon niiden alkuperäinen tarkoitus ja konteksti. Vaikka lausunnot on tarkoitettu yhteiskunnallisen keskustelun osanotoiksi, ja ne ovat uskonnonvapauslain uudistamisen aikana olleet julkisesti saatavilla, niiden saatavuus on muuttunut arkistoinnin myötä. Lausunnot ovat julkaisematonta arkistomateriaalia, jonka tutkimuskäyttö vaatii tutkimusluvan hakemista Kansallisarkistolta. Niiden sisältö ei kuitenkaan ole erityisen arkaluontoista, eikä tutkimusluvan saamiseen liity esimerkiksi erityisiä salassapitovelvoitteita. Lausunnonantajista suurin osa on yhdistyksiä, järjestöjä ja muita tahoja, jotka ovat edelleen toiminnassa, ja joiden

näkemyks tänä päivänä ei välttämättä vastaa enää uskonnonvapauslain uudistuksen aikaisia kommentteja. Sen takia on tärkeää lähestyä niitä nimenomaan oman aikansa kontekstissa ja olla tekemättä yksioikoisia yleistyksiä tai rinnastuksia nykypäivään.

Eettisiä ja tutkimuksellisia haasteita on aiheuttanut myös graduprosessini venyminen usean vuoden ajalle. Osallistuin graduseminaariin lukuvuonna 2018–2019, ja seminaarin aikana sain graduprojektini hyvälle alulle, ja nuorten näkemyksiä koskevan aineistonkin muodostettua. Seminaarin jälkeen työ jäi kuitenkin muiden opintojen ja elämäntilanteen jalkoihin, ja palatessani graduni pariin alkuvuodesta 2022, jouduin huomaamaan, etten enää tavoittanut aiempaa ajatustani tutkimuksen ideasta. Ohjaajani kanssa keskustellessani ymmärsin myös, ettei aineistoni pystynyt tarjoamaan tyydyttäviä vastauksia silloisiin tutkimuskysymyksiini. Edessä oli uusien eettisten pohdintojen aika. Hetkellisesti koko graduprojektilta tuntui katoavan pohja, ja pohdin vakavasti muodostamani aineiston hylkäämistä ja tutkimuksen aloittamista alusta. Uudelleen aloittaminen olisi antanut minulle mahdollisuuden korjata esimerkiksi arkistointiin liittyvät virheet ja parantaa gradututkimukseni lopputulosta muokkaamalla käyttämiäni metodeja. Tunsin kuitenkin olevani vastuussa kyselyyn ja haastatteluun osallistuneille nuorille, ja heidän antamansa tiedon heittäminen hukkaan tuntui epäkunnioittavalta. Samalla en kuitenkaan voinut pakottaa aineistoa vastamaan tutkimuskysymyksiini. Sen sijaan, että olisin lähtenyt tekemään kokonaan uutta gradua, päätin muuttaa tutkielmani suuntaa muokkaamalla tutkimuskysymyksiä ja laajentamalla analyysia lisäaineiston avulla.

Eettiset pohdinnat ovat ohjanneet graduprosessiani työn alkuvaiheista loppumetreille saakka, ja jälkiviisaana toteuttaisin monet kohdat tutkielmastani toisin. Yhteiskuntapolitiikan tohtori Tiina Sotkasiira kirjoittaa artikkelissaan *Kun aineisto ei riitä* (2015) väitöskirjatutkimuksensa haasteista, ja toteaa osuvasti kuinka ”[t]odellisuuden sijaan tunnemme viehtymystä kirjata ylös tutkimusprosessin vaiheet sellaisina kuin olisimme ne virheistämme viisastuneina halunneet toteuttaa” (Sotkasiira 2015, 135). Yhdyn täydestä sydäimestäni Sotkasiiran toteamukseen, mutta olen siitä huolimatta pyrkinyt kuvaamaan ymmärrän hyvin, että tutkimuksellisten umpikujien ja uudelleenarviointien silottelu ei olisi pelkästään epätieteellistä ja eettisesti epäilyttävää, vaan se tekisi näkymättömäksi myös sen valtavan oppimisprosessin, joka työni taustalla on. Minulle on ollut äärimmäisen tärkeää kuvata graduprosessini etenemistä, ja perustella niitä valintoja, joita olen prosessin edetessä tehnyt. Hankalien kohtien ja vastoinikäymisten kuvaaminen on auttanut minua hyväksymään nämä kohdat tutkielmastani, ja samalla koen sen lisäävän tutkielmani läpinäkyvyyttä.

5 Suurta harkintaa ja kypsyyttä vaativa päätös vai rajoittamaton perusoikeus? Lain valmisteluun liittyvien tekstien analyysi

5.1 Alaikäisen uskonnollinen asema ja ikärajat komitean mietinnöissä

5.1.1 Vaihtoehtoisia malleja ja muutostarpeen arviointia välimietinnössä

Uskonnonvapauskomitean mietinnöt ja niistä annetut lausunnot muodostavat vuorovaikutteisen kokonaisuuden, jossa välimietintö toimii keskustelun avauspuheenvuorona. Välimietinnössä esitetyt argumentit ja vaihtoehtoiset mallit muodostavat siis pohjan alaikäisten uskonnollisen myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajoista käydylle keskustelulle. Tässä alaluvussa käyn lyhyesti läpi välimietinnössä esitellyt vaihtoehdot ikärajakysymyksen ratkaisemiseksi ja välimietinnössä esitetyt argumentit.

Uskonnonvapauskomitean välimietinnössä esitetään, että alaikäisen uskonnollisen aseman määräytymistä ja itsemääräämisoikeuden lisäämistä ”on syytä arvioida” (KM 1999:5, 16), mutta komitean kanta asiaan jää varsin avoimeksi. Yksittäisen ratkaisuehdotuksen sijaan välimietinnössä esitellään viisi vaihtoehtoista mallia ikärajojen asettamiselle. Alle 15-vuotiaiden puhevallan lisäämiseksi komitea ehdottaa, että 12 vuotta täyttänyt lapsi ei seuraisi huoltajaansa tämän erotessa uskonnollisesta yhdyskunnasta tai liittyessä sellaiseen ilman omaa suostumustaan. Vaihtoehtoisesti komitea ehdottaa, että ”esimerkiksi 12 vuotta täyttäneelle voitaisiin antaa myös oikeus huoltajan suostumuksella liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota siitä, vaikka huoltajan uskonnollinen yhdyskunta ei muuttuisikaan” (Mt., 42). Kahdessa vaihtoehdossa komitea ehdottaa itsemääräämisoikeuden ikärajaksi 15 vuotta, joko niin, että nuori saa 15 vuotta täytettyään täysin itsenäisesti päättää uskonnollisesta asemastaan (vaihtoehto 3.) tai niin, että 15-vuotias voisi tehdä päätöksen itsenäisesti, mutta huoltajilla olisi mahdollisuus ”kasvatuksellisista tai kehityksellisistä syistä” purkaa alaikäisen liittyminen uskonnolliseen yhdyskuntaan tai eroaminen siitä (vaihtoehto 4.). Viimeisessä vaihtoehdossa ehdotetaan asetettavaksi vain yksi ikäraja, jonka jälkeen alaikäinen saavuttaisi täyden itsemääräämisoikeuden, ja jota ennen hän kaikissa tilanteissa seuraisi aina huoltajan asemaa. (Mt., 41–42)

Vaihtoehtoisten mallien esittelemisestä huolimatta uskonnonvapauskomitean kanta on jo välimietinnössä tulkittavissa korkeampaa 18 vuoden itsemääräämisoikeuden ikärajaa kannattavaksi. Ensinnäkin koko aiheen käsittely esitetään konditionaalissa, mikä luo vaikutelman aiheen merkittävyyden kyseenalaistamisesta: ”On syytä arvioida, **pitäisikö** (–)

voimakas kehitys alaikäisen puhevallan lisäämiseksi (--) ottaa huomioon...”(KM 1999:5, 16, lihavoitu SL) ja ”Jos alaikäisen päätösvaltaa uskonnollisen aseman määrittelyssä halutaan lisätä...”(Mt., 41, lihavoitu SL). Toiseksi kaikki alempia ikärajoja puoltavat argumentit, jotka välimietinnössä esitetään, kumotaan vasta-argumentein tai selityksin toisaalla tekstissä. Olen koonnut välimietinnössä esitetyt argumentit ja vasta-argumentit taulukkoon 3.

Taulukko 3. Välimietinnön ikäraja-argumentit.

Argumentti ikärajojen alentamisen puolesta	Vasta-argumentti
Lainsäädännön johdonmukaisuus, 15-vuotiaan muut oikeudet/velvollisuudet	Ikärajat arvioitava erikseen kussakin asiayhteydessä
Alaikäisen kasvanut puhe- ja päätösvalta itseään koskevissa asioissa	Uskonnollisesta asemasta päättämisen vaativuus, lapsen suojelu
Pohjoismainen esimerkki lapsen itsemääräämisoikeuden lisäämisestä	Kansainväliset sopimukset eivät määritä tiettyä ikää itsemääräämisoikeudelle
Uskonnonvapaus perustuslain takaamana rajoittamattomana perusoikeutena	Perustuslakivaliokunnan lausunto, jossa todetaan ikärajojen olevan perusteltuja perusoikeuksien kannalta hyväksyttävällä tavalla
Oikeusministeriön eriävä mielipide	Lapsen uskontokunta -työryhmän mielipide

Komitean välimietinnössä korostuu poliittiselle retoriikalle tyypillinen toisaalta-toisaalta argumentointi, joka jättää komitean varsinaisen kannan helposti epäselväksi. Yleisiin käytäntöihin ja tosiseikkoihin perustuvien argumenttien ohella välimietinnössä vedotaan myös asiantuntijatahojen näkemyksiin aiheesta. Esimerkiksi välimietinnön argumentaatioon on selkeästi vaikuttanut vuonna 1985 julkaistu Lapsen uskontokunta-työryhmän muistio, jossa lapsen myötämääräämisoikeutta ehdotettiin lisättäväksi alentamalla silloinen 15 vuoden ikäraja 12 vuoteen. Itsemääräämisoikeuden ikärajaa työryhmä ei ehdottanut alennettavaksi vedoten vanhempien kasvatusoikeuteen. Työryhmässä mukana olleen oikeusministeriön jäsen olisi kuitenkin nähnyt syytä tarkastaa myös itsemääräämisoikeuden ikärajaa.

5.1.2 Ikärajakysymys mietinnössä

Uskonnonvapauskomitean varsinaiseen mietintöön sisältyvä lakiehdotus vastaa sisällöltään hyvin pitkälti myöhemmin voimaan astunutta lainsäädäntöä. Ikärajojen suhteen komitean lakiehdotuksessa noudatetaan asteittaista määräämisoikeuden lisääntymistä 12, 15 ja 18 vuoden iässä, niin että huoltajat eivät voi muuttaa 12-vuotiaan uskonnollista asemaa ilman tämän suostumusta, 15 vuotta täyttänyt voi huoltajan luvalla liittyä uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi tai erota siitä, ja 18-vuotias on täysin itsenäisesti vastuussa omasta uskonnollisesta päätöksenteostaan. (KM 2001:1, 55) Varsin maltillisesta lopputuloksesta

huolimatta ikärajakysymys on selkeästi ollut mielipiteitä jakava teema komitean työskentelyssä, ja mietintöön sisältyykin professori Martin Scheininin nimenomaan tähän aiheeseen liittyvä eriävä mielipide. Eriävässä mielipiteessään Scheinin asettuu muuten komitean ehdotuksen taakse, mutta toteaa olevansa eri mieltä alaikäisen uskonnollisen itsemääräämisoikeuden ikärajoista, ja sen seurauksena myös ehdotetuista muutoksista perusopetus- ja lukiolain uskonnonopetusta koskeviin osuuksiin (KM 2001:1, 95–96):

”komitean enemmistön kanta ei vie tässä asiassa [ikärajojen alentaminen] johdonmukaisesti läpi viimeaikaista yleistä kehitystä lapsen kasvavan itsemääräämisoikeuden suuntaan. (--) Jos uskonnonvapauslain ikärajoja alennettaisiin, koululainsäädäntöön liittyvien epäkohtien merkitys lievenisi. Kun komitea ei ehdota muutosta ikärajiin, olen päätenyt jättämään eriävän mielipiteen uskonnon opetusta koskeviin säännösehdotuksiin.”

Vaikka eriävän mielipiteen varsinainen sisältö käsittelee uskonnonopetukseen liittyviä muutoksia, on Scheininin tekstistä selkeästi luettavissa hänen kannattaneen myös ikärajojen alentamista. Eriävässä mielipiteessä keskitytään kouluopetukseen, koska se on alaikäisen uskonnonvapauden käytännön kannalta näkyvin ja konkreettisin osa. Scheininin mielestä siis jompaakumpaa tulisi muuttaa: joko ikärajoja, jolloin uskonnon opetuksen voisi katsoa perustuvan alaikäisen omaan vakaumukseen, tai opetuksen siten, ettei uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyys määräisi opetusta.

Komitean mietinnössä uskonnollisen itsemääräämisoikeuden 18 vuoden ikärajaa perustellaan seuraavasti (KM 2001:1, 32):

”Ehdotettu ikäraja on katsottu perustelluksi siksi, että valitessaan uskonnollisen yhdyskuntansa tai jäämisen uskonnollisten yhdyskuntien ulkopuolelle yksilö päättää kokonaisvaltaisesti maailmankatsomuksestaan, mikä edellyttää yksilöltä tavanomaista suurempaa harkintaa ja kypsyyttä. Näin ollen nykyinen 18 vuoden ikäraja on perusteltu alaikäisten suojelun takia. Myös perheen katsomuksellisen yhtenäisyyden turvaaminen puoltaa ehdotettua ikärajaa.”

Komitea esittää mietinnössään siis kolme pääasiallista argumenttia täyden itsemääräämisoikeuden ikärajalle: 1) uskonnollisen päätöksen vaativuus, 2) lapsen suojelu, ja 3) perheen yhtenäisyyden turvaaminen.

5.2 Näkemysten jakaantuneisuus lausunnoissa

Arkistossa säilyneistä³ uskonnonvapauskomitean välimietinnön 75:stä lausunnosta nuorten uskonnonvapauteen liittyviä kysymyksiä käsiteltiin jollain tavalla 56:ssa lausunnossa. Näistä 11 lausuntoa käsitteli vain uskonnon kouluopetukseen liittyviä seikkoja, ja 44:ssä lausunnossa käsiteltiin jollain tavalla myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajoja. Hieman alle puolet ikärajoja kommentoineista lausunnonantajista, 20 lausunnonantajaa, olivat sen kannalla, että täyden uskonnollisen itsemääräämisoikeuden voisi tai se pitäisi saada 15-vuotiaana. 19 lausunnonantajaa totesi, että täyden itsemääräämisoikeuden ikäraja pitäisi olla 18 vuotta. Kolme lausunnonantajaa, Suomen Ateistiliitto, Suomen Vapaa-ajattelijoiden yhdistys sekä Totuuden ystävät, totesi lausunnoissaan, ettei alaikäisiä tulisi liittää uskonnollisten yhdyskuntien jäseniksi lainkaan, minkä takia ikärajatkin ovat tarpeettomia.

Taulukko 4. Näkemysten jakaantuneisuus välimietinnöstä annetuissa lausunnoissa.

Lausunnonantaja	Yht.	12v. vain omalla suostumuksella	15v. huoltajien suostumuksella	15v. täysi itsemääräämisoikeus	18v. täysi itsemääräämisoikeus
Viranomainen/ julkishallinnollinen/ akateeminen taho	12	9	4	6	6
Politiittinen puolue	6	4	2	2	4
Usk./ aatteellinen yhdistys/ yhteisö	15	8	4	8	4
Muu yhdistys/järjestö	11	8	4	4	5
Yhteensä	44	29	14	20	19

Komitean varsinaiseen mietintöön saapui yhteensä 93 lausuntoa, joista 38:ssa lausunnossa otettiin kantaa uskonnollisen määräämisoikeuden ikärajoihin. Näistä lausunnoista 23 puolsi komiteamietinnön esittämiä ikärajoja, ja 14 lausunnossa esitettiin komitean esityksestä eriävä mielipide. Työministeriön ikärajakysymystä kommentoineesta lausunnosta jää epäselväksi, kannattaako se komitean esitystä vai ei. Eriävän mielipiteen esittäneistä lausunnonantajista kymmenen toteaa, että täyden uskonnollisen itsemääräämisoikeuden ikäraja tulisi laskea 15 vuoteen. Kaksi lausunnonantajaa, Suomen Ateistiyhdistys ry ja Vapaa-ajattelijain liitto, esittävät täyden määräämisoikeuden ikärajaksi 16 vuotta. Vain yksi lausunnonantaja,

³ Opetusministeriön julkaiseman lausuntokoonnoksen mukaan uskonnonvapauskomitean välimietintöön jätti lausuntonsa yhteensä 78 tahoja, mutta arkistosta puuttuu Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen lausunto (Lausuntokoonnos 2000).

Yksityinen kreikkalais-katolinen kirkollinen yhdyskunta Viipurissa, ilmoittaa erikseen vastustavansa 12 vuoden myötämääräämisoikeuden ikärajaa.

Taulukko 5. Näkemysten jakaantuneisuus mietinnöstä annetuissa lausunnoissa.

Lausunnonantaja	Lausuntoja	12/15/18 ikärajoja puoltava kannanotto	Mietinnöstä eriävä kannanotto, esittää ikärajan alentamista	Muu eriävä/ epäselvä kannanotto
Viranomainen/ julkishallinnollinen/ akateeminen taho	9	6	1	2
Poliittinen puolue	6	6	0	0
Usk./ aatteellinen yhdistys/ yhteisö	15	6	8	1
Muu yhdistys/järjestö	8	5	3	0
Lausuntoja yhteensä	38	23	12	3

Lausuntoanalyysin perusteella on selvää, että 12-vuotiaan myötämääräämisoikeuden lisääminen komitean ehdottamalla tavalla sai hyvin laajaa kannatusta. Sen sijaan täyden itsemääräämisoikeuden ikärajan kohdalla lausunnonantajien kanta oli selkeästi jakaantuneempi niin välimietinnön kuin mietinnön lausunnoissa.

5.3 Argumentaatio lausunnoissa

5.3.1 Yleisimmät argumentit lausunnoissa

Uskonnonvapauskomitean mietintöä ja siihen sisältyvää lakiehdotusta puoltaneissa lausunnoissa vain harvassa esitettiin erillisiä perusteluita komitean ehdotuksen mukaisten ikärajojen puoltamiselle. Sen sijaan välimietintöön tulleissa lausunnoissa argumentoidaan selkeämmin ja monisanaisemmin sen puolesta, että täysi uskonnollinen itsemääräämisoikeus saataisiin vasta täysi-ikäisyyden myötä 18-vuotiaana. Argumentaation kannalta välimietinnön ja mietinnön lausuntojen kontekstissa on oleellinen ero: välimietinnössä ikärajoja koskeva kysymys jäi näennäisesti avoimeksi, eikä komitea asettunut varsinaisesti minkään ikärajavaihtoehdon puolelle, kun taas täyden itsemääräämisoikeuden ikärajan pysyminen 18 vuodessa sisältyy komitean mietintöön ja sen sisältämään lakiehdotukseen. Näin ollen korkeamman itsemääräämisoikeuden ikärajan puolella olevien lausunnonantajien kannalta

argumentatiivinen tarve vakuuttaa vastaanottaja, eli tässä tapauksessa uskonnonvapauskomitea, oman näkemyksen mukaisen ratkaisun oikeellisuudesta häviää. Useissa mietintöön annetuissa lausunnoissa tyydytäänkin vain toteamaan, että lausunnonantaja hyväksyy uskonnonvapauskomitean ehdotuksen uudeksi uskonnonvapauslaiksi sellaisenaan.

Seuraavissa alaluvuissa perehdyn tarkemmin täyden itsemääräämisoikeuden ikärajan alentamiseen tai ennallaan säilyttämiseen liittyvään argumentaatioon lausunnoissa.

Yleisimmät lausunnoissa esiintyvät argumentit on koottu taulukkoon 6.

Taulukko 6. Argumenttien esiintyvyys lausunnoissa.

Argumentti	Esiintymiä välimietinnön lausunnoissa	Esiintymiä mietinnön lausunnoissa
Henkinen kypsyys	16	4
Lapsen suojelu	11	2
Oikeuksien/ velvollisuuksien johdonmukaisuus	9	6
Katsomuksellinen pysyvyys	7	3
Lapsen oikeus	3	2
Vanhempien kasvatusoikeus/ velvollisuus	5	2
Ulkomainen esimerkki	4	4
Perheen yhtenäisyys	2	1

Jäsentelyn sujuvuuden takia olen jaotellut argumentit kolmen alaluvun alle: lapsen suojelu, uskonnollisen päätöksen vaativuus (tähän sisältyvät henkiseen kypsyYTEEN ja osa johdonmukaisuuteen liittyvistä argumenteista), ja lain johdonmukaisuus. Viimeisessä alaluvussa perehdyn tarkemmin perheen yhtenäisyyteen ja lapsen ja vanhemman oikeuksien suhteen käsittelyyn lausunnoissa.

5.3.2 Lapsen suojeluun liittyvät argumentit

Lapsen suojeluun liittyvä diskurssi on vahvasti esillä niin välimietintöön kuin mietintöön annetuissa lausunnoissa, ja lapsen suojeluun liittyviä argumentteja käytetään sekä ikärajojen alentamista että ennallaan säilyttämistä kannattavissa lausunnoissa. Lapsen suojeluun liittyvässä keskustelussa heijastuu nk. huolipuheen teemat, jossa nuoruus nähdään riskien aikakautena ja nuoret niin riskien kohteena kuin myös niiden aiheuttajina (Juntunen 2019, 3).

Tässä alaluvussa perehdyn lausunnoissa esiintyvän huolipuheen teemoihin, eli siihen, miltä alaikäisiä halutaan suojella, ja miten lapsen suojelu suhteutuu lapsen muihin oikeuksiin.

Uskonnonvapauskomitean välimietinnössä arvioidaan, että ”ikärajojen alentaminen saattaisi usein vielä murrosiässä olevat lapset alttiiksi uskonnolliselle manipuloinnille” (KM 1999:5, 40), mutta uskonnollisen manipulaation lähdettä ei tarkemmin eritellä. Lausunnoissa pelko uskonnollisesta manipulaatiosta kohdistuu ensisijaisesti epäilyttäviksi luokiteltuihin uskonnollisiin toimijoihin:

”Tarpeeseen suojella nuoria eräiden uskonnollisluonteisten liikkeiden aggressiiviselta jäsenhankinnalta on kiinnitetty huomiota muun muassa Euroopan neuvostossa.” (Oikeusministeriö, 1999)

”Ns. uususkonnot ja henkistä eheytymistä markkinoivat yhteisöt näyttävät käyttävän markkinoinnissaan tekniikoita, joilla sumennetaan yksilön omaa harkintavaltaa.” (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 1999)

”Ei ole mielekasta, että alaikäinen henkilö voi liittyä sellaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan, johon hänen vanhempansa eivät kuulu, koska nykyisessä uskontotarjonnassa on paljon yhdyskuntia, jotka vetoavat nuoriin henkilöihin ja käytännöllisesti katsoen hyväksikäyttävät heitä.” (Uskontojen uhrien tuki ry 1999)

Tätä pelkoa saattaa osaltaan selittää 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun uskonnollinen ilmapiiri. Uushenkisyyden rantautuminen Suomeen tapahtui jo 1970-luvulla, mutta 1990-luvulla lama-Suomessa koettiin ennennäkemätön aalto uusia rajatietoon ja vaihtoehtoiseen henkisyyteen liittyviä yhdistyksiä (Broo, Moberg, Utriainen & Ramstedt 2015, 143–144). Uushenkisyyteen ja vaihtoehtoihin hoitoihin liitettyyn kaupallisuuteen ja uskonnon ja taloudellisen hyödyn yhdistämiseen suhtauduttiin yleisessä keskustelussa negatiivisesti, mikä näkyy myös lausuntojen muotoilussa. Toisaalta Suomen ruotsinkielisten vapaakirkkojen yhteistyöverkosto Frikyrklig Samverkans FS rf toteaa lausunnossaan, ettei pelko saisi ajaa lasten oikeuksien ohi (1999):

I det fortsatta lagberedningsarbetet bör man fästa större värde vid FN:s deklaration om barnens rättigheter, än vid kyrkosamfundens eventuella rädsla för sektarisk medlemsvärning.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkolliskokouksen antamassa lausunnossa lasten suojelu määrittyy vastaavasti lasten suojeluksi ”epäterveeltä uskonnollisuudelta” (Ev.lut. kirkolliskokous, 1999):

”Myös Suomessa on nähty viime aikoina tapauksia, joissa nuorten henkilöiden häiriintynyt käyttäytyminen on liittynyt epäterveeseen uskonnollisuuteen. Tällainen kehitys korostaa lapsen oikeutta uskonnolliseen turvaan.”

Kirkolliskokouksen maininta ”häiriintyneen käyttäytymisen” ja ”epäterveen uskonnollisuuden” suhteesta viittaa hyvin todennäköisesti saatananpalvontaan, joka 1990-luvun lopun Suomessa liitettiin vahvasti nuorisoon ja esimerkiksi hautausmailla sattuneeseen ilkivaltaan, kuten hautakivien kaatamiseen (Hjelm 2005). Vuonna 1998 koko Suomea järkyttänyt Hyvinkäällä sattunut paloittelusurma sijoittui juuri uskonnonvapauslain uudistamisen aikoihin. Kirkolliskokouksen lausunnossa halu suojella alaikäisiä lapsia ja nuoria yhdistyy haluun suojella yhteiskunnallista järjestystä ”epäterveeltä” ja haitalliselta käytökseltä. Kirkolliskokouksen lausunnon argumentaatiossa ikärajojen alentaminen altistaa paitsi nuoret, myös yhteiskunnan laajemmin ei-toivotulle käytökselle.

Pelko henkisesti epävarmojen tai vielä kehittyvien nuorten hyväksikäytöstä on esillä etenkin välimietintöön annetuissa lausunnoissa, joissa tarve vakuuttaa komitea korkeampien ikärajojen tarpeellisuudesta on suurempi. Toisaalta uskonnonvapauslain määrittämä oikeus itsenäisesti liittyä uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi tai erota sellaisesta koskee ainoastaan rekisteröityneitä uskonnollisia yhdyskuntia, joten lain keinot suojata lapsia ja nuoria lausunnoissa esitetyn laisilta uskonnollisilta toimijoilta eivät liity itsemääräämisoikeuden säätelyyn, vaan uskonnollisten yhdyskuntien rekisteröitymisen säätelyyn. Harva uushenkinen liike on hakenut rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan asemaa, ja useimmiten ne toimivat löyhästi järjestäytyneinä yhteisinä tai yhdistyksinä. Rekisteröityjä yhdistyksiä taas koskee yhdistyslaki, joka ei aseta alaikärajaa yhdistykseen liittymiselle, vaan jättää tarkemmat jäsenyyteen liittyvät päätökset kunkin yhdistyksen sääntöjen määriteltäviksi⁴.

Vapaa-ajattelijoiden liiton sekä Suomen ateistiyhdistyksen lausunnoissa, jotka ovat lähes identtiset muutamia yksittäisiä sanavalintoja lukuun ottamatta, uskonnollinen painostus ja manipulointi määrittyy kouluissa, päiväkodeissa ja kaveripiirissä tapahtuvaksi kristilliseksi vaikuttamiseksi, joilta lasta tulisi negatiivisen uskonnonvapauden nimissä suojata:

”Uskonnon, omantunnon ja vakaumuksen vapauden näkökulmasta komitean pitäisi pikemminkin pohtia sitä, miten ateististen vanhempien ateistilasta voitaisiin

⁴ Suomen yhdistyslain mukaan 15 vuotta täyttänyt voi perustaa yhdistyksen ja toimia yhdistyksen hallituksen jäsenenä. Yhdistyksen hallituksen puheenjohtajan ja muiden nimenkirjoittajien täytyy kuitenkin olla täysi-ikäisiä ja -valtaisia. (503/1989, §7, §35, §36)

suojata päiväkotien ja koulujen avoimelta ja häikäilemättömältä kristilliseltä aivopesulta.”(Suomen Ateistiyhdistys, 1999)

”[P]itäisi pohtia, miten alaikäisiä lapsia suojattaisiin esimerkiksi rippikouluun painostamiselta, jota esiintyy kouluissa ja toveripiirissä.” (Suomen Ateistiyhdistys, 2001)

Yhdistysten lausunnoissa lapsen suojeleminen määrittyy siis lapsen suojeleksi kaikelta uskonnolta, mutta ennen kaikkea kristilliseltä painostukselta. Vapaa-ajattelijoiden liiton ja Suomen ateistiyhdistyksen lausunnoissa painotus on muutenkin hyvin vahvasti negatiivisen uskonnonvapauden puolella, mikä ei sinänsä yhdistysten luonteen huomioon ottaen ole yllättävää. Molemmat yhdistykset toteavat sekä välimietintöön että mietintöön antamissaan lausunnoissa, että heidän mielestään ”paras ratkaisu olisi, että uskontokunnat ottaisivat jäseniä vasta silloin, kun henkilö itsenäisesti osaa tehdä ratkaisun liittymisestään” (Vapaa-ajattelijoiden liitto, 1999 & 2001; Suomen ateistiyhdistys 1999 & 2001). Yhdistykset kuitenkin toteavat, että koska tällainen ratkaisu tuskin tulee onnistumaan, tulisi uskonnollisen itsemääräämisoikeuden ikäraja laskea 15 vuoteen.

Lapsen suojeleminen esiintyy monessa lausunnossa vahvana argumenttina, jolle annetaan paljon painoarvoa. Lapsen suojeleminen ensisijaisuus tulee hyvin esille esimerkiksi Pelastakaa Lapset ry:n lausunnossa (Pelastakaa lapset, 1999):

”Kysymys siitä, minkä ikäisenä henkilöllä tulisi olla itsenäinen oikeus päättää uskonnolliseen yhdyskuntaan liittymisestä tai eroamisesta on vaikea. Nuoret itsenäistyvät ja kypsyvät uskonnollisten kysymysten suhteen kovin eri iässä, ja vanhemmilla saattaa joskus olla perusteltu syy suojata ja puuttua lapsensa asioihin ja ratkaisuihin. Pidämme 18 vuoden ikärajaa toistaiseksi alaikäisten suojeleminen näkökulmasta katsottuna parhaana, vaikka sekään ei ole ristiriidaton ja ongelmaton kaikissa tilanteissa ja vaikka ikäraja on korkea verrattuna alaikäisen asemansa määräytymiseen liittyvään puhe- ja päätösvaltaan monen muun lainsäädännössä määritellyn asian suhteen.”

Pelastakaa lapset ry:n lausunnon argumentaatioissa vaihtoehtojen punnitsemisella ja vasta-argumenttien oikeellisuuden tunnustamisella tuetaan käsitystä omasta näkökannasta parhaana vaihtoehtona. Lapsen suojeleminen asettuu lausunnossa vahvimaksi perusteluksi, ja sen takaaminen muodostuu tärkeämmäksi kuin alaikäisen puhe- ja päätösvalta itseään koskevissa asioissa. Toisin kuin komitean välimietinnön argumentaatioissa, jossa vasta-argumentit kumottiin taulukossa 3 esitetyllä tavalla, Pelastakaa lapset ry:n lausunnossa vasta-argumentteja ei kumota, vaan ne todetaan sinänsä aiheellisiksi, mutta painoarvoltaan vähäisemmiksi kuin lapsen suojeleminen.

Oikeustieteessä on kirjoitettu paljon lapsen edun ensisijaisuuden periaatteesta, jolla tarkoitetaan sitä, että kaikessa alaikäistä koskevassa päätöksenteossa täytyisi lapsen etu asettaa tärkeimmäksi lähtökohdaksi päätöksenteolle (Hakalehto & Toivonen 2021, 44–45). Se, kuka lapsen edun määrittelee ja millä perustein, on kuitenkin herättänyt kiivasta keskustelua ja poikunut monia aihetta käsitteleviä tutkimuksia niin kansainvälisellä kuin suomalaisen yhteiskunnan tasolla. Keskustelussa on selvä yhtymäkohta lapsen suojelun periaatteeseen, jonka mukaan turvattu lapsuus on tärkeämpää kuin uskonnollinen itsemääräämisoikeus – suojelun näkökulmasta lapsen etu on turvattu lapsuus.

5.3.3 Uskonnollisen päätöksen vaativuus argumenttina

Sekä välimietinnössä että mietinnössä uskonnolliseen yhdyskuntaan liittymisen tai siitä eroamisen todetaan edellyttävän ”tavanomaista suurempaa harkintaa ja kypsyyttä” (KM 1999:5, 40; KM 2001:1, 32). Korkeampaa itsemääräämisoikeuden ikärajaa kannattavissa lausunnoissa korostuukin taustaoletus uskonnollisesta päätöksestä vaativana ja erityislaatuksena nuoren elämää koskevana kysymyksenä, jonka itsenäiseen ratkaisemiseen alaikäinen henkilö ei ole vielä henkisesti valmis. Monessa lausunnossa henkisen kypsyyden ja päätöksen vaativuuden teemat nivoutuvat vahvasti yhteen edellisessä alaluvussa käsitellyn alaikäisen suojelun teeman kanssa. Esimerkiksi Terveystieteiden tutkimuskeskus ry:n ja Opetushallituksen lausunnoissa korostuu huolipuhe liian varhaisen vastuun ottamisen seurauksista:

”Yhteiskunnassa on ollut havaittavissa selvää tendenssiä antaa lapsille entistä nuorempana mahdollisuus päättää omista asioistaan. Terveystieteiden tutkimuskeskus ry kuitenkin korostaa lapsuus- ja nuoruusvuosien kehitystehtävää siten, että nuori näinä vuosina saa ratkaisuihinsa aikuisen tukea ja ohjantaa ja että nuori välttyy joutumasta ottamaan vastuulleen ratkaisuja, joihin ei vielä ole psyykkisesti valmis.” (Terveystieteiden tutkimuskeskus ry 1999)

”Opetushallitus viittaa kasvatuskeskustelussa esitettyihin näkemyksiin liian varhaisen vastuunottamisen yhteydestä nuorten sosiaalisiin ja psyykkisiin ongelmiin. Monet lasten ja nuorten vaikeudet johtuvat pakosta ottaa entistä nuorempana vastuuta itsestään.(--) opetushallitus huomauttaa, että tutkijat korostavat itsenäisen uskonnollisen harkintakyvyn kehittyvän yhteiskunnallisen kypsymisen tavoin vasta 18 vuoden ikään tultaessa.” (Opetushallitus 1999)

Opetushallituksen lausunnossa uskonnollisesta asemasta päättämistä verrataan myös poliittiseen päätöksentekoon, eli uskonnollisen itsemääräämisoikeuden ikäraja rinnastetaan äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden ikärajaan. Myös Suomen uskonnonopettajien liitto SUOL ry nostaa saman ajatuksen esiin lausunnossaan:

"Ikärajat uskonnonvapauslaissa tulee säilyttää ennallaan. Ei voida perustella, että nuori olisi uskonnollisessa kehityksessä varhemmin kypsä kuin esim. poliittisessa päätöksenteossa. Lapselle on annettava oikeus olla lapsi ja nuorelle oikeus olla nuori. Valintojen vaatiminen liian varhain kaventaa tuota oikeutta." (SUOL ry, 1999)

Opettajien lausunnossa rinnastetaan poliittinen ja uskonnollinen päätös, ikään kuin uskonnollisesta asemasta päättäminen olisi pakollinen ja jokaista koskettava ratkaisu, joka nuoren tulee itsenäisesti tai yksin ratkaista ja hirvittävä vastuu liian nuorelle. Uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydelle annetaan siis suuri ja merkittävä rooli nuoren elämässä.

Alempaa itsemääräämisoikeuden ikäraja puoltavissa lausunnoissa uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä päättämistä ei pidetä nuoren muita velvollisuuksia tai oikeuksia vaativampana. Esimerkiksi Ihmisoikeusliitto vetoaa komitean mietintöön jättämässään lausunnossa sekä lain sisäiseen johdonmukaisuuteen että nuoren oikeustoimikelpoisuuteen henkisen kypsyiden mittarina (Ihmisoikeusliitto, 2001, lihavointi SL):

"Ihmisoikeusliiton mielestä on myönteistä, että ehdotuksen mukaan 12 vuotta täyttäneen lapsen uskonnollista asemaa voidaan muuttaa vain hänen omalla suostumuksella. Ehdotuksessa todetaan, että "mainitun ikäisten lasten on katsottava saavuttaneen sellaisen kypsyiden ja kehitystason, ettei heidän uskonnollista asemaansa ole perusteltua voida muuttaa vastoin heidän tahtoaan". Tätä taustaa vasten olisi luontevaa, että muita ehdotettuja ikärajoja alennettaisiin: jo 15-vuotiaalla voisi olla täydellinen uskonnollinen itsemääräämisoikeus. 15-vuotias nuori on tietyiltä osin jo oikeustoimikelpoinen **eikä uskonnollinen maailmankatsomus vaatine sitä erityisempää kypsyyttä.**"

Vastaavasti mormonit ehdottavat uskonnollisen itsemääräämisoikeuden ikärajan laskemista 16 ikävuoteen sen perusteella, että tuossa iässä nuori joutuu muutenkin ottamaan vastuuta ja päättämään merkittävässä määrin elämänsä suunnasta (Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko 1999):

"Ehdotamme, että lapsen oikeus itse vapaasti päättää uskontokunnastaan[sic], siihen liittymisestä ja siitä eroamisesta, liitettäisiin 16 vuoden ikään, eli 16 vuotta täyttänyt saa itse vapaasti päättää uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisestaan. Tämä sopii yhteen lapsen oppivelvollisuuden päättymisen[sic] kanssa sekä yläasteelta pääsyyn ja hänen siirtymiseensä joko lukioon[,] ammattioppilaitokseen tai työelämään. "

Vapaakristillisen neuvoston lausunnossa uskonnollisen itsemääräämisoikeuden ikärajan laskemista perustellaan huomauttamalla nuoren mahdollisuudesta tehdä todella merkittäviä ja raskaita päätöksiä omasta elämästään ilman huoltajan suostumusta:

"Komitea ei ole rohkennut seurata yleistä kansainvälistä kehitystä ikärajoja määrittellessään, vaan on säilyttänyt ne entisellään. SVKN:n mielestä 18 ikävuoden raja tulisi laskea 15:een, jolloin asianomaisella olisi huoltajasta riippumaton oikeus päättää uskonnollisesta asemastaan. On huomattava, että monessa muussa suhteessa 15-vuotias saa tehdä jo tärkeitä itsenäisiä päätöksiä. Sosiaalilainsäädännössä sovelletaan 15 vuoden ikärajaa ja mm. potilaslaki ei aseta rajoituksia itsenäisen ratkaisun suhteen esim. abortin saamisessa." (SVKN, 2001)

Lausunnonantajat esittävät siis hyvin erilaisia kommentteja ja näkemyksiä uskonnollisen päätöksen merkittävyyden arvioinnissa ja arvottamisessa suhteessa muihin nuorta koskeviin päätöksiin.

5.3.4 Lain johdonmukaisuuteen liittyvät argumentit

Edellisessä alaluvussa esitellyissä lausunnoissa uskonnollisesta asemasta päättämistä verrattiin mm. poliittiseen päätöksentekoon, oikeustoimikelpoisuuteen, peruskoulun jälkeisen elämänsuunnan valintaan ja aborttipäätöksen tekemiseen. Vertailemalla nuoren muita oikeuksia ja velvollisuuksia itsenäiseen päätöksentekoon lausunnonantajat pyrkivät perustelemaan näkemystään nuorten kyvystä ja valmiudesta tehdä omaa elämäänsä koskevia merkittäviä päätöksiä, ja samalla arvottamaan uskonnollisen päätöksenteon vaativuutta ja merkitystä nuoren elämän kannalta. Toinen lausunnoissa esiintyvä näkökulma nuorten oikeuksiin ja velvollisuuksiin on nuorten oikeuksien ja velvollisuuksien lainopillisen johdonmukaisuuden korostaminen. lausunnossa painotetaan nuorta koskevan lainsäädännön sisäistä johdonmukaisuutta sekä yleisen ja kansainvälisen kehityksen seuraamista. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna oikeuksien ja velvollisuuksien johdonmukaisuudessa ei siis ole kyse uskonnollisen päätöksen vaativuudesta, vaan ennemminkin lainsäädännön sisäisestä johdonmukaisuudesta ja suomalaisen ja kansainvälisen lainsäädännön yhdenmukaisuudesta.

Ulkoasiainministeriö (nyk. Ulkoministeriö) tuo välimietintöön jättämässään lausunnossa esiin ikärajakysymyksen laajuuden ja monitahoisuuden (Ulkoasiainministeriö 1999):

"Pääsääntöisesti voitaneen olettaa, että 12 vuotta täyttäneen ottaessa itsenäisesti kantaa uskonnolliseen asemaansa, kannanotto perustuu syvästi koettuun vakaumukseen. Lapsen oikeuksien sopimuksen 14 artikla velvoittaa kunnioittamaan lapsen oikeutta uskonnonvapauteen. Velvoitteeseen ei ole liitetty ikärajoja, joten säännöksen soveltamisen keskeisenä kriteerinä voitaneen pitää lapsen kykyä oman vakaumuksen muodostamiseen. Lainsäädännössä lapsen kehitystason arviointi on käytännön syistä pääsääntöisesti sidottu ikärajoihin. Ulkoasiainministeriö toteaa, että näitä kysymyksiä käsiteltäessä on syytä kiinnittää huomiota myös siihen, että nykyisen 18 vuoden ikärajan säätämisen ajankohtana (12.12.1969) täysi-ikäisyysrajana Suomessa oli 20 vuotta (1.7.1969 saakka 21 vuotta). Jo tuolloin on pidetty perusteltuna antaa nuorelle henkilölle

oikeus itse määrätä uskonnollisesta asemastaan ennen täysi-ikäiseksi tuloa. Näin ollen ikärajan alentaminen 15 vuoteen olisi perusteltavissa myös johdonmukaisuussyillä. Kun toisaalta nyky-yhteiskunnassa nuoret elävät entistä alttiimpina erilaisille vaikutteille ja vaikuttajille, on syytä harkita, tulisiko ikärajaa alennettaessa huoltajille antaa mahdollisuus tarvittaessa puuttua 15 vuotta täyttäneen alaikäisen tekemään päätökseen."

Ulkoasiainministeriön lausunto on yksi niistä harvoista lausunnoista, joissa tuodaan esiin lapsen vakaumuksen merkitys ikärajoista keskusteltaessa. Lausunnossa uskonnollisen itsemääräämisoikeuden ikärajan asettaminen 18 vuoteen on virheellisesti ajoitettu joulukuuhun 1969⁵, mutta ministeriön esiin nostama huomio täysi-ikäisyyden ja uskonnollisen itsemääräämisoikeuden suhteesta on silti varsin kiinnostava ja ainutlaatuinen perustelu ikärajan alentamisen puolesta. Nykyinen 18 vuoden täysi-ikäisyysraja tuli voimaan heinäkuussa 1976, joten yli viidenkymmenen vuoden ajan lain silmissä alaikäinen henkilö sai päättää uskonnollisesta asemastaan täysin itsenäisesti.

Komitean mietintöön antamassaan lausunnossa Ulkoasiainministeriö kuitenkin asettuu komitean esittämän lakiehdotuksen ja siinä määriteltujen ikärajojen kannalle, eikä esitä erillisiä kommentteja alaikäisen uskonnollisen aseman määräytymisestä.

Alempien ikärajojen johdonmukaisuus lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa oli esillä useissa lausunnoissa. Esimerkiksi Suomen humanistiliitto perustelee alemman itsemääräämisoikeuden olevan paremmin linjassa sekä lasten oikeuksien sopimuksen että Suomen perustuslain kanssa (2001):

"Katsomuksellinen täysi-ikäisyysraja tulee säätää 15 vuodeksi. Tämä on Lapsenoikeuksia koskevan yleissopimuksen linjausten mukaista ja vähentää ongelmia säätää rajoituksia käyttäen perustuslain 11 §:n omantunnonvapautta."

Myös Oikeusministeriö kiinnitti huomiota lasten oikeuksien sopimukseen ja lainsäädännön sisäisen johdonmukaisuuden noudattamiseen välimietintöön jättämässään lausunnossa (Oikeusministeriö 1999):

"YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa lasta ei aiempaan tapaan nähdä pelkästään suojelun kohteena, vaan siinä korostetaan myös lapsen osallistumisoikeuksien merkitystä. (--) Kuten mietinnössä on todettu, kansainvälisissä sopimuksissa ei määritellä tiettyä ikää, joka lapsella tulisi olla päättäessään uskonnollisesta asemastaan. Sellaista ei voitane johtaa myöskään perustuslain

⁵ 18 vuoden ikäraja on mainittu jo alkuperäisessä vuonna 1922 laaditussa lakitekstissä (267/1922, §5). Joulukuussa 1969 annettu säädösmuutos käsitteli lapsen uskonnollisen aseman määräytymistä syntymässä vanhempien edustaessa eri uskontokuntia tai huoltajan menehtyessä tai menettäessä kasvatusoikeutensa (767/1969, §6).

perusoikeussäännöksistä. Oikeusjärjestyksen sisäinen johdonmukaisuus kuitenkin edellyttää, että lasten määräämisoikeuksien kehittyminen lainsäädännön eri alueilla otetaan huomioon uskonnonvapauslaissa.”

Komitean mietintöön jättämässään lausunnossa Oikeusministeriö kuitenkin asettui komitean ehdottamien ikärajojen taakse, eikä kommentoinut erikseen alaikäisen uskonnolliseen asemaan liittyviä lakiehdotuksen pykälää. Sen sijaan Työministeriön mietintöön jättämässä lausunnossa kommentoidaan alaikäisen asemaa kohtalaisen tiukkaan sävyyn (Työministeriö 2001):

”Koska uskonnonvapauslain ikärajoja ei ehdoteta alennettavaksi, lasten oikeuksia ei ole katsottu tarpeelliseksi lisätä, kuten pyrkimyksenä on useilla muilla lainsäädännön alueilla.”

Vaikka Työministeriön lausunnon muotoilu viittaisi siihen, että ministeriö olisi pitänyt lasten oikeuksien lisäämistä aiheellisena, lausuntoon ei sisälly selkeää kannanottoa ikärajojen alentamisen puolesta tai ehdotusta siitä, miten lasten oikeudet tulisi paremmin huomioida. Ministeriöiden lausunnoissa näkyikin oikeustieteelliselle ja poliittiselle kirjoitustyyliille ominainen tapa esittää väitteitä ja havaintoja tavalla, joka jättää kuitenkin esittäjän kannan avoimeksi. Tällainen argumentaatio

Johdonmukaisuuteen liittyvässä argumentaatiossa kiinnostavan yksittäistapauksen muodostaa Suomen Bahá’iden kansallisen henkisen neuvoston lausunto, joissa alempaa itsemääräämisoikeuden ikärajaa kannatetaan sen takia, että se olisi yhdenmukainen Bahá’iden uskonnollisten tekstien kanssa (Suomen Bahá’iden kansallinen henkinen neuvosto, 1999):

”pyhien kirjoitustemme mukaan lapsi saavuttaa henkisen täysi-ikäisyyden täyttäessään 15 vuotta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että hän voi silloin itse päättää omasta uskonnostaan ja siten itsenäisesti aina päättää jäsenyydestään uskonnollisessa yhdyskunnassa. Täten tämän mukainen lainsäädäntö sopisi meille hyvin.”

Neuvoston lausunto on ainoa, jossa yhteisön uskonnollista näkemystä käytetään perusteluna alempien ikärajojen puoltamiselle. Ikärajan alentaminen ei kuitenkaan ole ollut neuvostolle kovin tärkeä asia, sillä se ei ole kommentoinut alaikäisen itsemääräämisoikeuteen liittyviä kysymyksiä erikseen komitean mietintöön jättämässään lausunnossa, vaan toteaa komitean esittämän lakiehdotuksen olevan hyväksyttävä sellaisenaan.

5.3.5 Alaikäisen uskonnonvapaus – lapsen vai huoltajan oikeus?

Evangelis-luterilainen kirkolliskokous toteaa uskonnonvapauskomitean välimietintöön antamassaan lausunnossa, että ”[l]apsen uskonnonvapaus toteutuu myönteisesti, kun vanhemmilla on mahdollisuus järjestää hänelle vakaumuksensa mukaista uskonnollista kasvatusta” (Suomen ev.-lut. kirkolliskokous 1999). Sitaatin toteamukseen tiivistyy hyvin yksi alaikäisen uskonnonvapauden keskeisistä teemoista: missä menee raja lapsen ja huoltajan oikeuksien välillä? Vanhemmilla on paitsi kasvatusvelvollisuus alaikäisiä lapsiaan kohtaan, myös oikeus antaa oman katsomuksensa mukaista kasvatusta lapsilleen (SopS 60/1991). Lähtökohtaisesti uskonnonvapaus on oikeus, joka risteää muiden oikeuksien kanssa.

Viime vuosikymmeninä perhekäsitys on muuttunut yksilökeskeisemmäksi, mutta perheen yhtenäisyyttä painottavassa argumentaatioissa on nähtävissä vielä kaikuja aiemmasta patriarkalisesta ydinperhe-ajattelusta, jossa lasten oikeudet ovat alisteisia vanhempien oikeudelle kasvattaa lastansa. Vasta 1970-luvulta lähtien alettiin kyseenalaistaa perheen sisäistä epätasa-arvoa, ja perusoikeudet alettiin mieltää kuuluviksi myös lapsille (Nieminen 2013, 54–58).

Myös tutkimuskirjallisuudessa on todettu, että perhe mielletään niin kansainvälisissä säädöksissä kuin Suomen lainsäädännössä yhteiskunnan perusyksiköksi, ja perheen yhtenäisyyteen kajoamiseen on suomalaisessa perheoikeudellisessa lainsäädännössä suhtauduttu varsin varovaisesti ja jopa vastahankaisesti (Hakalehto & Toivonen 2021, 24–26). Vanhempien oletetaan paitsi toimivan lapsensa parhaaksi myös olevan tietoisia lapsen oikeuksista (Hakalehto & Toivonen 2021, 41–46). Toisaalta ”[h]uoltajuuteen ei kuitenkaan liity kelpoisuusvaatimuksia” (Mt., 25), eikä huoltajien tarvitse suorittaa tenttiä ihmisoikeuksista kasvattaakseen lastansa. Usko siihen, että lapsen huoltaja (ja ensisijaisesti nimenomaan lapsen vanhempi) tietää, mikä on hänen lapselleen parasta, näkyy vahvasti kirkolliskokouksen lausunnossa. Huoli perheiden rikkomisesta ja lasten ja vanhempien ajamisesta erilleen korostuu myös muissa lausunnoissa:

För vårdnadshavarna är det samtidigt viktigt att ha rätt att stöda barnets utveckling till vuxenhet och genom sitt förmyndarskap få ingripa när situationen så kräver. Samhällets lagar bör stöda vårdnadshavarnas och barnens möjligheter att leva tillsammans och inte bidra till att splittra familjerna. (Förbundet Hem och Skola 1999)

Pelko perheen yhtenäisyyteen kajoamisesta kuvastaa osaltaan ajan ja perhe- ja oikeuskäsityksen muutosta.

Tässä luvussa olen perehtynyt nuorten itsemääräämisoikeuteen uskonnonvapauskomitean välimietinnössä ja mietinnössä, sekä niistä esitetyissä lausunnoissa. Argumentaatioanalyysin tulosten perusteella tärkeimmiksi nuoren uskonnollista itsemääräämistä rajoittaviksi argumenteiksi nousivat lapsen suojeluun ja henkiseen kypsytyteen liittyvät argumentit. Laajempaa itsemääräämisoikeutta puoltavista argumenteista yleisimmäksi nousivat nuoren muihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä lainsäädännölliseen johdonmukaisuuteen vetoavat argumentit. Mietintöjen tekstissä samoin kuin korkeampia ikärajoja kannattaneissa lausunnoissa korostui ajatus lapsista ja nuorista ulkopuolisille vaikutteille alttiina ja haavoittuvaisina toiminnan kohteina.

Sekä mietinnöissä että lausunnoissa lapsista ja nuorista kirjoitetaan aikuisten näkökulmasta, eikä lausunnonantajien joukossa ole yhtäkään tahoja, esimerkiksi nuorisojärjestöä, joka lähestyisi aihetta nuorten näkökulmasta. Omassa tutkielmassani haluan tuoda esiin myös nuorten näkökulmaa aiheeseen, ja seuraavassa luvussa siirrynkäin käsittelemään uskonnonvapauslain määrittämiä ikärajoja nuorten näkökulmasta.

6 Nuorten mielikuvia hahmottamassa

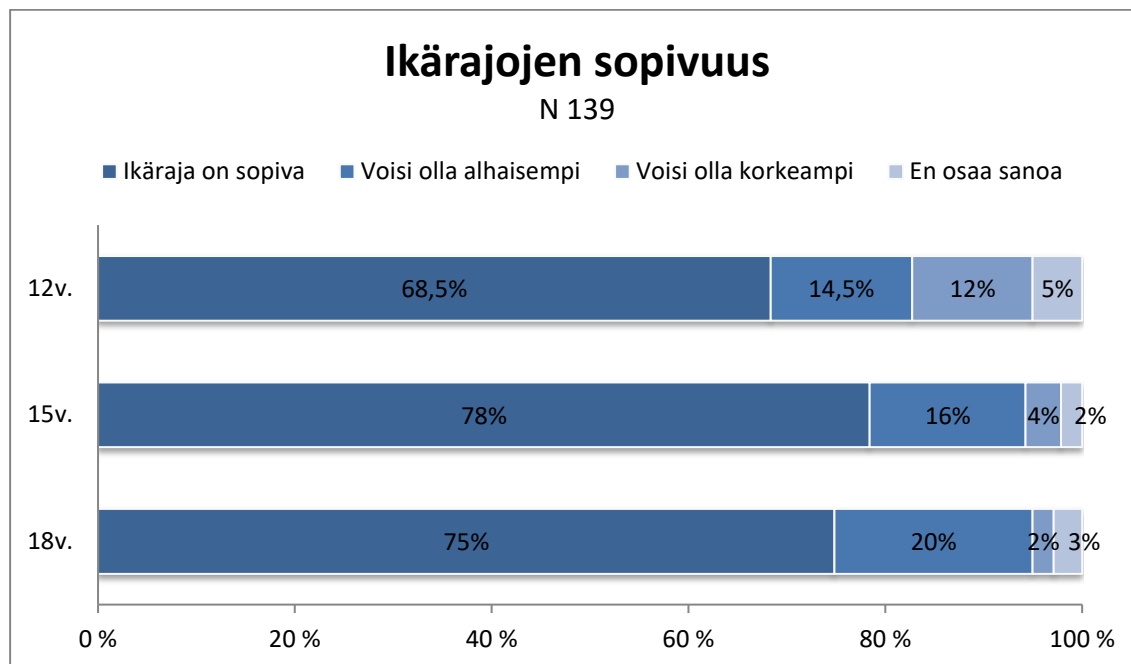
6.1 Tärkeää, muttei kovin kiinnostavaa? Kyselyaineiston antia

Tutkimustani ohjaavana työhypoteesina minulla oli oma ennakko-oletukseni siitä, että yhdeksäsluokkalaiset nuoret tuntevat kyllä uskonnonvapauslain määrittämät myötämääräämisoikeuden ikärajat, mutta niiden omakohtainen pohtiminen ei kiinnosta heitä sen suuremmin. Tieteellisessä tutkimuksessa mitään ei kuitenkaan tulisi ottaa itsestäänselvyytenä, ja etenkin nuoriin liitetään paljon mielikuvia, joiden todenperäisyyttä on syytä tarkastella tutkimusta tehdessä (Puuronen & Saari 2012). Tässä alaluvussa pyrin avaamaan sitä, miten kyselyaineistoni toisaalta vahvistaa ja toisaalta haastaa työhypoteesini. Aloitan taustakysymysten ja avoimeen kenttään tulleiden kommenttien purkamisella, ja siirryn sen jälkeen varsinaisten aihekysymysten käsittelyyn.

Taustakysymyksen vastauksista selvisi, että 89% kyselyyn vastanneista oli käynyt rippileirin. Yleisimmät syyt rippileirin käymiselle olivat se, että se on tapana (71,6 % vastaajista), kaveritkin menivät (57%), halusi saada lahjoja (47%) ja halusi saada uusia ystäviä (43%). 13% vastaajista vastasi käyneensä rippileirin, koska halusi oppia lisää evankelis-luterilaisesta uskosta. Vastaajien profiili kuvaa hyvin suomalaisen tapakristillisyyden kulttuuria, missä uskonnolliset toimitukset ja riitit koetaan tärkeiksi ensisijaisesti niiden kulttuurisen, ei uskonnollisen, merkityksen vuoksi (viite?). Kokonaisuudessaan taustakysymysten merkitys kyselylle jäi kuitenkin vähäiseksi.

Avoimeen palautekenttään tuli kaiken kaikkiaan 21 kommenttia, joista kahdessa pohdittiin kyselyn kysymyksiin liittyviä aiheita eteenpäin ja seitsemässä kommentoitiin kyselyn toimivuutta ja toteutusta. Kysymyksien aiheita pohtiviin kommentteihin palaan kyseisten kysymysten kohdalla. Kyselyn toimivuudesta ja toteutuksesta tulleet vastaukset olivat yhtä lukuun ottamatta kaikki positiivisia ("kysely oli asiallinen ja nopea", "aika hieno vähän paremmat grafiikat ja moottori olisi voinut olla :D"). Yhdessä kommentissa kritisoitiin taustakysymystä 9. "Oletko käynyt rippi- tai prometheus -leirin?" siitä, ettei se ottanut huomioon muita nuorille suunnattuja leirejä, kuten kripari tai fifteen-leiri. Loput 12 kommenttia olivat tutkimuksen aiheeseen tai kyselyyn liittymättömiä kommentteja.

Taulukko 7. Ikärajojen sopivuus.

Taulukko 7 kuvaa kolmen ensimmäisen kysymyksen vastauksia. Jokaisessa kysymyksessä on 139 havaintoa, eli kaikki kyselyyn osallistuneet ovat vastanneet näihin kysymyksiin.

Ensimmäinen silmäys osoittaa selkeästi enemmistön vastanneen ikärajojen olevan sopivia. Vastausten taustalla vaikuttavia mielipiteitä tai asenteita ei ole suppean kyselyni puitteissa mahdollista tietää. Näiden kysymysten kohdalla onkin kiinnostavampaa tarkastella ”voisi olla korkeampi/alhaisempi”- ja eos-vastausten suhteita.

Merkittävää hajontaa kaikkien vastausvaihtoehtojen välillä esiintyy ainoastaan ensimmäisessä, 12-vuotiaan myötämääräämisoikeutta käsittelevässä kysymyksessä. Enemmistö vastaajista on sitä mieltä, että ikäraja on sopiva, mutta alhaisemman ja korkeamman ikärajan kannattajia on huomattavasti tasaväkisempi määrä kuin seuraavissa kysymyksissä. Kyselyn avoimeen palautekenttään tulleista kommentteista yhdessä pohdittiin osuvasti lapsen mielipiteen huomioon ottamista ja suhdetta lapsen kehitystasoon: ”kyllä lapsi tietää jo melko nuorella iällä mitä haluaa olla. Toisaalta liian nuoren lapsen mielipiteet voivat olla huonosti perusteltuja, joten on hyvä että ikärajoja on.”. Kysymyksen vastauksiin on varmasti vaikuttanut vastaajien käsitykset 12-vuotiaan kyvystä osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Tämän huomion valossa olisi ollut kiinnostavaa lisätä kyselyyn nimenomaan tätä ulottuvuutta mittaava osio.

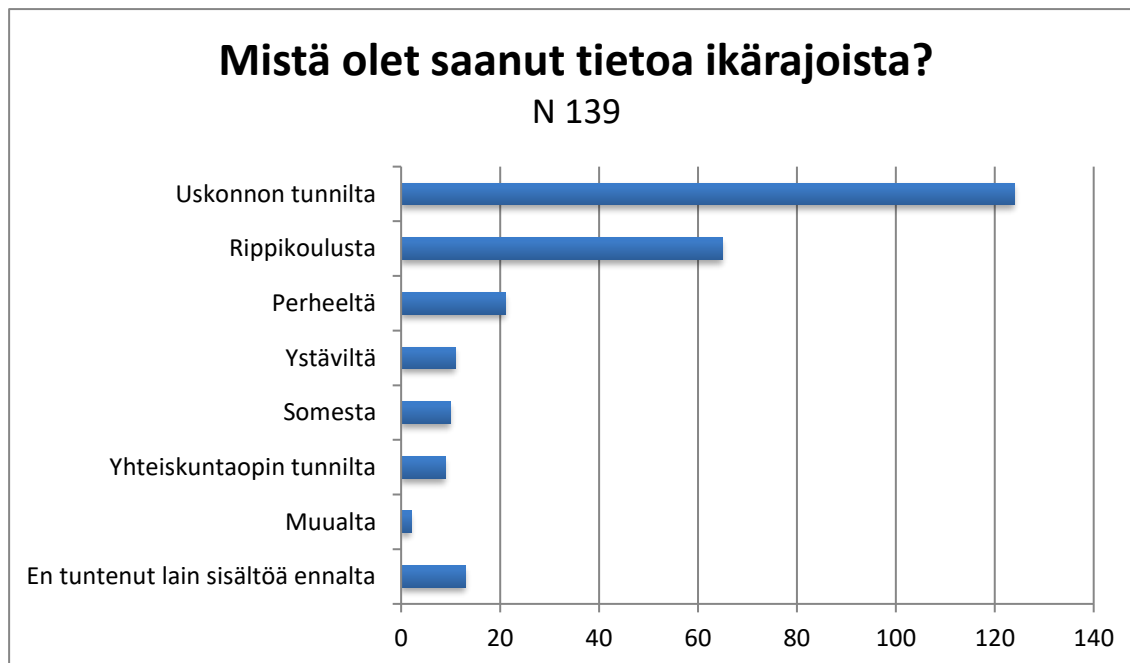
Alhaisemman ikärajan kannalla olevien määrä nousee huomattavasti kolmanteen kysymykseen tultaessa, kun jo viidennessä vastaajista on sitä mieltä, että nuori voisi saada täydellisen uskonnollisen itsemääräämisoikeuden alle 18-vuotiaana. Vastaavasti korkeamman ikärajan kannattajia on prosentuaalisesti huomattavasti vähemmän 15-vuotiaan oikeuksia käsittelevässä kysymyksessä verrattuna ensimmäiseen, 12-vuotiaan oikeuksia käsittelevään kysymykseen. 15-vuotiaan myötämääräämisoikeuden ikärajaa pidetään sopivimpana, vaikka ero täysi-ikäisen oikeuksia sopivana pitävien määrään on pieni. Näiden huomioiden perusteella voidaan todeta vastausten painottuvan jonkin verran kohti 15-vuoden ikärajaa.

Tätä huomiota on syytä tarkastella lähemmin, vaikka havainnosta ei voikaan tehdä varsinaisia johtopäätöksiä. Vastausten painottuminen 15 vuoden ikärajaa kohti voi johtua useammastakin syystä. Tilastotieteessä keskimmäisen vaihtoehdon painottuminen on tunnettu ja paljon pohdittu aihe (Vehkalahti 2014, 36-37, 110–111). Kyselyn myötämääräämisoikeuden ikärajoja käsittelevät kysymykset mittaavat eri ikävaiheisiin liittyvien myötämääräämisoikeuksien lisääntymistä, eivätkä suoranaisesti näiden välisiä suhteita. Kolmiportaisen mallin keskimmäisenä vaiheena 15-vuoden iän voi kuitenkin ajatella ”keskitienä” kysymysten välillä. Tämän lisäksi kyselyyn osallistuneet yhdeksäsluokkalaiset ovat 14–16 -vuotiaita, joten 15 vuoden ikäraja on heitä lähimpänä ja näin ollen todennäköisesti helpoiten hahmotettavissa oleva vaihe.

En osaa sanoa -vastauksia oli kaikissa kolmessa kysymyksessä suhteessa vähän, mikä saattaa johtua monesta tekijästä. Tutkimuksen tekijänä haluaisin ajatella, että vastaajat ovat olleet motivoituneita ja sitoutuneita kyselyn täyttämiseen, mikä on vähentänyt eos -valintojen määrää. Yksi vastauksiin vaikuttava tekijä on saattanut olla kyselyn teettäminen oppitunnilla opettajan ohjeistamana. Tällöin vastauksiin on mahdollisesti vaikuttanut mielikuva kyselystä ikään kuin kokeena, jossa tulee vastata ”oikein”. Yksittäisten vastaajien vastausprofiileja tarkasteltaessa tämä ei kuitenkaan näytä olevan kyselyn luotettavuuteen suuresti vaikuttava tekijä. Yksikään vastaaja ei ole vastannut ”en osaa sanoa” kaikkiin kolmeen ikärajoja koskevaan kysymykseen, vaan eos -vastaukset jakautuvat tasaisesti eri vastaajien kesken. Pitkällisiä johtopäätöksiä vastausten ja vastaajien suhteesta emme voi suppean kyselyn puitteissa tehdä, mutta vastauksien jakautuminen näyttäisi vahvistavan ajatusta siitä, että vastaajat ovat olleet motivoituneita osallistumaan kyselyyn ja vastaamaan aidosti mielipiteensä mukaisesti.

Nuorten tietoutta uskonnonvapauslain määrittämistä myötämääräämisoikeuden ikärajoista mittaavissa kysymyksissä 7 ja 8 tulokset olivat hyvin selkeät. Kysymysten vastaukset on yhdistetty taulukkoon 8.

Taulukko 8. Tiedonsaanti ikärajoista.

Kaikista vastaajista 86 vastasi uskonnonvapauslain määrittämien myötämääräämisoikeuden ikärajojen olevan heille tuttuja, 37 tunsikin ikäraajat osittain ja 13 vastaajaa ei tuntenut lain määrittämiä ikärajoja ollenkaan. Nämä kolmetoista vastaajaa on liitetty taulukkoon 2 omana kategorianaan. Osittain tai täysin ikäraajat tuntevien vastaukset monivalintakysymykseen siitä, mistä he ovat tietonsa saaneet, on yhdistetty taulukkoon.

Taulukko kuvastaa hyvin vastaajajoukon profiilia ja vahvistaa työhypoteesini siltä osin, että suurin osa uskonnonopetukseen osallistuvista tuntee lain määrittämät ikäraajat.

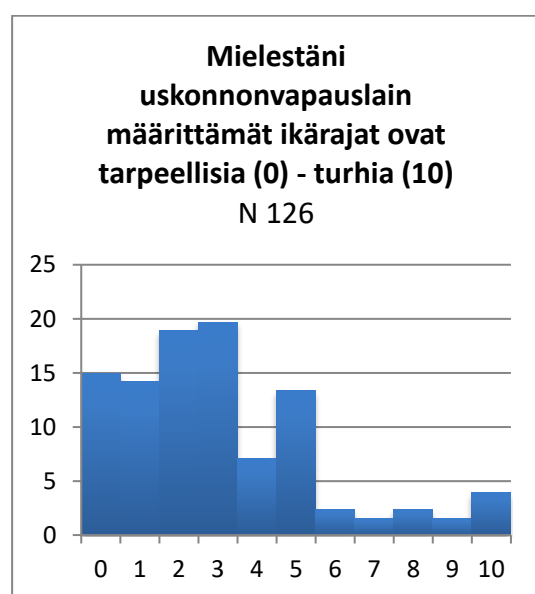
Kouluopetuksen lisäksi merkittävä osuus vastaajista on saanut tietoa rippikoulusta.

Mielikuvia mittaavissa kysymyksissä 4–6 esiintyi jonkin verran vastauskatoa. Todennäköisin syy tälle vastauskadolle juuri näiden kysymysten kohdalla on kysymystyyppien tekninen ominaisuus olla tallentamatta vastausta automaattisesti. On kuitenkin mahdollista, että nämä kysymykset ovat olleet muita hankalampia vastaajille ymmärtää, ja sen takia useampi vastaaja on jättänyt vastaamatta näihin kysymyksiin. Vastauskadosta huolimatta nämä kysymykset muodostavat kyselyaineiston kiinnostavimman osion. Tutkimukseni haastatteluaineisto on

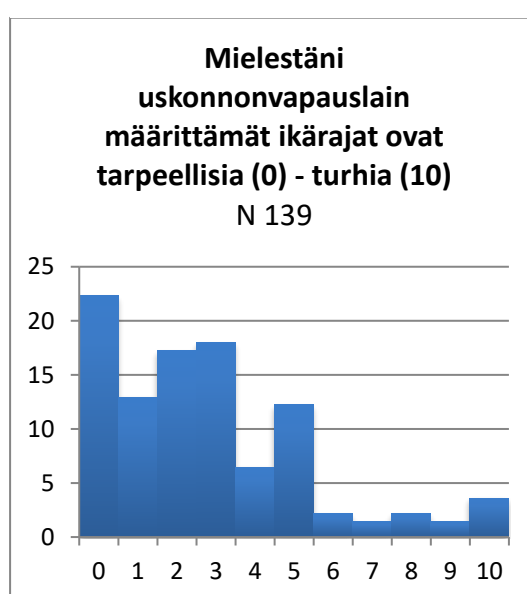
kerätty täydentämään juuri tätä tutkimuksen osa-aluetta kyselystä nousseiden havaintojen innoittamana.

Mielikuvia mittaavista kysymyksistä ensimmäisessä mitattiin nuorten suhtautumista myötämääräämisoikeuden tarpeellisuuteen. Tämä oli ainoa mielikuvia mittaavista kysymyksistä, joissa vastaukset olivat selkeästi painottuneet toisen vastausvaihtoehdon puolelle. Taulukossa 9a on taulukoituna kyselyyn tulleet vastaukset. Pystyakseli kuvastaa vastaajien määrää prosentteina, ja vaakakseli vastaajien valitsemaa kohtaa liukukytkinasteikolla ääripäiden välillä. Taulukon 9b kohdalla puuttuvat vastaukset on täydennetty 0-vastauksilla. Kyselyä täytettäessä liukukytkin on ollut valmiina 0-asennossa, mutta vastaus on tallentunut vain, jos vastaaja on liikuttanut tai painanut osoitinta. Koska vastaajista suurin osa on vastannut kyselyn jokaiseen kysymykseen, on perusteltua olettaa, että ainakin osa puuttuvista vastauksista olisi 0-vastauksia. Taulukoita vertaamalla selviää, ettei puuttuvien vastausten lisääminen muuta kysymyksen vastausten yleisjakaumaa merkittävästi, vaikka ero 0 ja 1 vastausten välillä kasvaakin huomattavasti.

Taulukko 9a. Ikärajojen tarpeellisuus (ilman täydennettyjä 0-vastauksia).

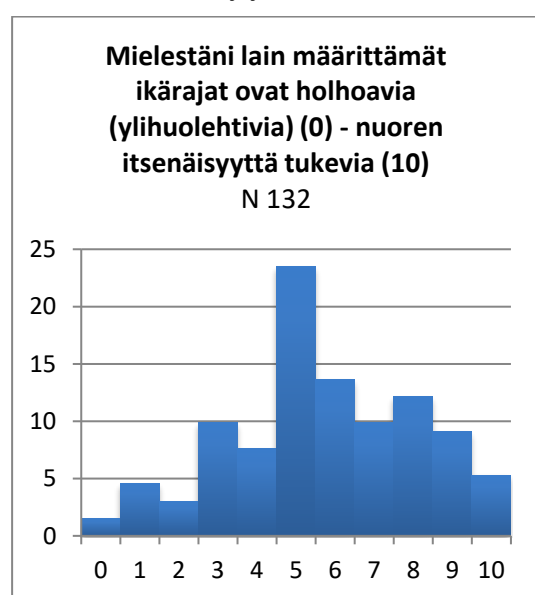
Taulukko 9b. Ikärajojen tarpeellisuus (täydennetty puuttuvilla 0-vastauksilla).

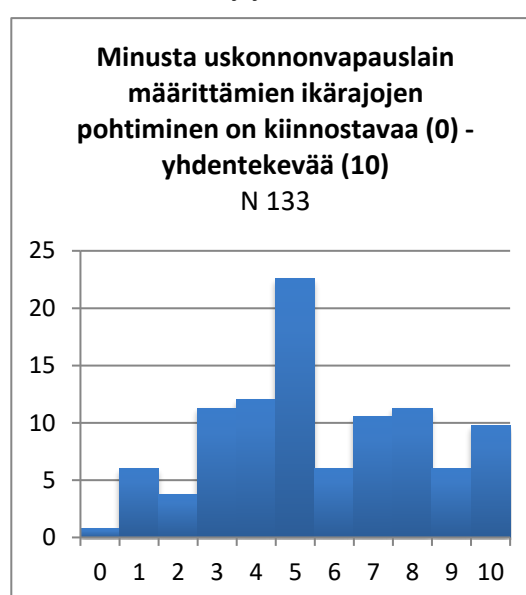
Taulukon 9a perusteella on selvää, että selkeä enemmistö kyselyyn vastanneista kokee uskonnonvapauslain määrittämät myötämääräämisoikeuden ikärajat tarpeellisiksi tai jokseenkin tarpeellisiksi, vain vajaan viiden prosentin ollessa sitä mieltä, että ikärajat ovat turhia. Puuttuvien vastausten täydentäminen vahvistaa tämän näkemyksen.

Ikärajojen merkitystä ja kiinnostavuutta mittaavien kysymysten kohdalla vastausjakaumat ovat selkeästi tasaisemmat. Taulukot 10 ja 11 kuvaavat näiden kysymysten vastauksia ilman täydennettyjä 0-vastauksia. Molemmissa taulukoissa näkyy selkeästi keskimmäisen vastausvaihtoehdon korostuminen. Näissä kysymyksissä puuttuvien vastausten määrä on pienempi, joten myös niiden lisäämisellä olisi määrällisesti vähäisempi merkitys. Prosentuaalisesti se kuitenkin vaikuttaisi jo merkittävästi enemmän vastausjakauman painottumiseen.

Taulukko 10. Ikärajojen tarkoituksenmukaisuus.

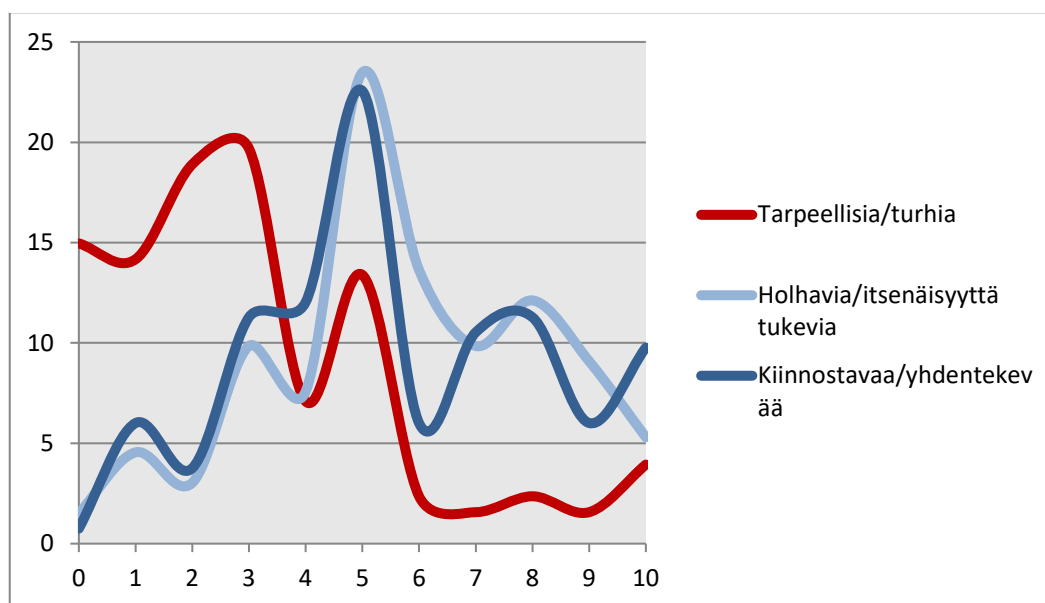

Taulukko 11. Ikärajojen kiinnostavuus.

Puuttuvista vastauksista johtuen voimme esittää vain valistuneita arvauksia näiden osioiden tuloksista. Tulokset näyttävät vahvistavan työhypoteesin: ikärajojen nähdään tukevan nuoren itsenäistymistä jossain määrin, mutta kiinnostus ikärajojen omakohtaiseen pohtimiseen on

Taulukko 12. Nuorten mielikuvat ikärajoista.

vähäistä. Taulukkoon 12 on koottu mielikuvia mittaavien kysymysten vastauksia kuvaavat käyrät ilman lisättyjä 0-vastauksia.

Taulukko havainnollistaa hyvin sitä, miten selkeästi mielikuvat ikärajojen tarpeellisuudesta ovat vahvemmin painottuneet kuin mielikuvat ikärajojen merkityksestä tai kiinnostavuudesta. Kysymystyyppin ongelmista huolimatta voimme näiden tulosten valossa osoittaa, että mielikuvat ikärajojen merkityksistä ja kiinnostavuudesta ovatkin siis vastaajille vaikeammin hahmotettavissa. Juuri nämä kysymykset ovat siis niitä, mihin lisäaineiston keruussa kannattaa kiinnittää erityistä huomiota. Miksi lain määrittämät ikärajat mielletään tärkeiksi, mutta niiden pohtiminen ei ole kiinnostavaa? Millä perustein ikärajat koetaan holhoaviksi tai tärkeiksi?

Kyselyyn vastanneista suurin osa piti uskonnonvapauslain määrittämän myöntämääräämisoikeuden ikärajoja sopivina. Täyden päätäntävällän myöntämisen ikärajan laskemista 18 vuodesta alemmas kannatti viidennes vastaajista. 88% vastaajista tunsikin lain sisällön ainakin osittain, ja heistä kaikki olivat saaneet tietoa uskonnon tunnilta koulusta. Toiseksi eniten tietoa oli saatu rippileiriltä. 89% kyselyn vastaajista oli käynyt rippileirin.

Kyselyn vastausten perusteella suurin osa koki myötämääräämisoikeuden ikärajat tarpeellisiksi tai jokseenkin tarpeellisiksi. Sen sijaan vastaajien mielikuvat ikärajojen merkityksestä (holhoava/ nuoren itsenäisyyttä tukeva) ja kiinnostavuudesta eivät käyneet yksiselitteisesti ilmi kyselyn tuottamasta tiedosta.

6.2 Mielikuvat haastatteluissa

Edellisessä alaluvussa totesin, että kyselytulosten valossa näytti siltä, että kyselyyn vastanneiden nuorten mielestä ikärajat olivat suhteellisen tarpeellisia, mutta niiden pohtiminen ei ollut kovin kiinnostavaa. Haastatteluiden avulla halusin syventää kyselyn vastauksia nuorten mielikuvia käsittelevään kysymykseen. Haastattelut toivatkin sellaisia huomioita esiin, joita kysely ei paljastanut. Haastatteluissa kävi esimerkiksi ilmi, että haastateltavat olivat ymmärtäneet kyselyn aiheen, uskonnonvapauslain määrittämät myötämääräämisoikeuden ikärajat, hieman eri tavoin. Tämä ilmeni muun muassa siinä, millä tavoin haastateltavat puhuivat itsestään ja laajemmin nuorista rajoitusten kohteena.

Pohtiessaan kysymystä ikärajoista holhoavina tai nuoren itsenäisyyttä tukevinä haastateltava 2 kuvaili suhtautumistaan ikärajoin suoraan seuraavasti:

”Ikärajathan on (--) tarkoituksella siinä et ei ne oo vaan sillee ’hahaa me ollaan ilkeitä, ette saa!’ (--) et jos niinku rikkoo (--) ikärajoja et se ei oo sit välttämättä nii hyväks itselleen eikä muille ympärillä” (Haastateltava 2)

Vastauksesta heijastuu ajatus ikärajasta ylhäältä käsin saneltuna rajoittavana sääntönä, jonka tarkoitus on suojata alaikäistä. Maininta ikärajan ”rikkomisesta” rinnastaa myötämääräämisoikeuden muihin suositusikärajoin, kuten elokuvien tai sosiaalisen median käyttäjätilien ikärajoin. Myös muut haastateltavat luonnehtivat ikärajoja muun muassa *suojaaviksi* (haastateltava 1) ja *huolehtiviksi* (haastateltava 3).

Rajojen suojaava ja huolehtiva merkitys korostui etenkin haastateltavien puhuessa itseään nuorempien lasten myötämääräämisoikeudesta. Kaikki haastateltavat toivat jossain määrin esiin sen, miten kaksitoistavuotiaan ja sitä nuoremman lapsen kohdalla päätöksenteko oli vielä impulsiivista, eikä sen ikäinen lapsi välttämättä osaa tehdä perusteltuja tai ”hyviä” päätöksiä itsenäisesti. Haastateltava 1 toi esiin asian hieman humoristisessa sävyssä: ”Mun mielest [ikärajat] on ihan tarpeellisia just esimerkiks sen takii et vaik kaheksanvuotias ei voi erota omin päin uskonnosta ja liittyä kulttiin”. Kuten alaluvussa 5.3.2 toin esiin, uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä pelko alaikäisten uskonnollisesta

manipulaatiosta oli laajalti esillä, ja lapsen suojele oli yksi merkittävimmistä ikärajakeskustelun argumenteista. Uudistettu uskonnonvapauslaki antaa vanhemmille tai 15 vuotta täyttäneelle nuorelle mahdollisuuden liittää nuori sellaisen uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi, johon hänen vanhempansa tai huoltajansa eivät kuulu. Tällöin nuorella tulee kuitenkin olla jokin ”luonteva yhteys” kyseiseen uskonnolliseen yhteisöön (Hokkanen 2014, 127). Tässä suhteessa haastateltavan mielipide ja perustelut ovat linjassa nykyisen uskonnonvapauslain kanssa.

Haastateltavien 1 ja 2 vastauksissa esiin nousi ajatus siitä, että mikäli alle kaksitoistavuotias lapsi ja vanhemmat kuuluvat eri uskonnollisiin yhteisöihin, niin se saattaisi hankaloittaa perheen arkielämää. Perheen katsomuksellisen yhtenäisyyden turvaaminen onkin yksi uskonnonvapauslain ikärajojen tarkoituksista (KM 2001:1, 32; Hokkanen 2014, 124, 128). On kiinnostavaa, että haastateltavat nostivat tämän ulottuvuuden esiin positiivisessa mielessä itseään nuorempien lasten kohdalla, mutta oman ikäluokkansa kohdalla he näkivät ikärajat enemmän itseään rajoittavina kuin suojaavina.

Oman ikäryhmänsä kohdalla haastateltavat pohtivat kriittisemmin rajojen sopivuutta. Viisitoistavuotiaan myötämääräämisoikeutta pohdittaessa vastauksissa korostui huolenpidon sijaan rajoittavuus suhteessa nuoren omaan toimijuuteen. Kolme haastateltavista oli sitä mieltä, että nuori voisi saada täyden uskonnollisen itsemääräämisoikeuden jo 15- tai 16-vuotiaana. Kyselytuloksissa sen sijaan suurin osa vastaajista totesi ikäraajat sopiviksi, ja vain viidennes vastaajista oli sitä mieltä, että täyden itsemääräämisoikeuden voisi saada jo ennen 18 vuoden ikärajaa. Haastateltavat perustelivat ikärajan alentamista viiteentoista tai kuuteentoista vuoteen sillä, että siinä iässä nuori alkaa jo paremmin ymmärtää elämäkatsomuksellisia valintoja ja voisi saavuttaa enemmän itsenäisyyttä huoltajistaan.

H: Öö, no siis mun mielestä noi on just sopivasti, että mitä on mut toi et ehkä vähän niinku kaikki tossa loppupuolella noi kirjalliset suostumukset mun mielestä alkaa olla vähän niinku, ei niin tarpeellisia, mutta tota, muuten ihan ookoot.

T: Mm. Ajattelisikse et ne kirjalliset suostumukset vois vaik korvata suullisella tai...? Vai mikä se olis tavallaan se vaihtoehto siinä?

H: Joo, suullisel tai vaa joku niinku semmonen, emmä tiedä, ehkä viisitoistavuotiaana ni mun mielest ei enää omasta mielestä ehkä tarttis enää vanhemman kumminkaa ku se on sillee niinku jo siinä vaiheessa sä ite alat jo ymmärtää uskonnoista enemmän ja muutenkin ni ei siinä enää mun mielest oo sellanen pakko kaikkeen.

T: Nii että periaatteessa sen päättävällän vois jo antaa siinä viisitoistavuotiaana.

H: Joo. (Haastateltava 4)

Jos haluaa vähän nuorempana, esimerkiksi, kuustoistavuotiaana erota kirkosta ni onks siin pakko oikeesti kysyy huoltajan lupaa. (Haastateltava 2)

Haastateltavan 4 kohdalla jää hieman kyseenalaiseksi, onko haastattelijan pyrkimys kysymyksen selventämiseksi liiankin johdatteleva, ja myötäileekö haastateltava tarjottua vaihtoehtoa vain toimiakseen ”oikein” haastattelussa. Molemmissa sitaateissa toistuva ”pakko” huoltajan luvan kysymiseen kuvastaa kuitenkin ajatusta myötämääräämisoikeuden rajoittavuudesta, ja toiveesta itsenäisemmästä päätösvallassa.

YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa todetaan, että alaikäisen tulee voida osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon kehitystasoaan vastaavalla tavalla (Sops 60/1991). Ikärajojen sopivuutta pohtiessaan haastateltavat 1 ja 2 nostivat esiin henkisen kehityksen yksilöllisyyden.

”Jotku saattaa olla kypsempia vaikka ne onki nuorempia, mutta toi kakstoist viiva neljätoist on kyl liian nuori niinku päättämään omist asioista, et se on sit se, viistoist viiva seittämäntoista et siin alkaa jo miettimään.” (Haastateltava 2)

H: Tosin se [tarvitseeko 15-vuotias nuori huoltajiensa kirjallisen luvan] riippuu tosi paljon just viistoist viiva seittämäntoistavuotiaan henkisestä tasosta.

(--)

H: Tämmönen perusälyllinen viistoist viiva seittämäntoistvuotias (--) vois mun puolest jo iteki päättää (Haastateltava 1)

Kysyttyessä haastateltavilta sitä, missä tilanteessa he ajattelisivat, että nuori voisi kokea ikärajat ylihuolehtiviksi, kaikki haastateltavista kuvailivat tilanteen, jossa lapsella tai nuorella on vahva mielipide omasta vakaumuksestaan ja ikärajat rajoittavat hänen itsenäistä päätöstään. Haastateltava 1 arveli myös huonojen välien huoltajiin vaikuttavan siihen, miksi nuori voisi ajatella ikärajoja ylihuolehtivina.

Ikärajojen tarpeellisuuteen liittyen haastateltavat olivat samoilla linjoilla kyselyn tulosten kanssa. Haastateltavat arvioivat ikärajojen olevan yleisellä tasolla tarpeellisia, viitaten edellisessä kappaleessa mainittuihin seikkoihin, kuten lapsen suojelemiseen. Haastateltava 1 totesi, että hänen mielestään uskonnonvapauslain myötämääräämisoikeus ei kuitenkaan ole yhtä tarpeellinen tai tärkeä asia kuin muut ihmisoikeudet, kuten sananvapaus. Rinnastus

sananvapauteen on varsin kiinnostava, sillä kansainvälisessä tuomiokäytännössä uskonnon- ja sananvapaus limittyvät usein toisiinsa (Ojanen & Scheinin 2010). Myös haastateltava 3 näki myötämääräämisoikeuden ja ylipäänsä uskonnollisen aseman pohtimisen irrallisena nuorten arkielämästä:

”Musta tuntuu et hirveen montaa nuorta ei sillee hirveesti kiinnosta (--) hirveen monet ei oo kauheen uskonnollisia mitenkään (--) joillekin se on vaan semmonen juttu mikä nyt on tos taustalla ja et se vaan niinku ei vaikuta mihinkään mitenkään.” (Haastateltava 3)

Henkilökohtaisella tasolla haastateltavat eivät kokeneet uskonnonvapauslain määrittämiä ikärajoja tai muutenkaan uskontoon liittyviä kysymyksiä kovin tärkeiksi, vaikka yksi haastateltavista kertoi pohtineensa itse kirkosta eroamista. Myötämääräämisoikeuden pohtimisen kiinnostavuudesta haastateltavat olivat samaa mieltä: kiinnostavinta aiheessa oli keskustelu ja muiden näkökulmien ja mielipiteiden kuuleminen, ei niinkään asian omakohtainen pohtiminen. Kuten haastateltava 2 totesi, ”kaikist saa jollain tavalla kiinnostavaa et jos oikein yrittää”.

Kuten kyselyssä, myös haastatteluaineiston kohdalla on otettava huomioon se, että nuoret saattavat pyrkiä vastaamaan ”oikein” sen sijaan, että vastaisivat rehellisesti oman mielipiteensä mukaisesti. Haastattelijan miellyttäminen tai haastattelusta ”hyvin” suoriutuminen on saattanut värittää haastateltavien vastauksia etenkin aiheen kiinnostavuudesta keskusteltaessa. Haastateltavista on voinut tuntua, että heidän tulee myötäillä haastattelijan mielipiteitä (tai pikemmin heidän mielikuvaansa haastattelijan mielipiteistä) - koska haastattelijä tekee tutkimusta aiheesta, hän on siitä kiinnostunut, joten minunkin pitää olla siitä kiinnostunut.

Kunkin haastattelun lopussa kysyin myös haastateltavien mielipidettä siitä, millaista heidän mielestään oli vastata kyselyyn ja vastaavasti samoihin kysymyksiin haastattelussa. Kolme haastateltavista arvioi haastattelukysymyksiin vastaamisen helpommaksi kuin kyselyyn vastaamisen. Haastateltava 3 kertoi sen sijaan kokeneensa kyselyn helpommaksi, koska haastattelutilanteessa vastausten avaaminen ja sanoittaminen saattaa olla jännittävää tai vaikeaa. Toisaalta juuri oman vastauksen suullinen selittäminen oli muiden mielestä se syy, minkä takia haastatteluun vastaaminen oli helpompaa.

Haastateltavat liittivät ikärajoihin muun muassa seuraavia mielikuvia: suojeleva, huolehtiva, rajoittava ja omasta arjesta irrallinen. Yleisellä tasolla haastateltavat mielsivät

myötmääräämisoikeuden ikärajat tarpeellisiksi, ja etenkin itseään nuorempien lasten kohdalla haastateltavat puhuivat rajoista suojelevina ja huolehtivina. Oman ikäryhmänsä puitteissa haastateltavat luonnehtivat ikärajoja enemmän omasta näkökulmastaan nuoren itsenäistä toimijuutta rajoittavana sääntönä. Haastatteluiden perusteella ikärajat eivät olleet haastateltaville henkilökohtaisella tasolla merkityksellisiä tai kovinkaan kiinnostavia.

6.3 Voisko ite päättää? Perustelut haastateltavien puheessa

Haastatteluita tehdessäni tavoitteenani oli täydentää kyselyaineistossa esiin nousseita nuorten mielikuviin liittyviä kysymyksiä, ja myös haastattelurunko oli suunniteltu tätä tarkoitusta varten. Haastatteluissa keskityin siis enemminkin nuorten mielikuviin nykyisistä uskonnonvapauslain määrittämistä ikärajoista, kuin siihen, tulisiko heidän mielestään täyden itsemääräämisoikeuden ikärajaa laskea, ja jos tulisi, niin miksi. Vaikka en kysynyt tätä haastatteluissa suoraan, voi niistä silti lukea nuorten esiin tuomia argumentteja. Tässä alaluvussa tarkastelen haastateltavien argumentointia.

Sekä uskonnonvapauskomitean mietinnöissä että useissa niistä annetuissa lausunnoissa keskeiseksi nousi lapsen suojeluun liittyvät teemat. Myös haastatteluissa suojelun ja huolehtimisen teemat nousivat esiin etenkin haastateltavia nuoremmista lapsista puhuttaessa. Kuten edellä toin esiin, lausunnoissa lapsen suojelu määrittyi lapsen suojeluksi niin uskonnollisilta toimijoilta kuin lapsen huoltajien päätöksiltä. Haastateltavien puheessa suojelu määrittyi ensisijaisesti lapsen suojeluksi lapsen omilta ”päähänpistoilta” ja ulkopuolisilta vaikutteilta. Esimerkiksi haastateltava 1 toi esiin, että ikärajat ja vanhemman suostumuksen edellyttäminen ovat tarpeellisia, ettei liian nuorena voi ”liittyä kulttiin”. Haastateltava N taas ilmaisi, että ilman ikärajoja lapsi voisi tehdä päätöksiä muiden toiminnan perusteella, ja kuuluakseen joukkoon. Uskonnonvapauskomitean mietinnöissä ja niistä annetuissa lausunnoissa lapsen suojeluun liittyvässä argumentaatiossa alaikäinen lapsi tai nuori määrittyi haavoittuvaiseksi ja vaikutuksille alttiina olevaksi ulkoisten toimijoiden toiminnan kohteeksi. Haastateltujen nuorten puheessa näkökulma oli sen sijaan enemmän alaikäisen lapsen ja nuoren omaa toimijuutta korostava. Vaikka haastateltavat kuvasivat tilanteita, joissa ulkopuoliset vaikutteet ohjaavat lapsen päätöstä, toimijuus säilyy lapsella itsellään.

Toinen lakiuudistuksen yhteydessä tärkeäksi muodostunut argumentti oli uskonnollisen päätöksen vaativuus, jonka perusteluissa korostui komitean ja lausunnonantajien käsitys

alaikäisen henkisestä kypsyudesta ja kyvystä tehdä omaa elämäänsä koskevia merkittäviä päätöksiä. Kuten mietintöjen lausunnonantajat, myös nuoret toivat esiin henkisen kypsymisen yksilöllisyyden. Haastateltava 1 totesi, että ”tämmönen perusälyllinen” 15-vuotias voisi jo päättää itsenäisesti uskonnolliseen yhdyskuntaan liittymisestään tai siitä eroamisesta, mutta haastattelun loppupuolella hän toi esiin, ettei henkilökohtaisesti nähnyt tarvetta ikärajojen muuttamiselle, eikä aihe ollut hänelle henkilökohtaisella tasolla tärkeä. Sen sijaan haastateltava 2 totesi, että hyvä ikäraja uskonnolliselle itsemääräämisoikeudelle olisi 16 vuotta, sillä silloin jatko-opiskelupaikan valinnan myötä tulevaisuuden pohtiminen tulee ajankohtaiseksi ja ”rupee oikeesti miettimään mitä tekee sillä elämällä” (Haastateltava 2). Haastateltava 2 kertoi myös itse pohtineensa kirkosta eroamista, joten aiheella oli hänelle henkilökohtaista merkitystä. Haastateltavat pohtivatkin ikärajoja peilaamalla niitä omaan tilanteeseensa.

Alaluvussa 5.3 totesin korkeampia ikärajoja kannattaneiden lausunnonantajien argumentaatioon sisältyvän taustaoletuksen uskonnollisen aseman merkittävydestä. Haastateltavien puheessa uskonnollisuus ja uskonnollisesta asemasta päättäminen määrittyivät taustalla oleviksi, nuoren arjesta irrallisiksi ja henkilökohtaisella tasolla jokseenkin epäkiinnostaviksi kysymyksiksi. Toisaalta tämä saattaa johtua siitä, että haastatteluiden edustavuus on hyvin pieni, sillä haastateltavat oli valikoitu evankelis-luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvista oppilaista, joiden uskonnollinen tausta oli hyvin samantapainen. Otannan ulkopuolelle jäivät esimerkiksi uskontokuntiin kuulumattomat et-oppilaat ja muihin kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvat oman uskonnon opetusta saavat oppilaat. Laajemman tutkielman puitteissa olisi ollut kiinnostavaa toteuttaa haastattelut uudelleen laajemmalle otannalle nuoria.

Uskonnonvapauslain uudistuksen yhteydessä esitettiin vaihtoehtoisia malleja, joista yksi oli se, että 15-vuotiaalle nuorelle voitaisiin antaa huoltajista riippumaton oikeus päättää uskonnolliseen yhdyskuntaan liittymisestä tai siitä eroamisesta, mutta huoltajille taattaisiin mahdollisuus raskaista syistä purkaa nuoren tekemä liittyminen tai eroaminen (KM 1999:5, 42). Haastatteluista tehdessäni en ollut kiinnostunut nuorten ajatuksista lain uudistusvaiheessa esitetyistä vaihtoehtoista, mutta tutkielman nykyisen painopisteen kannalta olisi ollut kiinnostavaa ottaa myös nämä vaihtoehtoiset mallit puheeksi nuorten kanssa.

7 Johtopäätökset

Tutkielmassani olen perehtynyt nuorten uskonnolliseen asemaan ja itsemääräämisoikeuteen Suomessa niin yhteiskunnan kuin nuorten näkökulmasta. Lakiuudistuksen lausunnoissa ja komitean mietinnöissä ikärajakeskustelun keskeisiksi argumenteiksi nousivat lapsen suojeleminen, uskonnollisesta asemasta päättämisen vaativuus, lain johdonmukaisuus sekä perheen yhtenäisyys. Korkeampia ikärajoja kannattaneissa lausunnoissa sekä uskonnonvapauskomitean mietinnöissä uskonnollisesta asemasta päättäminen määrittyi merkittäväksi nuoren elämää koskettavaksi kysymykseksi, jonka ratkaisemiseen alaikäinen nuori ei ole henkisesti kypsä. Alempia ikärajoja kannattaneissa lausunnoissa korostuivat sen sijaan nuoren vastuiden ja velvollisuuksien johdonmukaisuus, eikä uskonnollisen päätöksen nähty olevan sen vaativampi päätös kuin esimerkiksi jatkokoulutuspaikasta tai abortista päättäminen. Alempaa itsemääräämisoikeuden ikärajaa perusteltiin myös Suomen lainsäädännön ja kansainvälisten sopimusten yhtenevyydellä.

Nuorten suhtautumista selvitin kyselyllä ja neljällä haastattelulla. Suppean otannan takia kysely- ja haastatteluaineiston tulokset eivät ole yleistettävissä. Nuorten näkökulmaa käsittelevä aineistoni tarjoaa kuitenkin kurkistusaukon erään koulun yhdeksäsluokkalaisten evankelis-luterilaiseen uskonnonopetukseen osallistuvien nuorten mielipiteisiin uskonnonvapauslain määrittämistä myötä- ja itsemääräämisoikeuden ikärajoista.

Kyselytulosten perusteella yhdeksäsluokkalaisten nuorten suhtautuminen uskonnonvapauslain määrittämiin ikärajoin oli varsin neutraali. Enemmistö vastaajista piti ikärajoja sopivina, joskin viidennes vastaajista oli sitä mieltä, että 18 vuoden itsemääräämisoikeuden ikärajaa voisi laskea. Kyselyn perusteella nuoret olivat saaneet tietoa myötä- ja itsemääräämisoikeudesta koulusta uskonnon ja yhteiskuntaopin tunnilta, rippikoulusta ja perheeltä, ja suurin osa tunsikin uskonnonvapauslain määrittämät ikärajat entuudestaan.

Kyselyssä mielikuvia mittaavan osion vastaukset viittasivat siihen, että nuoret pitivät ikärajoja jokseenkin tärkeinä, mutta eivät olleet aiheesta kovin kiinnostuneita. Haastattelut vahvistivat kyselytuloksen siinä mielessä, että nuorten mielestä ikärajat ovat sinänsä tärkeitä, mutta ne koettiin nuorten arjesta irrallisiksi. Haastatteluissa tuli kyselyä selvemmin ilmi nuorten oman henkilökohtaisen tilanteen vaikutus heidän mielikuviinsa ikärajoista, vaikka en kysynytkään heidän tilannettaan tai ovatko he pohtineet uskonnollisesta yhdyskunnasta eroamista tai sellaiseen liittymistä.

Haastatellut nuoret toivat puheessaan esiin samoja argumentteja kuin tekstiaineistosta poimimani argumentit. Myös nuoret puolsivat ikärajoja lapsen suojeluun ja perheen yhtenäisyyteen liittyvillä perusteilla. Haastatellut nuoret kuitenkin korostivat lapsen ja nuoren toimijuutta. Kolme neljästä haastatellusta totesi, että täyden itsemääräämisoikeuden ikärajaa voisi laskea viiteentoista tai kuuteentoista ikävuoteen, sillä sen ikäinen olisi heidän mielestään jo tarpeeksi kypsä tekemään itseään ja elämäänsä koskevia päätöksiä.

Tutkimusprosessin edetessä vakuutuin siitä, kuinka laajasta ja monitahoisesta kysymyksestä nuorten uskonnollisessa asemassa ja itsemääräämisoikeudessa oikeastaan on kyse. Aiheessa yhdistyy yhteiskunnallinen ja yksilötaso, lainsäädännön suhde käytäntöön ja arjen elettyyn elämään, sekä perustavanlaatuiset kysymykset siitä, kenelle perusoikeudeksi luokiteltu uskonnonvapaus kuuluu, ja millä perustein.

Tutkielmani kirjoitusvaiheessa uskonnonvapauslain uudistamisesta on liki kaksikymmentä vuotta aikaa. Tutkielman tekemisen ohessa pohdinkin moneen otteeseen, miten keskustelun keskeiset argumentit olisivat muuttuneet, jos vastaavanlainen uudistus tai muutos tulisi käsiteltäväksi tänä päivänä esimerkiksi kansalaisaloitepalvelun kautta. Millaiseksi nuoren uskonnonvapaus ja uskonnollisuus määrittyisivät nykypäivän mietinnöissä tai lausunnoissa? Olisiko pelko nuorten altistumisesta uskonnolliselle manipulaatiolle kenties vaihtunut peloksi radikalisoitumisesta? Otettaisiinko keskustelussa paremmin huomioon nuorten näkökulma aiheeseen, ja jos otettaisiin, miten?

Uskonnonvapauslaissa itsemääräämisoikeus on sidottu uskonnollisen yhdiskunnan jäsenyydestä päättämiseen. Uskonnollisuus on kuitenkin sekä ihmisten elämässä että yhteiskunnassa paljon muutakin kuin uskonnollisen yhdiskunnan jäsenyys. Esimerkiksi lapsen suojeluun liittyvät argumentit, joita lain uudistusvaiheessa käytettiin korkeampien ikärajojen puoltamiseksi, eivät ota huomioon sitä, että pelkällä jäsenyyden säätelyllä ei pystytä suojelemaan alaikäisiä muunlaisilta uskontojen kielteisiltä vaikutuksilta. Lapset ja nuoret ovat edelleen alttiita ulkopuolisille vaikutuksille, jossain määrin jopa enemmän kuin ennen. Toisaalta heidän oma toimijuutensa myös tällä yhteiskunnan alueella tulisi tunnustaa. Työni pohjalta voi myös pohtia, mahdollistaisiko suurempi itsemääräämisoikeus nuorille omannäköisemmän elämän ja kannustaisi pohtimaan omaa vakaumusta itsenäisemmin. Uskon, että nuorten uskonnollisen aseman tutkiminen on hyvin tärkeää ja ajankohtaista jatkossakin.

Lähteet

Aineisto

Kysely- ja haastatteluaineisto

Kyselyaineisto. 26.–30.11.2018.

Haastattelu 1.

Haastattelu 2.

Haastattelu 3.

Haastattelu 4.

Kaikki haastattelut toteutettu 1.4.2019. Haastattelut tutkielman tekijän hallussa.

Laki- ja sopimustekstit

Euroopan ihmisoikeussopimus SopS 63/1999. Helsinki: Ulkoasiainministeriö. 20.5.1999.

Kirkkolaki 1054/1993. Helsinki: Opetusministeriö. 1.1.1994.

Nuorisolaki 1285/2016. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. 1.1.2017.

Perustuslaki 731/1999. Helsinki: Oikeusministeriö. 1.3.2000.

Säädösmuutos uskonnonvapauslakiin 767/1969. Helsinki: Opetusministeriö. 12.12.1969.

Uskonnonvapauslaki 267/1922. Helsinki: Opetusministeriö. 10.11.1922.

Uskonnonvapauslaki 453/2003. Helsinki: Opetusministeriö. 1.8.2003.

Yhdistyslaki 503/1989. Helsinki: Oikeusministeriö. 1.1.1990.

Yleissopimus lapsen oikeuksista SopS 60/1991. Helsinki: Ulkoasiainministeriö. 21.8.1991.

Uskonnonvapauskomitean mietinnöt ja lausuntokoonnokset

KM 1999:5. *Uskonnonvapauskomitean välimietintö*. Helsinki: Opetusministeriö.

KM 2001:1. *Uskonnonvapauskomitean mietintö*. Helsinki: Opetusministeriö.

Komiteamietinnöistä esitetyt lausunnot, OM dnro 34/041/98

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies 2001.

Evangelis-luterilainen kirkolliskokous (Ev.lut. kirkolliskokous) 1999.

Frikyrklig Samverkans FS rf 1999 & 2001.

Ihmisoikeusliitto 2001.

Jehovan todistajat 1999.

Lastensuojelun keskusliitto 2001.

Mannerheimin lastensuojeluliitto (MLL) 2001.

Oikeusministeriö 1999.

Suomen Uskonnonopettajien Liitto SUOL ry 1999.

Terveystieteiden Psykologit ry 1999.

Työministeriö 2001.

Ulkoasiainministeriö 1999.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltonen, Sanna & Riitta Högbäck

Ahonen, Paula 2014. *Miksi vanhempi valitsee elämäntietämisen lapsensa kasvatustieteeksi*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteen laitos, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201405131707>

Botvar, Pål Ketil & Olga Breskaya 2019. Views on Religious Freedom among Young People in Belarus and Norway: Similarities and Contrasts. *Religions* 10 (6), 361. Saatavilla <https://doi.org/10.3390/rel10060361>

Broo, Måns & Marcus Moberg & Terhi Utriainen & Tommy Ramstedt 2015. Diversification, Mainstreaming, Commercialization and Domestication – New Religious Movements and Trends in Finland. Teoksessa James R. Lewis & Inga Bårdsen Tøllefsen (toim.) *Handbook of Nordic New Religions*, 141–157. Leiden: Brill. Saatavilla https://doi.org/10.1163/9789004292468_010

Cantwell, Nigel 2011. Are Children's Rights Still Human? Teoksessa Antonella Invernizzi & Jane Williams (toim.): *The Human Rights of Children. From Visions to Implementation*, 51–70. Farnham: Ashgate.

Charlesworth, Anni 2021. *Kasvatustieteen erilaisiin silmiin – pienryhmäisten uskontojen opettajien näkökulmia*. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto. Saatavilla <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021111855964>

- Cisman, Abdi & Elina Niinivaara & nuorten työryhmä 2019. ”Me ollaan tavallisia ihmisiä, mitä eroa onko muslimi vai ei!”. *Nuorisotutkimus* 37:2, 90–96. Saatavilla <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202112089001>
- Creswell, John W. 2006. Understanding Mixed Methods. Teoksessa John W. Creswell & V. L. Plano Clark (toim.) *Designing and Conducting Mixed Methods Research*, 1–19. Thousand Oaks: SAGE.
- Cumper, Peter 2011. Religion, belief and international human rights in the twenty-first century. Teoksessa Sarah Joseph & Adam McBeth (toim.): *Research Handbook on International Human Rights Law*, 467–491. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Hakala, Juha T. 2017. *Tulevan maisterin garduopas*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hakalehto, Suvianna & Merike Helander 2021. Lapsen uskonnonvapaus perheessä. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.): *Lapsen oikeudet perheessä*, 116–151. Helsinki: Kauppakamari.
- Hakalehto, Suvianna & Virve Toivonen 2021. Johdatus lapsen oikeuksiin perheessä. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.): *Lapsen oikeudet perheessä*, 20–69. Helsinki: Kauppakamari.
- Hannikainen, Pietari 2022. Milleniaalit ja kirkko – sukupolvien väliset erot kirkon uusissa jumalanpalvelusyhteisöissä. Teoksessa Veli-Matti Salminen & Niko Huttunen (toim.): *Spiritualiteetti 2020-luvun Suomessa*, 186–227. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 137. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus. Saatavilla <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4292>
- Helve, Helena (toim.) 2005. *Mixed Methods in Youth Research*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Helve, Helena 2008. Nuorten uskonnollisuus ja maailmankuva. Teoksessa Lise Kanckos & Ralf Kauranen (toim.) *Social Samhörighet och Religion*, 81–100. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Hirsjävi, Sirkka & Helena Hurme 2004. *Tutkimushaastattelu - Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hjelm, Titus 2005. *Saatananpalvonta, media ja suomalainen yhteiskunta*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 55. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hokkanen, Pete 2011. Uskonnonvapaus ja lapsen etu huoltajien sekä lapsen välisessä suhteessa. Teoksessa Nina Mäntylä (toim.): *Lapset ja nuoret yhteiskunnan toimijoina*, 35–69. Vaasan yliopiston julkaisuja. Saatavilla <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-379-0>

- Hokkanen, Pete 2014. *Uskonnonvapaus monikulttuuristuvassa koulussa*. Vaasa: Vaasan yliopisto. Saatavilla <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-554-1>
- Hovi, Tuija 2018. Jäsenyys uskonnollisessa yhteisössä. Teoksessa Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.) *Uskontososiologia*, 207–222. Turku: Eetos.
- Juntunen, Anna Elisabet 2019. ”Minä uskon hyvään elämään.” *Nuoret ja elämänselitys rakentuva toimijuus*. Helsinki: Unigrafia. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4766-0>
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa 1998. Retoriikka. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*, 233–272. Helsinki: Gaudeamus.
- Kanckos, Lise & Ralf Kauranen (toim.) 2008. *Social samhörighet och religion*. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Ketola, Kimmo 2011. Suomalaisten uskonnollisuus. Teoksessa Kimmo Ketola, Kati Niemelä, Harri Palmu & Hanna Salomäki (toim.) *Uskonto suomalaisten elämässä. Uskonnollinen kasvatus, moraali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*, 7–24. Tampere: Juvenes.
- Klingenberg, Maria 2014. *Conformity and Contrast: Religious Affiliation in a Finland-Swede Youth Context*. Helsinki: Unigrafia.
- Kupiainen, Anu-Marja 2020. *Varsinais-suomalaisten uskonnon ja elämänselitystiedon opettajien näkemyksiä kaikille yhteisestä katsomusaineesta*. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto. Saatavilla <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020070246765>
- Kuula, Arja 2010. Alaikäisiltä kerätyn aineiston arkistoinnin ja jatkokäytön etiikka. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*, 213–235. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry. Saatavilla https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/lasten_ja_nuorten_tutkimuksen_etiikka_web.pdf
- Kuusisto, Arniika 2011. *Growing up in Affiliation with a Religious Community: A Case Study of Seventh-Day-Adventist Youth in Finland*. Münster: Waxmann.
- Kuusisto, Arniika & Saila Poulter & Arto Kallioniemi 2017. Finnish Pupils’ Views on the Place of Religion in School. *Religious Education* 112(2), 110–122. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/00344087.2016.1085237>
- Lassander, Mika 2014. *Post-Materialist Religion: Pagan Identities and Value Change in Modern Europe*. Lontoo: Bloomsbury.

- Naakka, Tiina 2012. *Kuudesluokkalaisten oppilaiden asennoituminen uskonnonopetukseen ja siihen liittyvät tekijät*. Kasvatustieteen pro gradu tutkielma. Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto, Itä-Suomen yliopisto.
- Niemelä, Kati 2011. Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? Uskonnollinen kasvatus ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä. Teoksessa Kimmo Ketola, Kati Niemelä, Harri Palmu & Hanna Salomäki (toim.) *Uskonto suomalaisten elämässä. Uskonnollinen kasvatus, moraali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*, 40–59. Tampere: Juvenes.
- Nieminen, Liisa 2013. *Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe*. Helsinki: Talentum.
- Nylund, Anna 2021. Kohti lapsen todellista osallisuutta: Juhlapuheista asenteiden ja toimintatapojen muutoksiin. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.): *Lapsen oikeudet perheessä*, 324–357. Helsinki: Kauppakamari.
- McKim, Courtney A. 2017. The Value of Mixed Methods Research: A Mixed Methods Study. *Journal of Mixed Methods Research* 11 (2), 202–222.
- Mikkola, Teija & Kati Niemelä & Juha Petterson (toim.) 2006. *Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Mäkelä, Klaus 2010. Alaikäisiä koskevan yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettinen ennakkosäätely. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*, 67–88. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry.
- Ojanen, Tuomas & Martin Scheinin 2010. Uskonnon ja omantunnon vapaus (PL§11). Teoksessa Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Tuomas Ojanen, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori & Veli-Pekka Viljanen (toim.): *Perusoikeudet*. Helsinki: Alma Talent.
- Päivittyvä hakuteos saatavilla [https://verkkokirjahlly.almatalent.fi/teos/EAHBGXCTDG#/historiaan:https://verkkokirjahlly.almatalent.fi/etusivu\(23\)P\(\(e4\)ivittyv\(\(e4\)t\(\(20\)hakuteokset\(/haku\(:perusoikeus/hakupiilossa:perusoikeus](https://verkkokirjahlly.almatalent.fi/teos/EAHBGXCTDG#/historiaan:https://verkkokirjahlly.almatalent.fi/etusivu(23)P((e4)ivittyv((e4)t((20)hakuteokset(/haku(:perusoikeus/hakupiilossa:perusoikeus)
- Pajulammi, Henna 2014. *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Helsinki: Talentum.
- Pauha, Teemu 2018. *Religious and national identities among young Muslims in Finland: A view from the social constructionist social psychology of religion*. Helsinki: Unigrafia Oy. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4451-5>
- Puuronen, Vesa 2006. *Nuorisotutkimus*. Tampere: Vastapaino.

- Remsu, Inkeri 2014. *“Silloin käydään yökirkossa ja syödään ja syödään vielä lisää.”: Ortodoksiseen uskonnonopetukseen osallistuvien peruskoululaisten mielikuvia kirkkovuoden juhlista*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto, Itä-Suomen yliopisto.
- Rissanen, Inkeri & Martin Ubani & Tuula Sakaranaho 2020. Challenges of Religious Literacy in Education: Islam and the Governance of Religious Diversity in Multi-Faith Schools. Teoksessa Tuula Sakaranaho & Timo Aarrevaara & Johanna Konttori (toim.): *The Challenges of Religious Literacy. The Case of Finland*, 39–54. Cham: Springer.
- Rutanen, Niina & Kaisa Vehkalahti 2019. Lasten ja Nuorten tutkimuksen muuttuvat kentät. Teoksessa Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Tutkimuseettisistä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja Nuorten tutkimuksen etiikka II*, 7–31. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry.
- Ruti, Veera 2022. *Katsomusaineiden opettajien näkemykset uskonnonopetuksen tulevaisuudesta*. Teologian pro gradu -tutkielma. Teologian osasto, Itä-Suomen yliopisto. Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20220086>
- Salomäki, Hanna 2022. Suomalaisten ikä- ja sukupuolierot uskonnollisuudessa 2000-luvulla. Teoksessa Veli-Matti Salminen & Niko Huttunen (toim.): *Spiritualiteetti 2020-luvun Suomessa*, 228–257. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 137. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus. Saatavilla <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4292>
- Seppo, Juha 2003. *Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Edita.
- Sotkasiira, Tiina 2015. Kun aineisto ei riitä. Monimenetelmäisyys metodologisena ja käsitteellisenä oppimisena. Teoksessa Sanna Aaltonen & Riitta Högbäck (toim.): *Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*, 117–140. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Strandell, Harriet 2010. Etnografinen kenttätö: Lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*, 92–112. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry.
- Svinhufvud, Kimmo 2015. *Gradutakuu*. Helsinki: Art House.
- Taira, Teemu 2006. *Notkea uskonto*. Turku: Eetos.
- Tamminen, Kalevi 1991. *Religious Development in Childhood and Youth - An Empirical Study*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Temperman, Jerome (toim.) 2012. *The Lautsi Papers: Multidisciplinary Reflections on Religious Symbols in the Public School Classroom*. Leiden: Brill.

Tietoanuorista.fi 2022. Valtion nuorisoneuvoston nettisivut. <https://tietoanuorista.fi/>

Tarkistettu 31.10.2022.

Tiihonen, Jenna 2016. *Neljäsluokkalaisten merkityksenanto uskonnonopetuksessa: Raamatun kertomukset, tuhlaajapoikavertaus ja uskontokasvatuksen relevanssilajit.*

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto, Itä-Suomen yliopisto. Saatavilla

<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20160341>

Vehkalahti, Kimmo 2014. *Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät.* Helsinki: Finn Lectura.

Liitteet

Liite 1. Taulukko välimietinnöstä annetuista lausunnoista, joissa käsitellään ikärajakysymystä

Lausunnon antaja	12v. huoltajat lapsen luvalla	15v. huoltajan luvalla ok *alennettu	Täysi imo 15v. *purku-oikeudella	Täysi imo 18v.	Perustelut
Espoon maistraatti	x		x		
Helsingin maistraatti	x	x (yhden)		x	Rippikouluun osallistumisen helpottaminen
Lapin lääninhallitus		x		x	Henkinen kypsyys
Länsi-Suomen lääninhallitus	x		x		
Oikeusministeriö	x		x*		Lapsen oikeus, 15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, lapsen suojelu, vanhempien kasvatusvelvollisuus
Opetushallitus	x			x	Henkinen kypsyys, lapsen suojelu, uskonnollisen kehityksen hitaus
Turun kaupunki, Opetuslautakunta	x				Uskonnollisen kehityksen jatkuvuus
Ulkoasiainministeriö	x		x*		Lapsen oikeus, lapsen vakaumus, henkinen kehitys, 15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, lapsen suojelu
Åbo Akademi, teologiska fakulteten	x	x		x	Uskonnollisen kehityksen jatkuvuus, henkinen kehitys
Etnisten suhteiden neuvottelukunta				x	12v. "liian nuori" (ikä)
Helsingin yliopisto, Teologinen tiedekunta	x	x	(x)	(x)	15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, rippikouluun osallistumisen helpottaminen, "yhteiskunnalliset perusteet"
STAKES			x		15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, henkinen kypsyys
Kansallinen kokoomus	x			x	Vanhempien kasvatusvelvollisuus, johdonmukaisuus täysi-ikäisyysrajan kanssa
Kristillinen liitto r.p.	x	x		x	
Suomen keskusta r.p.				x	Henkinen kypsyys
Svenska folkpartiet			x		Henkinen kypsyys
Vasemmistoliitto	x	x		x	
Vihreä liitto	x	x*	x		Rippikouluun osallistumisen helpottaminen
Frikyrklig Samverkans FS rf			x		Lapsen oikeus, henkinen kypsyys, lapsen vakaumus, ulkomainen esimerkki
Jehovan todistajat	x		x		Henkinen kypsyys
Katolinen kirkko Suomessa	x	x		x	Henkinen kypsyys, aiemman käytännön toimivuus, vanhempien kasvatusvelvollisuus, yhteneväisyys yhteisön uskonnollisen näkemyksen kanssa

Lausunnon antaja	12v. huoltajat lapsen luvalla	15v. huoltajan luvalla ok *alennettu	Täysi imo 15v. *purku-oikeudella	Täysi imo 18v.	Perustelut
Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko	x				15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, lapsen suojele
Suomen Adventtikirkko	(x)		(x)		Ikärajakysymys pitäisi jättää uskontokuntien sisäiseksi asiaksi
Suomen Ateistiyhdistys ry	x		x		Lapsen suojele
Suomen Bahá'iden kansallinen henkinen neuvosto			x		Henkinen kypsyys, yhteneväisyys yhteisön uskonnollisen näkemyksen kanssa
Totuuden ystävät	x		x		
Vapaa-ajattelijain liitto ry	x		x		Lapsen suojele
Suomen evankelis-luterilainen kirkolliskokous	x	x*		x	Vanhempien kasvatustvelvollisuus, lapsen suojele, henkinen kypsyys, uskonnollisen kehityksen hitaus, rippikouluun osallistumisen helpottaminen
Suomen humanistiliitto ry			x		Yhteneväisyys yhteisön aatteellisen näkemyksen kanssa
Suomen Islam-seurakunta		x		x	12v. "liian nuori" (ikä)
Suomen kirkon pappisliitto ry		x*		x	Rippikouluun osallistumisen helpottaminen
Suomen Tunnustuksellinen Luterilainen Kirkko	x				
Suomen vapaan kristillisyyden neuvosto ry (SVKN)	x		x		15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, ulkomainen esimerkki
Suomen Kuntaliitto	x		x		Henkisen kehityksen jatkuvuus, suhde kouluopetukseen
Suomen mielenterveysseura	x				12v. kuulemisen johdonmukaisuus
Suomen uskonnonopettajain liitto ry, SUOL		x		x	Henkinen kypsyys, lapsen suojele, uskonnollisen kehityksen jatkuvuus, perheen yhtenäisyys
Suomen vanhempainliitto	x		x		15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus
Terveysthuollon Psykologit ry	x			x	Lapsen suojele, henkinen kypsyys, uskonnollisen kehityksen hitaus, uskonnollisen kasvatuksen jatkuvuus
Uskontojen uhrien tuki ry		x		x	Henkinen kypsyys, uskonnollisen kehityksen hitaus, lapsen suojele
Yksityiskoulujen liitto ry	x				12v. Kuulemisen johdonmukaisuus
Förebundet Hem och Skola rf.		x		x	Vanhemman kasvatustvelvollisuus, perheen yhtenäisyys
Lastensuojelun keskusliitto	x		x		15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, ulkomainen esimerkki
Mannerheimin Lastensuojeluliitto	x		x*		12v. Kuulemisen johdonmukaisuus, henkisen kehityksen jatkuvuus, 15v. Oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, ulkomainen esimerkki
Pelastakaa Lapset ry	x	x		x	Henkinen kypsyys, uskonnollisen aseman pysyvyys, lapsen suojele

Liite 2. Taulukko mietinnöstä annetuista lausunnoista, joissa käsitellään ikärajakysymystä

Lausunnon antaja	12/15/18 ok	Täysi imo 15v.	Muu kannanotto, mikä	Perustelut
Eduskunnan apulaisoikeusasiamies		x	15v. imo, mutta huoltajille purkuoikeus	12v. kuulemisen johdonmukaisuus, lapsen oikeus, 15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, vanhempien kasvatusvelvollisuus
Itä-Suomen lääninhallitus	x			Henkinen kypsyys
Lapin yliopisto, Oikeustieteiden tiedekunta	x		18v. ikäraja tulisi perustella paremmin	
Länsi-Suomen Lääninhallitus	x			Kasvatuksen jatkuvuus
Oikeusministeriö	x			
STAKES		x		15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus
Turun kaupunki	x			
Työministeriö		x?	Tuomitseva kommentti, mutta ei varsinaista kannanottoa	
Åbo Akademi Teologiska Fakulteten	x		15/18 ok, 12 voisi jo ehkä saada enemmän päättävältä	Suhde kouluopetukseen, aiemman käytännön toimivuus, lapsen oikeus
Kansallinen kokoomus	x		Alennettu 15v. raja (täyttämivuoden alusta)	Yhdenmukaisuus täysi-ikäisyyden kanssa
Suomen Keskusta rp	x			
Suomen kristillisdemokraatit rp	x			
Svenska folkpartiet	x			
Vasemmistoliitto	x			
Vihreä liitto	x			
Finlands svenska baptistsamfund		x		Kuulemisen johdonmukaisuus, Ruotsin esimerkki
Frikyrklig samverkan FS rf		x		Ruotsin esimerkki
Katolinen kirkko Suomessa	x			
Pohjois-Suomen Islamilainen Yhdyskunta	x			
Suomen Ateistiyhdistys ry			Lasta ei tulisi liittää jäseneksi ennen kuin pystyy itse päättämään, täysi imo 16v.	Lisää katsomusvapautta (12v.), suhde kouluopetukseen & verotukseen, lapsen suojele

Lausunnon antaja	12/15/18 ok	Täysi imo 15v.	Muu kannanotto, mikä	Perustelut
Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous	x			Ikäkaudenmukaisuus
Suomen Humanistiliitto		x		Henkinen kypsyy, 15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, yhdenmukaisuus humanistisen ihmiskäsityksen kanssa
Suomen islamilainen järjestöjen liitto	x			
Suomen kirkon pappisliitto ry	x		12/15/18 ok, mutta alennettu 15 raja	
Suomen metodistikirkko		x		
Suomen ortodoksinen kirkollishallitus	x			
SVKN		x		15v. oikeuksien/velvollisuuksien johdonmukaisuus, kansainvälinen kehitys
Vapaa-ajattelijain liitto			Lasta ei tulisi liittää jäseneksi ennen kuin pystyy itse päättämään, täysi imo 16v.	Lisää katsomusvapautta, suhde kouluopetukseen & verotukseen, lapsen suojele
Vörå frikyrkosamling		x		Ruotsin esimerkki
Yksityinen kreikkalais-katolinen kirkollinen yhdyskunta Viipurissa			15/18 ok, ei 12 rajaa ollenkaan	Henkinen kypsyy
Förbundet Hem och skola i Finland rf	x			Uskonnollisen aseman jatkuvuus, lapsen suojele, perheen yhtenäisyys
Ihmisoikeusliitto ry		x		Henkinen kehitys, 15v. oikeuksien/velvollisuuksien yhdenmukaisuus
Lastensuojelun keskusliitto		x		Kuulemisen johdonmukaisuus, itsemääräämisoikeuden johdonmukaisuus
MLL		x	15v. itsenäinen oikeus erota, liittyessä huoltajien suostumus	Kasvatuksen jatkuvuus, kuulemisen johdonmukaisuus, henkinen kypsyy (eroaminen), lapsen suojele, vanhempien kasvatusoikeus (liittyminen)
Suomen mielenterveysseura	x			Yksilön psyykkisen tasapainon tukeminen, kuulemisen johdonmukaisuus
Suomen ortodoksisten opettajain liitto ry	x			
Suomen vanhempainliitto	x			Kasvatuksen jatkuvuus, kuulemisen johdonmukaisuus
Terveystenhuollon psykologit ry			12v. rajaa voisi mahd. laskea, 15v. raja pitäisi nostaa 16, 18 ok	

Liite 3. Kysely

Nuoret ja uskonnonvapauslaki

Nuoret ja uskonnonvapauslaki - kysely 9.
luokan uskonnonoppilaille

Tervetuloa täyttämään kyselyäni, jossa
pääset kertomaan suhtautumisestasi
uskonnonvapauslakiin ja sen sisältöön!

Jos sinulla on ongelmia kyselyn kanssa, tai
et ymmärrä jotain kysymystä, kysy neuvoa
opettajalta.

Kaikki vastaukset käsitellään
luottamuksellisesti ja anonymieina. Kyselyn
vastauksia käytetään vuoden 2019 aikana
valmistuvan pro gradu-tutkielmani
aineistona, ja ne tallennetaan Turun
yliopiston humanistisen tiedekunnan
arkistoon.

Kiitos jo etukäteen vastauksistasi!

Suvi Laine, graduntekijä Turun yliopistolta

Seuraava

Nuoret ja uskonnonvapauslaki

**1. Kun lapsi syntyy, hänen huoltajansa
päättävät yhdessä lapsen liittämisestä
kirkon tai muun uskonnollisen yhteisön
jäseneksi.**

Kun lapsi täyttää 12 vuotta, hänen
mielipiteensä tulee ottaa huomioon
tällaisessa päätöksenteossa. Huoltajilla
tulee olla lapsen kirjallinen suostumus
liittääkseen tai erottaakseen 12 vuotta
täyttäneen lapsensa uskonnollisesta
yhteisöstä.

**Onko sinusta 12 vuotta sopiva ikäraja
lapsen oman mielipiteen kuulemiselle?**

- ☐ Ikäraja on sopiva
- ☐ Ikäraja voisi olla alhaisempi
- ☐ Ikäraja voisi olla korkeampi
- ☐ En osaa sanoa

**2. 15-vuotiaan nuoren oikeudet ja
velvollisuudet lisääntyvät.**

15-vuotias nuori voi halutessaan itse
liittyä uskonnollisen yhteisön jäseneksi
tai erota siitä, mutta hän tarvitsee niin
tehdäkseen huoltajiensa kirjallisen
suostumuksen.

**Onko sinusta 15 vuotta sopiva ikäraja
tällaiseen vastuunjakoon nuoren ja
huoltajien välillä?**

- ☐ Ikäraja on sopiva
- ☐ Ikäraja voisi olla alhaisempi
- ☐ Ikäraja voisi olla korkeampi
- ☐ En osaa sanoa

**3. Kun nuori täyttää 18 vuotta, hänestä
tulee täysi-ikäinen, ja hän saa päättää
täysin itsenäisesti uskonnollisesta
asemastaan.**

**Onko sinusta 18 vuotta sopiva ikä
täyden päätösvalan siirtymiselle
huoltajilta nuorelle?**

- ☐ Ikäraja on sopiva
- ☐ Ikäraja voisi olla alhaisempi
- ☐ Ikäraja voisi olla korkeampi
- ☐ En osaa sanoa

Edellinen

Seuraava

Nuoret ja uskonnonvapauslaki

Seuraavissa kysymyksissä pääset kertomaan omista mielikuvistasi uskonnonvapauslain määrittämistä ikärajoista. Aseta nappula lähemmäs sitä vaihtoehtoa, jonka koet vastaavan omaa mieltäsi.

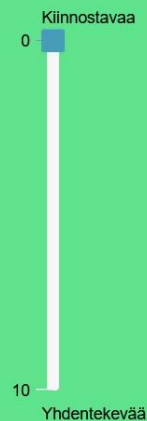
4. Mielestäni uskonnonvapauslain määrittämät ikärajat ovat

5. Mielestäni lain määrittämät ikärajat ovat

6. Minusta uskonnonvapauslain määrittämien ikärajojen pohtiminen on

Edellinen

Seuraava

Nuoret ja uskonnonvapauslaki

7. Olivatko uskonnonvapauslain määrittämät ikärajat sinulle entuudestaan tuttuja?

- ☐ Kyllä
- ☐ Ei
- ☒ Osittain

8. Mistä olet saanut tietoa uskonnonvapauslain sisällöstä? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

- ☐ Koulussa uskonnotunnilla
- ☐ Koulussa muulta tunnilta, miltä?
- ☐ Perheeltä
- ☐ Prometheus-leiriltä
- ☐ Rippikoulusta
- ☐ Ystävilä
- ☐ Sosiaalisesta mediasta
- ☐ Muualta, mistä?

Edellinen

Seuraava

Nuoret ja uskonnonvapauslaki

9. Oletko käynyt tai haluaisitko käydä rippikoulun tai Prometheus-leirin? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

- ☒ Olen käynyt rippikoulun.
- ☐ Olen käynyt Prometheus-leirin.
- ☐ En ole käynyt kumpaakaan, enkä ole kiinnostunut käymään.
- ☐ Haluaisin käydä rippikoulun.
- ☐ Haluaisin käydä Prometheus-leirin.

10. Mistä syistä kävit tai haluaisit käydä rippikoulun? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

- ☐ Vanhempani halusivat, että käyn rippikoulun.
- ☐ Kaveritkin menivät.
- ☐ Halusin rippilahjoja.
- ☐ Se on tapana.
- ☐ Halusin oppia lisää evankelis-luterilaisesta uskonnosta.
- ☐ En tiedä.
- ☐ Halusin saada uusia ystäviä.
- ☐ Jokin muu syy, mikä?

11. Vastasiko rippikoulu odotuksiasi? Voit halutessasi perustella vastauksesi.

- ☐ Kyllä, koska
- ☐ Ei, koska
- ☐ En osaa sanoa

Edellinen

Seuraava

Nuoret ja uskonnonvapauslaki

9. Oletko käynyt tai haluaisitko käydä rippikoulun tai Prometheus-leirin? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

- ☐ Olen käynyt rippikoulun.
- ☒ Olen käynyt Prometheus-leirin.
- ☐ En ole käynyt kumpaakaan, enkä ole kiinnostunut käymään.
- ☐ Haluaisin käydä rippikoulun.
- ☐ Haluaisin käydä Prometheus-leirin.

12. Mistä syistä kävit tai haluaisit käydä Prometheus-leirin? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

- ☐ Vanhemmat halusivat, että käyn protun.
- ☐ Kaveritkin menivät.
- ☐ Minua kiinnosti leirin sisältö.
- ☐ Halusin tehdä jotain erilaista.
- ☐ Halusin saada uusia ystäviä.
- ☐ Muu syy, mikä?

13. Vastasiko Prometheus-leiri odotuksiasi? Voit halutessasi perustella vastauksesi.

- ☐ Kyllä, koska
- ☐ Ei, koska
- ☐ En osaa sanoa

Edellinen

Seuraava

Nuoret ja uskonnonvapauslaki

14. Kiitos paljon vastauksistasi!

Tähän kenttään voit kirjoittaa vapaasti kysymysten tai yleisesti aiheen herättämiä ajatuksia. Voit myös halutessasi kirjoittaa palautetta itse kyselystä.

Muista lopuksi painaa "Lähetä"-painiketta!

Edellinen

Lähetä

Liite 4. Haastattelurunko

Alustus: Tervetuloa, esittäytyminen, lyhyt kertaus tutkimuksesta, lupa haastattelun äänittämiseen ja haastattelutranskription arkistointiin (myös nauhalle)

Mielestäni uskonnonvapauslain määrittämät ikärajat ovat tarpeellisia/turhia.

1. Mihin kohtaan asettaisit liukukytkimen nyt tässä osiossa? Miksi?

Mikä tekee valitsemisesta helppoa/hankalaa?

Olivatko kysymykset helposti ymmärrettäviä? Olisiko joku muu sana kuvannut omaa mielikuvaasi paremmin?

Vaikuttaisiko vastaukseesi, jos esim. sana ”tarpeellinen” korvattaisiin sanalla ”tärkeä”?

2. Millaisessa tilanteessa ikärajat olisivat erittäin tärkeitä? Entä täysin turhia?

Onko jokin ikärajoista mielestäsi tarpeellisempi/turhempi kuin muut?

Mielestäni lain määrittämät ikärajat ovat holhoavia (ylihuolehtivia)/ nuoren itsenäisyyttä tukevia.

3. Mihin kohtaan asettaisit liukukytkimen nyt tässä osiossa? Miksi?

4. Miksi ikärajojen voisi ajatella olevan holhoavia tai ylihuolehtivia? Entä miksi niiden voisi ajatella tukevan nuoren itsenäistymistä?

Minusta uskonnonvapauslain määrittämien ikärajojen pohtiminen on kiinnostavaa/ yhdentekevää.

3. Mihin kohtaan asettaisit liukukytkimen nyt tässä osiossa? Miksi?

4. Mikä tekisi ikärajojen pohtimisesta erityisen kiinnostavaa? Miksi sen voisi ajatella olevan täysin yhdentekevää?

Miten tieto aiheesta vaikuttaa mielestäsi sen kiinnostavuuteen? Esim. lisääkö aiheen käsittely koulussa oppitunnilla sen kiinnostavuutta?

Loppuun:

Miltä tuntui olla mukana tutkimuksessa?

Tuntuiko vastaaminen haastattelutilanteessa erilaiselta kuin kyselyn täyttäminen? Miksi?

Pohditko nyt aihetta eri tavalla?

Pitäisikö ikäisillesi olla enemmän tietoa näistä ikärajoista tai usk. vapaudesta yleisesti?

Onko sinulla jotain kysyttävää minulta?

KIITOS

Liite 5. Haastatteluissa esillä ollut muistilappu

Lapsen ja nuoren myötämääräämisoikeus kasvaa asteittain:

0v. – 11v.

- vastasyntyneen lapsen huoltajat päättävät yhdessä lapsen liittämistä uskonnollisen yhteisön jäseneksi
- lapsi seuraa huoltajaansa, jos tämä vaihtaa uskonnollista yhteisöä (huoltajien yhteisen sopimuksen mukaisesti)

12v. – 14v.

- 12-vuotiaan lapsen mielipide tulee ottaa huomioon häntä koskevassa päätöksenteossa
- huoltajilla tulee olla 12-vuotiaan lapsensa kirjallinen suostumus liittääkseen tai erottaakseen hänet uskonnollisesta yhteisöstä

15v. – 17v.

- nuorelle annetaan eväitä kohti itsenäisempää päätöksentekoa
- 15 vuotta täyttäneellä nuorella tulee olla huoltajiensa kirjallinen suostumus liittyäkseen uskonnollisen yhteisön jäseneksi tai erotakseen sellaisesta

18v.

- nuori saavuttaa täysi-ikäisyyden
- täysin vastuussa omasta päätöksenteostaan